

GÖRFÖL TIBOR:	Kisebbségben	81
---------------	--------------	----

CIGÁNYSÁG ÉS CIGÁNYPASZTORÁCIÓ

SZÉKELY JÁNOS:	Egy haza polgárai, egy Atya gyermekei. Gondolatok a romapasztorációról	82
VÁRDA FERENC:	A cigánypasztorációról szabadon	88
SZABÓ-TÓTH KINGA:	Kapaszkodó(k). Hátrányos helyzetű roma gyerekek és fiatalok — esélyek és lehetőségek	94
SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT:	Cigány gyermekek oktatása. Alsószentmárton – múlt és jelen	104

SZÉPÍRÁS

UGHY SZABINA:	Pilinszky lámpája (<i>vers</i>)	113
IANCU LAURA:	A kéz hűtlensége; A láb útjai (<i>versek</i>)	114
JAN-HEINER TÜCK:	Megmentő erejű emlékezet. A Nobel-díjas Peter Handke életművéről (<i>tanulmány</i>) (Görföl Tibor fordítása)	115
VIOLA SZANDRA:	Ígéret hava, Jónás kora (<i>versek</i>)	122
RÓHRIG ESZTER:	Távol itt, egy más világban (Menedék) (<i>novella</i>)	123
JÓNÁS TAMÁS	Felnőttvers; Lakatlan és lakattalan; Hullócsillag (<i>versek</i>)	129
LŐRINCZ TERÉZ:	Végtelen mese; Quo vadis; Marcus Aurelius sátra (<i>versek</i>)	131
TOMAJI ATTILA:	Duna (<i>vers</i>)	132
GERTHEIS VERONIKA:	havibérlet (<i>vers</i>)	133
REGÓS MÁTYÁS:	Patyik Fedon játsszana; Szarvas, agancs nélkül (<i>versek</i>)	133

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Vecsei Miklóssal	135
--------------------	------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

BOGDÁN JÓZSEF:	Cigányság, árvaság, papság	145
----------------	----------------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

BALOGH GYŐZŐ JÁNOS:	A cigányok közötti misszió hazánkban	151
---------------------	--------------------------------------	-----

KRITIKA

PATAKY ADRIENN:	Balla Zsófia: <i>A darázs fészke. Értekező líra</i>	154
-----------------	---	-----

SZEMLE

(részletes tartalom a hátsó borítón)	156
--------------------------------------	-----

Kisebbségben

Általános tapasztalat, hogy akik nem akarják szájukra venni a cigány vagy a roma kifejezést, egyszerűen csak kisebbségként emlegetik környezetük cigány embereit. Ez a többség körében megfigyelhető és nem sok büszkeségre okot adó nyelvi cinkosság nemcsak egy megoldatlan helyzet kifejeződési formája, de elgondolkodtató is egyben.

Életének és önmagáról alkotott képének bizonyos vonásai ugyanis mindenkit valamilyen kisebbség tagjává tesznek, s akik szűkebb keretek között kisebbségben vannak, nagyobb összefüggésekben már más arányok közepette találhatják magukat. Az önmagukat vallásgyakorlónak tartó európaiak kicsiny közössége világviszonylatban a vallás többségi elfogadásának tendenciáját erősíti. Akik szegénynek tartják magukat Európában, azokat gyengéden magához öleli a kismemizettek hatalmas és nincstelen világtársasága. A haldoklók néma, alig látható és nem szűnő kisebbsége idővel belép a halottak (a másként élők) felfoghatatlanul hatalmas többségi világába.

A kisebbségi állapot átélésének természetesen sokféle módja van. Egyesek hangosan és harsányan igyekeznek felhívni magukra a figyelmet, mások beérik azzal, hogy észrevétlenül is az események középpontjában állnak. De magatartásától függetlenül minden kisebbségi közösséget oly sok veszély fenyeget, hogy ez a különleges, bár általános állapot szinte teljesíthetetlen feladatok elé állítja az embert. Veszély forrása, hogy a kisebbség akaratlanul is fölébe helyezi magát másoknak, s úgy véli, hogy rangja, vagyona, tájékozottsága és műveltsége feljogosítja mások — alig titkolt megvetéssel társuló — irányítására. Szintén veszélyforrás, amit Sigmund Freud a kis különbségek nárcizmusának nevezett: egy-egy közösség belső csoportjai a közöttük húzóódo csekélyebb különbségeknél fogva nagyobb fokú ellenségességet tanúsíthatnak egymás iránt, mint a más közösségek tagjaival szemben, akiktől nagyobb különbségek választják el őket (keresztény csoportok is jobban elítélhetik egymást, mint a nem hívőket).

Aki azt igyekszik megállapítani, hány cigány egyetemi oktatója, köztisztviselője áll a művésze és diplomatája van Magyarországnak, annak könnyen az a benyomása lehet, hogy ennek a kis országnak több időre van szüksége a cigányok állapotának rendezéséhez, mint az Egyesült Államoknak a feketék helyzetének egészségesebb kezeléséhez. Ám soha nem lehet tudni, mikor lesz valamely kisebbségből többség (a csekély kezdetekkel útjára induló kereszténység ennek eleven emlékezetét őrzi), és a cigánysággal szemben már csak ezért sem érdemes sokáig táplálni a többségi közönyt és arroganciát. Egyetlen többség és egyetlen kisebbség sem engedheti meg magának, hogy fölébe helyezze magát másoknak, de a jelek szerint e téren még nincs végük a fájdalmas történelmi leckéknek.

Egy haza polgárai, egy Atya gyermekei

SZÉKELY JÁNOS

Gondolatok a romapasztorációról

1964-ben született Budapesten. Teológus, a Szombathelyi egyházmegye püspöke, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Cigánypasztorációs Bizottságának vezetője. Legutóbbi írását 2018. 7. számunkban közzöltük.

I. 600 éves közös múlt

Harrach Péter volt családügyi miniszter mondta, hogy Magyarország előtt két sorskérdés áll, a demográfiai krízis és a romákkal való együttélésünk. Ha erre a két kérdésre nem találunk megfelelő megoldást, alig képzelhető el szép és élhető jövő ebben az országban. Ez a kijelentés teljes mértékben igaz.

A romák körülbelül 600 éve (a 14. század végétől kezdve) érkeztek a Kárpát-medencébe. Az Indiából való elvándorlásuk legfőbb oka Mahmud szultán hódítása volt, aki Kr. u. 1001-ben elfoglalta Északnyugat Indiát és Delhit, rengeteg ember menekülését kiváltva ezzel. A cigányság innen, Indiából hozza a gyönyörű, ősi nyelvét, a romani nyelvet (melynek legfőbb dialektusai hazánkban a lovári, a kelde-rashi és a cerhari). Ez a nyelv közeli rokona a hindi, a pandzsábi és a radzsasztáni nyelveknek.

Ennek az első nagy beáramlásnak a leszármazottai az úgynevezett magyar cigányok, vagy romungrók, akik jelenleg a magyarországi cigányság több mint 80 százalékát alkotják. Ez azt is jelenti, hogy a magyarországi romák nagy részének ősei régebb óta itt élnek a Kárpát-medencében, mint a mai magyar lakosság egy igen jelentős részének ősei, akik csak a török utáni betelepítésekkel kerültek ide (főként német és szlovák ajkú betelepülők).

A Kárpát-medencében eltöltött több mint 600 év nagy része (különösen is az első fele) komolyabb konfliktusok nélkül telt el. A romák hamar megtalálták a helyüket a magyar társadalomban. Sok volt közöttük például a fegyverkovács, amire a végvári harcokban igen nagy szüksége volt a magyarságnak. 1476-ban Mátyás király privilegiumlevelet (főként adómentességet) adományozott a nagyszzebeni cigányoknak, annyira hasznos volt a tevékenységük a szebeni vár megerősítésében és más munkákban. 1500-ban cigány kovácsok Temesváron ágyúkat öntöttek. 1585-ben Kolozsvár városa a cigány vajdától vásárolta a Házsongárdi temető létrehozásához szükséges szöveget és fémkapcsokat. Mária Terézia rendelkezéseiei (1761) komolyabb feszültség a cigányság és a többségi társadalom között nem volt Magyarországon.

Egészen más volt a helyzet ebben az időben tőlünk nyugatabbra. A Német Császárság területéről 1498-ban kitiltották a cigányokat. Az Angol királyságban 1541-ben törvényt hoztak, miszerint minden cigányt,

akit angol területen elfognak, fel lehet akasztani. Hessen tartományban egy 1734-es rendelkezés értelmében, aki megölt egy cigányt és a holttestét bemutatta, 3 tallér pénzjutalmat kapott. A Német Császárság területén „cigányvadászatok” is voltak (például 1720-ban), amikor katonák kimentek az erdőkbe, és válogatás nélkül lőtték a cigányokat.

A magyarság ebben az időben igyekezett az emberséges együttélés módjait megtalálni a cigánysággal. Különösen is igaz ez Erdélyre, ahol az országgyűlések sok bölcs rendelkezést hoztak az együttélés megkönnyítése és a romák megsegítése érdekében. A magyarságnak volt — és reméljük, ma is megvan — egyfajta jó tapasztalata és érzéke a cigánysággal való kapcsolat terén. Talán nem véletlen, hogy a környező országokban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Ausztria) a romapasztorációban dolgozó személyek között igen sok a magyar.

A közös történelmünknek sok szép és emlékezetes pillanata volt. Az 1848-49-es szabadságharcban körülbelül 6.000 roma honvéd harcolt. 1956-ban sok cigány honfitársunk küzdött és adta az életét a szabadságunkért (a leghíresebbek: Szabó Ilonka, Sztojka László és Onestyák László). 1990. március 20-án Marosvásárhelyen, amikor verték a magyarokat, a cigányok ezzel a felkiáltással jelentek meg: „Ne féljeteK, magyarok, megjöttek a cigányok!” Van sok szép pillanata a közös történelmünknek! Mennyire fontos lenne ezeket felidézni, megünnepelni, ezekre építeni!

A katolikus egyház nem tegnap kezdett foglalkozni a cigánysággal. 4–500 év óta mindig is voltak olyan papok, hitoktatók, szerzetesek, akik igyekeztek tenni a romákért. Ilyenek voltak Spanyolországban a 16–17. században Pedro León és Pedro Catalayud atyák, vagy az a Lucie Peter nevű tanítónő, aki Franciaországban, Toulon városában 1899-től körülbelül 40 éven át működtetett — gyakran az iskola egyetlen tanáraként — egy cigány gyerekek számára létrehozott iskolát egy vasúti vagonban. Ugyanezt tette sok protestáns lelkész is (például John Baird és James Crabb a 19. századi Angliában). Hasonlóképp magyar földön — a Szatmári egyházmegyében — Hám János püspök (+1857) ferencesek segítségével iskolát hozott létre cigány gyerekek számára. Ferenc Ferdinánd érsekújvári plébános 1850-ben szakiskolát létesített roma fiataloknak.

Közös történelmünknek voltak nagyon fájdalmas eseményei is. Ilyen volt a Mária Terézia rendeletei nyomán okozott rengeteg seb. A felvilágosult uralkodónő elrendelte, hogy a cigányokat magyarosítsák. Megtiltotta a cigány nyelv használatát, a cigány népviseletet, és legszörnyűbb intézkedéseként elrendelte, hogy a cigány gyerekeket (2–4 éves kortól kezdve) vegyék el a családjaitól, és adják oda magyar családoknak, ahol (állami támogatás fejében) „magyarrá” nevelik őket. Rengeteg cigány gyerek vesztette így el a szüleit, szökött el később a befogadó családtól, és kereste kétségbeesve a vér szerinti családját — általában sikertelenül. A másik fájdalmas korszak a roma holokauszt ideje, amikor a náci ideológia örületében (nemritkán a helyi magyar hatóságok nagyon is aktív segítségével) körülbelül 30.000 roma honfitársunkat küldték a halálba.

A kommunizmus korszakában nem volt szabad a romákról mint kulturális identitással rendelkező etnikumról beszélni. A szocialista rendszer sokat tett a romák lakáshoz és munkához juttatásáért. Igen gyakran azonban a falu határában levő cigánytelepek helyett a falu egy-két utcájából kialakuló újabb cigánytelep lett az eredmény.

A rendszerváltozás utáni idő fontos eseménye a romáknak mint nemzetalkotó kisebbségnek az elismerése (1993) és a kisebbségi önkormányzati rendszer létrejötte (1995), amely, minden nehézsége ellenére sokat segített abban, hogy lassan kialakuljon egy felelős vezető réteg a roma közösségek élén.

II. A jelen helyzet

A romák létszáma Magyarországon jelenleg körülbelül 800.000. Az 1893-as nagy népszámláláskor a mai trianoni határokon belül a cigányok létszáma még jóval 100.000 fő alatt volt. Alig több mint 100 év alatt majdnem tízszeresére nőtt a romák lélekszáma.

A rendszerváltozás előtti években a romák túlnyomó többsége (közelbelül 87 százalékuk) dolgozott. Ez kötelező is volt, de a romák elfogadták, és rengeteg helyen (építkezéseken, útépitéseken, termelőszövetkezetekben, nehéziparban stb.) romák százai dolgoztak. 1993-ban, a rendszerváltozás után 3 évvel már csak a munkaképes romák körülbelül 28 százalékának volt munkahelye. Három év alatt a romák több mint kétharmada elveszítette a munkahelyét. Ez egy óriási tragédia, amit a magyar társadalom azóta sem tudott igazán kiheverni, helyrehozni.

A munkanélküliség azzal is jár, hogy Magyarország egyes régióiban a romák óriási elkeseredettségben, kilátástalanságban, nyomorban élnek. Sokfelé csökkent a közbiztonság, kevesebb az élő kapcsolat romák és nem romák között, nőtt a társadalmi szakadék.

Örömteli tény, hogy a romák iskolázottsága nagymértékben javult az utóbbi 40–50 évben. Jelenleg már a megfelelő korosztálybeli roma fiatalok körülbelül 91 százaléka elvégzi a 8 osztályt, és a felsőoktatásban tanuló hallgatók 2–3 százaléka is roma. Ezek egész Európában talán a legjobb iskolázottsági mutatók a cigányságot illetően, egyedül a spanyolországi adatok hasonlóan jók. A magyar társadalom — és benne a cigányság — sok komoly erőfeszítést tett annak érdekében, hogy idáig eljutottunk. Erre az eredményre mindannyian büszkék lehetünk. Ugyanakkor a korai iskolaelhagyás hatalmas problémát jelent. Szakmát csak a megfelelő korosztálybeli romák körülbelül 24 százaléka, érettségig pedig csak a 11 százalékuk szerez (lásd: *Társadalmi Ríport 2012*).

Sajnos kialakultak Magyarországon olyan régiók (Borsod megye északi része; Szabolcs, Nógrád és Heves megye egyes térségei; Baranya és Somogy megye egyes falvai stb.), ahol óriási a nyomor és a kilátástalanság. Mintha a magyar társadalom tehetetlenül és közönnyel nézné a honfitársaink egy nagy csoportjának szenvedését, küzdelmét.

III. Mit tesz, és mit tehetne még az egyház?

A romák felzárkózásának 3 alappillére van: az iskolázottság, a munkához segítés és a szív. Az iskolázottság és a munkához segítés elválaszthatatlanok egymástól. Ha valakinek nincs megfelelő képzettsége,

akkor igen nehezen talál jó megélhetést biztosító munkahelyet. Ez azonban fordítva is igaz. Ha valakinek nem sok reménye van arra, hogy valaha is egy jó munkahelyet, megélhetést találjon, ha már a nagyapját sem látta soha a munkájából megélni, ha a faluban, ahol él, óriási az elkeseredettség, a kilátástalanság, akkor igen nehéz lesz őt arra motiválni, hogy tanuljon, hogy küzdjön. Az iskoláztatást és a munkahelyteremtést csak együtt lehet megmozdítani, elindítani a kibontakozás útján.

A harmadik oszlop a szív. Ha valaki befogadja az Evangéliumot, Isten szeretetének jó hírét, ha megérti azt, hogy ő végtelenül kedves az Isten szemében, hogy őt Isten a bőre színével, a kultúrájával, a szegénységében is végtelenül szereti, hogy ő Isten képmása éppen úgy, mint bárki más, hogy Krisztus érte is meghalt a kereszten, akkor annak az embernek az egész élete kezd megváltozni. Másképp fog hozzáállni a családtagjaihoz, a munkához, szabadul a szenvedélybetegségekből, átalakul az élete. Az egyház elsősorban ebben tud segíteni.

Milyen lelkiállattal kell ezt tennünk? A cigány testvéreinkben meg kell látnunk, fel kell ragyogtatnunk az Isten képmását, a szeretetre méltó és értékes embert, a testvért. A cigánypasztorációhoz sok türelem is kell. Cigány testvéreink alig 70–80 éve kezdtek igazán beleszippenni a nyugati kultúrába. Addig nagy többségükben a települések szélein, putrikban, sátrakban éltek. Alig 70–80 éve kezdték el azt megtanulni, hogy mi az idő, a munkahely, a tisztálkodás, az írás-olvasás, a magántulajdon stb. Nem várhatjuk el, hogy amit a magyarság ősei ezer éve tanulnak, azt a cigányság 70–80 év alatt megtanulja. Nemzedékek kellene mindenek az elsajátítására. Ebben a folyamatban a romák óriási lépéseket tettek és tesznek.

Az egyház vegyes (romákból és nem romákból álló) pasztorációs csoportokat alakít. Egy ilyen csoport kétfelé épít hidat. A csoport nem cigány tagjai a nem cigány (többségi) társadalom felé tudnak hidat építeni, elfogadtatni velük mindazt, amit az egyház a romákért tesz, a csoport roma tagjai pedig a romák felé tudják hitelesen közvetíteni az Evangéliumot és az abból fakadó értékeket.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia által létrehozott Boldog Ceferino Intézet 2014 óta romapasztorációs munkatársakat, közösségvezetőket képez. Sokkal könnyebben elfogadja ugyanis az Evangéliumot egy roma közösség, ha a saját népükből, közösségükből való vezetők is hirdetik, közvetítik ezt az ő számukra. Eddig körülbelül 220 ilyen közösségvezetőt képeztünk ki, akik segítenek imacsoporthoz alakításában, közvetítenek a plébános és a roma közösség között, esetenként elvégzik a szülők oktatását a gyermekük keresztelese előtt, zárándoklatokat szerveznek, gyermekcsoportokat vezetnek.

Az integráció nem az emberek matematikai képletek szerinti összevegyítését jelenti, hanem mindenekelőtt jó kapcsolatokat egy társadalmon belül. A jó kapcsolatokhoz pedig hiteles, bizalomkeltő emberek kellene mindkét oldalról. A roma közösségvezetők ezt a folyamatot is segítik.

A katolikus egyház jelenleg 44 olyan közösségi házat működtet (ebből 22-t tanoda formájában), ahol hátrányos helyzetű gyermekek dél-

után segítséget kapnak a tanulásban. Egy roma gyerek az iskolában gyakran szinte csak kudarcot él át. Sok esetben nem szeret iskolába járni. A mi közösségi házainkba azonban szívesen jön, mert itt oldottabb, családiasabb légkörben vagyunk együtt, és így a tanulás is könnyebben megy.

Iskolák, felzárkóztatás

Sok olyan egyházi iskola van, ahol különlegesen is a hátrányos helyzetű gyermekek oktatása folyik (például a kazincbarcikai Don Bosco Iskola; a szolnoki Szent Tamás Görögkatolikus Iskola; a rakacaszendi Szent Miklós Iskola stb.). Több ilyen iskolában (például a Nyíregyházi Görögkatolikus Iskola) örömteli azt látni, hogy az itt végzett diákok bekerülnek a többségi iskolákba, ilyen módon megvalósul a felzárkózás és az integráció. Fontos volna minden iskolafenntartó egyháznak ügyelni arra, hogy soha ne vegyen át iskolát azzal a céllal, hogy szegregáljon, és a nem cigány többségű iskoláinkba önként és tudatosan igyekezzünk felvenni 3–5–10 százalékban (a településtől függően) hátrányos helyzetű gyermekeket.

Nagyon jónak tartanám, ha minden olyan iskolában, ahol jelentősebb számú roma tanuló van, évről évre lenne egy olyan ünnep, amely a roma kultúra értékeit, a cigányság történetének egyes fontos eseményeit felmutatná (például április 8-a: a romák világnapja; vagy május 4-e: Boldog Ceferino ünnepe).

Van sok örömteli példa a romák felzárkózására. Említhetjük például Tarnabodot, ahol az előfizetéses villanyórak, a veszélyes hulladék-szétszerelő üzem, a közösségi ház az egész falut átformálta. De említhetjük Kaposfőt, Alsószentmártont, Szendrőládót, Balajtot és még hosszan sorolhatnánk.

Óriási szükség van a tanárok, óvodapedagógusok, de a papok és hitoktatók képzésére is a romákkal kapcsolatos ismeretekben. Sok roma gyerek például szinte állandó zajban nő fel, állandóan megy otthon a TV, a zene, a családtagok is jó hangosan beszélnek. Sok esetben egy ilyen gyerek alig hallja meg, amit az óvónő mond neki, nem tud csendben megülni egy helyen, nem tud figyelni. Soha senki nem olvasott neki mesét, soha nem tanították meg őt a nyugodt figyelemre. Igen gyakran az óvónő szidni kezdi a gyermeket, a gyerek pedig lassan elkeseredik, megkeményedik, tüskéket növeszt. Ehelyett az óvónőnek meg kellene értenie azt, hogy a gyermek nem tehet arról, hogy nem tud figyelni, és innen, erről a nullpontról kell elkezdenie lassan rávezetni őt arra, hogy megtanuljon egy helyben csendesen ülni és odafigyelni. Tapasztalatom szerint igen hamar, nagyon szívesen figyelnek ránk a roma gyerekek (és felnőttek), ha erre bölcsen, ügyesen rávezetjük őket. Ismernünk kell a roma kultúrát. Egy papnak tudnia kell például a romák temetéssel kapcsolatos hiedelmeit, szokásait.

A roma kultúra értékei

A roma kultúra számos igen nagy értéket hordoz: családseretet, gyermekseretet, az öröm spontán természetes kifejezése, az ünnepelni tudás, zenéhez és más művészetekhez való kiváló adottságok, vallásos érzék, istenközelség. Cigány volt Charlie Chaplin, Elvis Presley, félcigány volt Pablo Casals és még hosszan lehetne folytatni ezt a sort. A romák nemzetünk nagy lehetőségei is. A demográfiai válságunk

egyik megoldói. A romák a magyar nemzet teljes jogú részei. Péli Tamás, roma festőművész mondta: „A cigányember homlokán kettős aranypánt van: a roma identitása és a magyar kultúrája. Egyikről sem vagyunk hajlandóak lemondani.”

Álmom az, hogy minél több olyan pap és hitoktató legyen, aki különleges szeretettel és nyitottsággal fordul a cigány testvérek felé. A társadalmunkban meglevő szakadékok legkönnyebben a pap tudja átlépni, áthidalni. Ha meglátogatunk egy-egy roma családot, a papot a legtöbb esetben nagy szeretettel és nyitottsággal fogadják. Álmom az, hogy ne várjuk a plébániáinkon, hogy esetleg majd csak megjelennek, hanem mi tegyük meg a kellő lépéseket öfelőlük. Mindig az előnyösebb helyzetben levőnek kell a másik felé lépnie, mindig ő határozza meg egy nagyobb közösség alaphangulatát.

Álmom az, hogy az egész magyar társadalom (vagy legalábbis ennek jelentős része) felismerje, hogy feladatunk van a romákkal kapcsolatban, rajtam is múlik az ő befogadásuk, és ilyen módon a társadalom általános hangulata, egészsége. Meg kell ismernem a közelemben élő roma családot, segítnem kell nekik a hivatalos levelek értelmezésében, az ügyintézésben, de leginkább a velük való szeretetteljes kapcsolatok által.

Irodalom:

Bársony János – Daróczi Ágnes (szerk.): *Pharrajimos. Romák sorsa a holocaust idején*. L'Harmattan, Budapest, 2004.

Dupcsik Csaba: *A magyarországi cigányság története*. Osiris, Budapest, 2009.

Fraser, Angus: *A cigányok*. Osiris, Budapest, 2006.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon*. Sociotypo, Budapest, 1998.

La Chiesa cattolica e gli Zingari. (Szerk. Henriette Asséo et al.) Anicia, Róma, 2000.

Liégeois, Jean-Pierre: *Romák Európában*. Pont, Budapest, 2009.

Ligeti György: *Cigány népismereti tankönyv*. Győr, é. n.

Nagy Pál: „Kicsinségemben elszakadtam”. *Educatio*, 1999/2. 320–338.

Nagy Pál: *A magyarországi cigányok korai története (14–17. század)*. PTE, Pécs, 2004.

Nagy Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Csonkai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1998.

Prónai Csaba (szerk.): *Cigány világok Európában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2005.

Rashajok, papok, szerzetesek. Istenes emberek a cigányok között. Jezsuita Kiadó, Budapest, 2014.

Riboldi, Mario – Peraboni, Luigi M.: *Un vero kaló. El Pelé*. Edizioni CdG, Pavia, 1993.

Romák Közép- és Kelet-Európában. A függőségi csapda elkerülése. UNDP – ENSZ Fejlesztési Program, Pozsony, 2002.

„Szolgáljatok az Úrnak örömmel!” *Cigánypasztorációs kézikönyv*. Boldog Ceferino Intézet, Budapest, 2019.

A cigánypasztorációról szabadon

VÁRDA FERENC

1976-ban született Bátaszéken. Hitoktató, lelkigondozó, a pécsi egyházmegye lelkipásztori munkatársa.

A cigány emberek között végzett egyházi szolgálat nagy megtiszteltetéssé válhat azok számára, akiknek lehetőségük van mélyebben elmerülni benne, legyen szó akár szociális, kateketikai, liturgikus, szentségi vagy lelkigondozói jellegű feladról. A cigánypasztoráció — jó értelemben véve — kalandos tevékenysége az egyháznak, sokrétű, színes, tele meglepetésekkel, mély érzésekkel, különleges életekkel, hihetetlen fordulatokkal, meglepő egyház- és istentapasztalatokkal. Olyan területe ez a szolgálatnak, amely csak levetett sarukkal végezhető. Részben mert egy-egy élethelyzet, emberi sors személyes megismerése szinte felszólító jelleggel hat az érintettek-re, másrészt mert gyakran állhat a segítő (katekéta, pap, lelkigondozó, szociális munkás) égő csipkebokor előtt.

Maguk a cigányok miatt nevezhető különlegesnek ez a munka. A cigányok ellentmondásos helyet foglalnak el mind a magyar társadalomban, mind a magyar egyházban. Írásomnak nem feladata ennek a helyzetnek a bemutatása, elemzése. Sok minden történt az elmúlt harminc évben ezen a területen országszerte és határainkon túl is. Ebbe a munkába enged betekintést a *Szolgáljatok az Úrnak örömmel!*¹ címmel nemrégiben megjelent cigánypasztorációs kézikönyv. A szerkesztők olyan jellegű kiadványt adtak közre, amely nagy vonalakban bemutatja a cigánypasztoráció által érintett fontosabb területeket (szociális és oktatási szféra, munkavállalás, cigány identitás, kultúra) és az ehhez kapcsolódó jó gyakorlatokat, tapasztalatokat, nehézségeket.

Mint minden szolgálat, így a cigányok között végzett munka is visszahat arra, aki végzi. Ebben az írásban néhány — a munkám során megélt — tapasztalaton keresztül arra reflektálok, miként segített a munkámban a cigányokkal való találkozás ahhoz, hogy ráismerjek az egyház egy olyan arcára, amely eddig számomra láthatatlan volt. Illetve azt a belső utat kívánom nagy vonalakban érzékeltetni, amellyel megajándékozott — talán nemcsak engem — a velük való közös munka.

Húsz éve dolgozom valamilyen módon ezen a területen, hitoktatóként, lelkipásztori munkatársként, lelkigondozóként. Tapasztalataimat Baranya megyében, főként az Ormánságban, apró „egyutcás” falvakban, illetve Pécsen, a Hősök terén, Györgytelepen (a város egyik cigány szegregátumában) szereztem. Ezen helyeken a cigányság szegénységben, helyenként nyomorban él. Így az ott megélték a szegénység, illetve a nyomor világát is megmutatták a maga szigorú, sokszor szurreális valóságában.

¹Bángi-Magyar Anna (szerk.): *Szolgáljatok az Úrnak örömmel! Cigánypasztorációs kézikönyv*. Boldog Ceferino Intézet, Budapest, 2019.

**Személyes
tapasztalatok**

²Vö. Isidor Baumgarten: *Pasztorálpszichológia*. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2003, 109–110.

³Vö. Isidor Baumgartner: *Gyógyító lelkigondozás – emmauszi út*. Embertárs 1 (2003), 7–19.

⁴Nemes Ödön: *Az igazi gyógyulás felé vezető út*. Embertárs 2 (2004), 111–119.

⁵Egy anekdota szerint egy misszionárius valahol a dzsungel mélyén rátalál egy törzsre. Este az imádságnál hálát ad Istennek, hogy elé vezette ezt a népet és megismertetheti őket Vele. Isten így válaszolt neki az imában: „Sajnálom, hogy nem vetted észre azt, hogyan voltam jelen a dzsungelben, amíg te nem jöttél...”

Talán megállapítható: minden őszinte egyházi szolgálat azzal kezdődik, hogy kíváncsi vagyok a másakra. Ez a „ki vagy te?” kérdése. Olyan érdeklődés, ami nem mellőzhető vagy helyettesíthető a találkozásakor.² Ha megtalálom a módját annak, hogy valaki kérdezhetővé váljon (vö. Lk 24,13–35), akkor a kérdés mögött mindig kirajzolódik egy történet, egy út,³ ami lehet az egyes emberé, de lehet egy kisebb vagy nagyobb közösségé is. A pasztorális jelenlét azt feltételezi, hogy a szolgálatot végző azzal a tudattal van jelen a másik és önmaga számára is, hogy kapcsolatuk Isten jelenlétében formálódik.⁴ Ez a jelenlét olykor megfogalmazott, de gyakran nem az, vagy nagyon lassan jut el a „megtestesülés” fázisába. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert számos olyan élethelyzet lehetséges, ahol az Istennel való kapcsolat nem feltétlenül nyilvánvaló, sőt akár úgy is tűnhet, hogy szinte nem is része egy találkozásnak. Ebből még akár az a téves következtetés is levonható, hogy akkor ott nincs jelen Isten.⁵ Csak ha otthonosan mozgok az őszinte érdeklődés világában, akkor válik láthatóvá a Másik. Az, aki küszködik a mindennapokkal, a megélhetéssel, az alkohol okozta sebekkel, bántalmazással, uzsorakamattal, nyugtatókkal, vagy örül egyik ballagó gyermekének, gyógyulásnak, születésnek...

Ha az őszinte kíváncsiság légkörében alakul a kapcsolat, akkor belépőt nyerünk egy olyan világba, ahol a másik azt érzi, hogy fontos, jelentős, elfogadott, szeretett. Ez az elfogadottságérzés teremti meg azt a kapcsolati klímát, amely segítheti őt és természetesen a segítőt is valami újnak a befogadásában: legyen szó akár hitoktatásról, akár egyszerű utcai beszélgetésről, keresztségi megbeszélésről, családi ünnepről, temetésbejelentésről, kórházi látogatásról vagy börtönbeli kapcsolattartásról.

Amikor kezdő hitoktatóként és lelkipásztori munkatársként friss diplomásan egy fiatal cigány pár keresett meg az egyik ormánsági faluban azzal a szándékkal, hogy szeretnének templomi esküvőt, akkor „pontosan tudtam”, hogy jegyesoktatást „kell” tartanom. Akkoriban egy lakókocsiban laktam a plébánia udvarán, mert a plébánia lakhatatlan volt. Így elmentem hozzájuk megtartani az alkalmat. Igazi cigánytelepi kis vályogkunyó volt, a maga húsz négyzetméterével mégis képes volt befogadni tizenöt főt. Ami akkor, abban az esetben jelentette a fiatal pár már meglévő két gyermekét, szüleit, a szomszédban élő rokonokat és azok gyermekeit. Amikor beléptem, szorítottak egy kis helyet az egyik ágyon, elém tettek egy csésze kávé, kétfajta cigarettát, és az egyébként a fejem felett hangosan éneklő tévé hangerejét is alább vették. Sűrű cigarettafüstbe burkolózva, markáns kávéillat közepette, gyerekek viháncolásával körülveve fegyelmetlenül várta a pár a „jegyesoktatásomat”. Akkor egy kissé elbizonytalanodtam...

Az első „komolyabb” találkozás szolgálhat arra, hogy meglássuk azt a valóságot, ahová érkezünk. Érzékennyé váljunk, ráhangolódjunk egy egészen más világra, mint ahonnan jöttünk. Egy-egy helyzetben olykor a szegénység a legerősebb életszervező, de van, hogy a betegség, ám ez lehet börtön, kisebbségi lét, fogyatékos és megannyi más do-

log is, ami sokunknak ismeretlen, ezért olykor félelmetes és felettébb idegen. Ezek határozzák meg gyakran egy család mindennapjait. Nem átléphető valóságok, valahogyan viszonyulni kell hozzájuk.

Az egyszerűség mindenfajta pasztorális munka velejárója és hiteltesítője is egyben. Az egyszerűség a szavak, a cselekedetek, a gondolkodás, az imádság szintjén. A „máshonnan beszerzett”, komplikált egyházkép nem nagyon fér be egy telepi nyomorkunyhóba vagy peremkerületi feltört önkormányzati lakásba. A jól megszokott egyházi formulák, fogalmak, mozdulatok, melyek máshol kanonizált menekülési útvonalai lehetnek egy személyes találkozásnak, és könnyedén elvisznek az egyházi nagyszínpad senkiföldjére, nyomasztóan használhatatlanok. Az egyszerű emberek életébe nem férnek be felesleges dolgok. A szegények életébe még a szükségesek se, aki pedig nyomorban él, az arra „vállalkozik”, hogy minden nélkül hánykódjék egy életen vagy életszakaszon át.

Egy-egy életkapu előtt nagyon szigorú vámot kell fizetni, semmit és valóban semmit nem tudunk magunkkal vinni, mert maga az élet metszi le azt rólunk. Így az első és legfontosabb kérdés, amivel egy segítő, pap, hitoktató találkozik, az egyszerűségét faggatja. Be tudok-e lépni egy emberi életbe „mezítláb” úgy, hogy csak hallgatok. Tanácsok, katekizmus, ítélet, szentségfelkészítési szándék, felzárkóztatási, integrálási, eljuttatási stb. program nélkül. Tudok-e figyelni, csendben lenni, és elhordozni a tehetetlenség irtóztos nyomását úgy, hogy közben nem ajánlok fel mondatokat és jámborsági cselekedeteket, melyek szinte csak saját magam tehetetlenségét vannak hivatva csillapítani. Tudok-e csendben lenni? Hallgatni. Figyelni. Szemlélni. Persze a csend mindig az önmagunkkal való találkozásnak is a felségterülete. A némaság előcsalogatja saját szegénységünket, kudarainkat, nyomorunkat, fájdalmainkat, sebeinket is. Csak addig vagyok képes segíteni kifelé, ameddig befelé eljutottam. A két út ugyanaz. Csak azzal a szegénységgel vehetem fel a harcot másnál, amellyel magamban már szóba álltam. Különben egy olyan színjátéknak leszek főszereplője, amivel azonnal egyedül maradok, hiszen rövid időn belül láthatóvá válik, hogy nem ott vagyok, ahol a más. Önmagamnál vagyok.

Megérkezni a cigányok közé a cigánypasztorációban egy külső és egy belső út is egyben. Merem-e magam rábízni helyzetekre, találkozásokra? Ha komolyan akarunk dolgozni, szolgálni, segíteni nehéz élethelyzetű embereken, akkor gyakran fájdalmas történeteknek leszünk tanúi, olykor részesei. Az egyik legnehezebb része ennek az eszköztelenség. Itt nem konkrét fizikai eszközökre gondolok, bár erre is gondolni lehet, hanem arra az eszköztelenségre, nincstelenségre, amely a nyomor velejárója: kapcsolati nyomorra, lakhatási nyomorra, ad-dikációs nyomorra, az erőszak nyomorára. Gyakran lehet részünk olyan helyzetekben, amelyeknek nincs feloldásuk. A kitartás, a jelenlét az, ami egyedüli megoldásként megragadható. Nem elmenekülni, hanem az embert választani, és megajándékozni a másikat a maradással. Nem

Egy másik világ megnyílása

túl látványos, de mindenképpen reális valósága a munkának. Ezeknek a pillanatoknak nincs feltétlenül azonnali feloldásuk vagy megoldásuk, de közben megszületik egy elköteleződés, ami nagyon mély kapcsolatot eredményez. Elköteleződés a megtört élet mellett, ami lehet, hogy nem a látványos megoldások egyike, de feltehetően az egyik legerősebb. Egy olyan valóságba kerül át a kapcsolat, ahol nyilvánvaló többlet „keletkezik”, egy olyan jelenlét, ami közös történetté válik. Egyházunknak egy sajátos arca rajzolódik ki, ami ugyan néma, de olyan mélyen gyökerezik Istenben, hogy igazi szabadsággal és erővel ruház fel.

Amikor idővel beljebb kerültünk néhány lépéssel, és otthonosabban vagyunk jelen, akkor egy másik világ nyílik meg előttünk. Azok a történetek, mozzanatok, amelyek messziről vagy sztereotip mondataink mögül nehezen voltak láthatóak, értelmezhetőek, most logikussá, de legalábbis érthetővé válnak.

Egy alkalommal két kamasz fiú állt elém (akikkel akkor már jól ismertük, és mondhatom, szerettük is egymást), hogy hittanozzam velük, mert ez szerintük „nem olyan rossz...” Az időbeosztás esti fél nyolcas kezdést tett lehetővé. Hetente egy óra, és csak a téli időben, amikor kint már sötét és hideg van. Egyik este nem jöttek. Egy órát vártam rájuk a helyi közösségi házban, és mivel nem jelentkeztek, elindultam haza. A hittan helyszíne nagyjából egyórás gyalogútra volt onnan, ahol akkor laktam. Azon az estén gyalog mentem át, és amikor elindultam hazafelé, a havas kanálistparton a falu határában hangokat hallottam. Majd amint közelebb ért a hang forrása, észrevettem, hogy ők azok, és egy kis kocsi fát húznak hazafelé az erdőből. Hangos köszönésüket viszonztam, sűrű bocsánatkérések közepette mesélték: azért késtek, mert a kiskocsival beszakadtak a jégen, leborult a fa, és így sokáig tartott a hazaérés. Még beszéltek, amikor egy kocsi fényszóróiban a rendőrautó lámpáit vélték felfedezni, és a bonyodalmak elkerülése végett — immár közösen — gyorsan betoltuk a fát egy udvarba. Egyiknek apja meghalt, másiknak nem élt már velük, így legnagyobb fiúként néha ilyen módon kellett kivenni részüket a családfenntartásban. Amikor elmúlt a vélt veszély, felajánlották, hogy egy darabon elkísérnek. Elfogadtam a felajánlást, és ahogy lépdeltünk a havon, halk, folyamatos klaffogásra lettem figyelmes. Megkérdeztem, mit gondolnak, mi lehet ez, mire az egyik rávágta: „csak a nadrágom szára az, megfagyott...” Utána azzal a lendülettel mondta is tovább, hogy utolsó alkalommal a lelkiismeret volt a beszélgetésünk témája...

Mást jelent a lelkiismeretről úgy beszélgetni, hogy a hitoktató az óra elején tettetársává válik a megfagyott nadrágú fiatalnak. Átíródnak a határok, nem eltűnnek, megszűnnek, csak más helyen lehet őket megtalálni. Mihelyt kialakul egy személyes viszony, kölcsönös elfogadás és egészséges bevonódás, láthatóvá válnak olyan törvényszerűségek, amelyek messziről láthatatlanok. Nagy megtiszteltetés volt, hogy megkértek, „toljam a szekerüket”. Más hori-

zonton köttetnek így a kapcsolatok, és más összefüggések válnak láthatóvá.

Manapság egy olyan iskolában is taníthatok, ahol minden gyermek cigány: főként alsószentmártoniak, és a hitüket otthonról hozzák. Természetesen van jelen mindennapjaikban Isten.⁶ Nem kerül nagy erőfeszítésbe bevonni őt az életükbe. Nincs születés keresztelés nélkül, temetés pap nélkül, közösség imádság nélkül. Így beszél erről a Vigilia egy korábbi számában Lankó József alsószentmártoni plébános: „Tapasztalatom szerint a cigányok alapvetően istenhívők, legalábbis akikkel eddig találkoztam az életem során. Ugyanakkor ez autonómnak nevezhető istenhit, ami nem mindig fed teljesen azt, amit az egyházak istenhiten, pontosabban vallásosságon értenek, vagyis az egyes egyházak sajátos szokásait. Ez a hit mégis táplálkozik egyházi gyökerekből, illetve egyházi közösségből. Vannak olyan alkalmak az életben, amikor nagyon is fontos az egyházhoz való kötődés. Ilyen a keresztelés és a temetés, az élet két szélső háttérhelyzete, amelyet az élet két fontos pontjának tartanak.”⁷ Érdekes tapasztalat, hogy Isten létezését nem szükséges bizonygatni, vagy körmönfontan kerülni a témát.⁸ Jézus „úgy létezik, mint ők”. Az egyik iskolai hittanórán az adventi időszakban megemlítettem, hogy nem feltétlenül tudjuk Jézus születésének pontos időpontját. Erre az utolsó padban gubbasztó, fejét kapucnival fedő nyolcadikos kamasz fiú egy hirtelen mozdulattal kiegyenesedve lesöpörte a csuklyát a fejről, és belevágva a szavaimba így szólt: „Mondja maga, mi meg tudjuk, hogy karácsonykor született...”

A keresztelés, a temetés, a betegség, a hittanórák mind alkalmat adnak arra, hogy kifejeződjék az a hit, amely néha csíraszerűen van meg, máskor természetesen és magától értetődően. Az istenhit egyeseknél belesimul az életükbe, másoknál csak nyomokban található meg, de Isten jelenléte megkérdőjelezhetetlen.

Sokat tűnődöm azon, mit jelenthet ma életszerűen a cigánypasztorációban — de a pasztorális gyakorlat egyéb területein — a misszió. Mi jelent a „tegyetek tanítványommá minden népet...” (Mt 28,18)? Mire gondoljunk, és főként hogyan cselekedjünk a hétköznapi életben egyházi gyakorlatunkban?⁹

Egy fiatal fiú évekkal ezelőtt azzal keresett meg, hogy szeretne megkeresztelkedni. Jól ismertem őt is, családját is. Az egyetlen fiú a sok lánytestvére között. Sokat beszélgettünk, talán hónapokon át. Két kérdésemre adott válaszára mind a mai napig emlékszem. Az első kérdésem úgy hangzott, volt-e már misén vagy igeliturgián, mire azt felelte, nem tudja, csak arra emlékszik, hogy a templomban én egy lepedőbe csavarva álldogáltam. Úgy gondolom, az albámat vélte lepedőnek. A másik kérdésem az volt, miért szeretne megkeresztelkedni. Mire azt felelte: „Szeretném, ha engem is úgy hívnának, mint az apámat...” tudniillik az apja nevét választotta a keresztségben! Mindkét választ megjegyeztem. Az első őszintén elmondta, hogyan is lát ő engem, (minket?, az egyházat?). Egy lepedőbe csavarva, áll-

⁶„Én nem találkoztam a 39 év alatt olyan cigánnyal, akinek a hitet magyarázni kellett volna”, mondja Lankó József alsószentmártoni plébános egy vele készített interjúban (<https://szemlelek.net/2019/05/06/>).

⁷A beszélgetés a Vigilia 1998. 6. számában jelent meg (az idézett szöveg: 617.).

⁸„Ők nem azért hisznek Istenben, mert mi, papok megtanítottuk nekik. Az Istenbe vetett hit a családban adódik tovább, a nagymamák ennek a kulcsfigurái. A cigányok hite olyan, ami valahol a pátriárkák és Mózes koránál tart. Isten az élet ura, aki fent van, akinek felelősséggel tartozunk, de azért lehet vele kicsit alkudozni, hogy jól menjen a dolog, lehet ajándékot adni, gyertyát gyújtani” – mondja szintén Lankó József a 6. jegyzetben idézett interjúban.

⁹<https://www.magyarKurir.hu/hirek/somos-laszlo-elmegyek-ciganytelepre-hogy-jezussal-talalkozzak>

dogálva a templomban. Nem volt a szavaiban gúny, rosszindulat vagy irónia, egyszerűen ez volt a válasza. Találó és kissé humoros kép is egyben! Mintha meghatározná, hogy honnan indul a közös utunk — keresztelési beszélgetéseink — következő része. „Én ezt látom belőled, most ennyit tudok az egyházzól...”

A másik válaszában pedig olyasmit fogalmaz meg, ami a Szentírásban is megtalálható. Ösztönösen, a saját életéből kiindulva egy mély vágyát mondja ki. „Azt szeretném, hogy a név, a keresztelés ünnepe mindig emlékeztessen arra, aki a példaképem, aki hozzám a legközelebb van, az apámra...” Talán így lehetne szabad fordításban visszaadni annak az igényét, ami megfogalmazódott benne.

Jézus felett a Jordán folyóban elhangzik az Atya szózata: „Ő az én szeretett fiam, őt hallgassátok”. Jézus az Atya Fiaként élt, és ebbe a kapcsolatba hívott meg minket, ennek a kapcsolatnak vagyunk mi is részesei, teljes jogú örökösei. Ez az emberi méltóság alapja és legmélyebb önazonosságunk. Nem nagyon tudok ennél fontosabb feladatot, mint ennek megélését és azt, hogy ennek mentén kapcsolódjunk a másikhöz.

Isten jelenléte

A hittel nézett életek, helyzetek, roncsolódások, kudarcok arról valának, hogy Isten jelen van abban a világban is, ahol úgy tűnik, csak ő nincs ott. Megtanulni látni, figyelni, jelen lenni talán a legemberibb feladat. Az aktivitásról olykor lemondani és ráhagyatkozni a jelenben Létezőre. Naponta „kiszolgáltatni” magunkat a csendjének, elengedve a cselekvést, a szavakat, a gondolatokat, újból és újból visszatérni Hozzá. Talán az imádságnak ez a módja az, ami a leginkább megtart az emberek közelében, segít helyes módon viszonyulni a munkához, magunkhoz. Abban kapcsolódunk, amiben valóban egyek vagyunk, az istengyermekség ajándékában. A segítő jelenlét akkor válik tapasztalhatóvá a másik számára, ha egy élő, lüktető kapcsolatból merítkeznek. A folyamatos Istennek szánt idő a „vagyok, aki van...” élményénél tart minket, ahol mindig csak mezítláb állhatunk.

A cigánypasztorációban eltöltött évek, a találkozások, a különös kapcsolatok, a megajándékozottság mind azt mondják, hogy a cigányok jelenléte olyan ajándék, amely Istennel köt össze. Nem feltétlenül első látásra és egyszerűen történik mindez, nem erőfeszítés nélkül és „egyenes vonalú egyenletes mozgás” mentén, de bizonyára Istentől akartan. Olyan természetes módon, makacs őszinteséggel és szilaj életerővel vannak jelen a világunkban, ami inspiráló lehet sokunk számára. Az a dinamika, ahogy megélik kapcsolataikat, az a hit, amely mélyen gyökerezik az életükben, a család szeretete és az a periféria, ahol egyébként élnek, nagyon is az életről szól. Az egyházunkban ezzel a lendülettel és értékekkel, ugyanakkor fájdalokkal és hiányokkal vannak jelen. Velük, közöttük élve, az egyház olyan arcát tapasztalom meg, ami messze nem tökéletes, de ezzel együtt őszintén szerethető, mert az életről szól. Jelenlétük hat és alakít, nem feltétlenül azért, mert ezt akarják, hanem pusztán azért, mert az élet olyan szegleteibe költöztek, ahol a túlélés a tét, immár elég régóta.

Kapaszkodó(k)

Hátrányos helyzetű roma gyerekek és fiatalok — esélyek és lehetőségek

A szerző a Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézetének intézetigazgató egyetemi docense. — A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Évek óta dolgozom kutatóként, szociológusként és szociális munkásként, gyakorló szakemberként hátrányos helyzetű településekkel, közösségekkel — ezen belül többségében roma szülőkkel és gyerekekkel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Ebben az írásban nemcsak kutatóként mutatom be a hátrányos helyzetű, főleg roma gyerekek és fiatalok esélyeit, lehetőségeit, hanem tereptapasztalataimra építve, a közösségekkel való foglalkozás eredményein átszűrve osztom meg gondolataimat. Írásomban két, általam fontosnak tartott és általam (is) kutatott területre koncentrálok, a hátránykompenzálás két fontos intézményére: az óvodára és a felsőoktatásra. Az óvoda mint hátránykompenzáló intézmény szerepének kiemelése nem szorul magyarázatra. Talán meglepő azonban, hogy a felsőoktatásra is fókuszál írásom, ezért gyorsan hozzáteszem: a 2000-es évek eleje óta foglalkoztatnak a roma fiatalok értelmiségivé válásának esélyei, a roma értelmiség lehetséges szerepvállalása, illetve a roma értelmiség, a roma középosztály identitásának alakulása.¹ Egyetemi oktatóként mentorálok roma származású hallgatókat, vannak tapasztalataim velük kapcsolatban, és elég jól ismerem a kérdés társadalmi és emberi vetületeit. Egyáltalán nem könnyű romaként beilleszkedni a felsőoktatás világába, ezért tartom fontosnak, hogy írásom erről a kérdéstről is szóljon.

I. Hátrányos helyzetű települések, hátrányos helyzetű közösségek

Hátrányos helyzetű, többségükben romák által lakott települések jellemzésére számos tipológia ismert. 2018-ban, a *Creative Region* című kutatás-sorozatunk kapcsán, mely 25 települést érintett az abaújcseréhati vidéken, mi is kifejtettünk egyfajta települési-közösségi kategóriarendszert annak érdekében, hogy felmutassuk: ugyanazon gazdasági paraméterek mentén egy-egy település különböző helyet foglalhat el (mindettől függetlenül) az általunk kialakított osztályozásban. Tipológiánkban ugyanis abból indultuk ki, hogy egy település, közösség életrealitását nemcsak a gazdasági fejlettségi mutató mutatja, hanem emellett a település helyi kurázsija, élnivágása, a település kulturális és humán erőforrás potenciálja, illetve természeti értékekkel való ellátottsága.² Célunk az volt, hogy bemutassuk: két, alapvetően hasonló szocio-demográfiai, illetve földrajzi helyzettel leírható település is lehet nagyon különböző, és fordítva: azt is szertettük volna láttatni, hogy két, első (és második) látásra is különböző település nézhet szembe valójában hasonló kihívásokkal, és kerülhet ezáltal mégis hasonló csoportba.

Így létrehoztuk a Lokális Innovációs Potenciál mutatót (LIP), és ennek alapján tipizáltuk az általunk vizsgált településeket. Kutatásaink

¹Vö. Szabó-Tóth Kinga: *Kiemelkedett cigányok (Gypsy/Travellers) etnikai identitásának jellegzetességei Angliában.*

Szociológiai Szemle, 2004/2. 58–76.; Uő:

A kisebbségi és a többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai.

Századvég, 43 (2007), 37–62.; Uő:

The Construction of Ethnic Identity of Successful Gypsies/Travellers.

²Lásd ehhez bővebben Szabó-Tóth, Kinga – Papp Z., Attila: *Applied Social Scientific Methods for the Measurement of Local Innovation Potential*. 'Club of Economics in Miskolc' TMP, 2019/1. 53–64.

alapján például elmondhatjuk, hogy a sokak által ismert Csenyéte állhat a településtipológia egyik végén, hiszen minden tekintetben hátrányosnak tekinthető: nincs mozgósítható gazdasági, kulturális, természeti erőforrása, és sajnos (legalábbis jelenleg) a helyi kurázsi (közösségi erő, civil erő, emberi „életképesség”) sem túlságosan jelentős. Magán viseli azokat a településjegyeket, melyeket Ladányi és Széleynyi (illetve mások) írtak le előregedő, romák által sűrűn lakott, peremvidékeken található települések kapcsán. Ezekre a településekre általánosan jellemző, hogy az 1970-es években elindult a hanyatlásuk. Ennek következményeként csonka közösségek jöttek létre, mintaadó, helyi értelmiségi réteg nélkül. Így egy magára hagyott, deklasszálódott helyi társadalom alakult ki, melyre egyre növekvő mértékben jellemző a depresszió, a kilátástalanság és jövőnélküliség. Ezek a települések az őket körülvevő rossz úthálózat és a tömegközlekedési lehetőségek szinte teljes hiánya miatt a leszakadás és reménytelenség zárványává váltak. Ezekben a településeken jelenleg csak a közmunka biztosít ilyen-olyan megélhetést.

Egy fokkal jobb helyzetben vannak az olyan települések (például Fáj), ahol szinte ugyanezek elmondhatók, mint a skála végpontján találhatóak esetében, azzal a lényeges különbséggel, hogy kialakulóban van egyfajta roma középosztály (legalábbis vannak erre utaló jelek). Ez véleményem szerint a településeken elinduló különféle fejlesztési projekteknek köszönhető, amelyek segítségével kaptak némi erőforrást, és ezzel együtt egy kis reménységet is ezek a helyi közösségek (melyekkel jól tudtak „sáfárkodni”, mert vannak olyanok, akik szintén kaptak és mégsem tudtak ezekkel élni).

Megint más települések, ahol ugyan szintén szűkösek a gazdasági, természeti és kulturális erőforrások, nagyon erős helyi kurázssal bírnak — ez megnyilvánul egy erős, stabil, helyiek által elismert vezető (polgármester) személyében, aki a helyi közösséget úgy meg tudja formálni, hogy a nehézségek ellenére működőképes és élhető maradjon a település (ilyen példa Fulókercs, mely szinte teljes egészében szintén romák által lakott, és roma polgármestere van, de ilyen Alsógagy, ahol szinte nincsenek romák, viszont gazdaságilag igen kedvezőtlen térségben található, de a település vezetője szilárd elhatározásokkal bíró, a helyi ügyek iránt nagy elköteleződést mutató vezető).

A tipológiánk lényege tehát, hogy nem szabad eleve lemondani egy-egy településről és közösségről csak azért, mert romák alkotják, és mert gazdaságilag és humán erőforrását tekintve elmaradottnak tekinthető. Egy gyerekről, családról, fiatalról sem lehet lemondani pusztán ezek miatt a tényezők miatt — és ez már átvezet minket a következő témához.

II. Az óvoda mint hátránykompenzáló

Annak, hogy egy hátrányos helyzetű családból érkező gyerek jól vegye az iskolai akadályokat, megfelelően tudjon már az első osztályban is boldogulni, nagyon fontos szereplője az óvoda, illetve a rendszeres óvodába járás.

³Pik Katalin: *A cigány gyerekek és az óvoda esete I.* Esély, 2000/6.

24–41.; Uő: *A cigány gyerekek és az óvoda esete II. Tiszatetény, ahol szeretnek óvodába járni.*

Esély, 2001/1. 47–69.;

Uő: *Romák és óvodák.* Kisebbségkutatás, 2002/1.;

Babusik Ferenc: *Roma gyerekek óvodáztatása.*

Új Pedagógiai Szemle, 2003/6. 22–39.; Loss Sándor: *Út a kisegítő iskolába.*

In Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.):

Cigánynak születni.

Új Mandátum Kiadó,

Budapest, 2000; Havas

Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: *Cigány gyerekek az általános iskolában.*

Oktatáskutató Intézet –

Új Mandátum Kiadó,

Budapest, 2002; Havas Gábor: *Halmazottan hátrányos helyzetű gyerekek – és az óvoda.* Iskolakultúra,

2004/4. 3–16.

⁴Csongor Anna:

Szegregáció az általános iskolában. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1991;

Forray R. Katalin –

Hegedűs T. András: *Cigány gyermekek szocializációja.*

Család és iskola. Aula

Kiadó Kft., Budapest, 1998.

⁵Szabó-Tóth Kinga:

Adalékok a roma gyerekek óvodáztatásának kérdésköréhez.

Új Pedagógiai Szemle,

2007/3–4. 233–241.

Mint ismeretes, a 2015-ös tanévtől kötelező három éves kortól óvodába járni — korábban öt éves kor volt ennek korhatára. A három éves korhatár 2015-ös bevezetését megelőzően a hátrányos helyzetű gyerekek óvodáztatásának elmaradása okaként általában a férőhelyek hiányát és a családok pénztelenségét, illetve esetenként a roma szülők óvodával szembeni bizalmatlanságát említették a kutatások. Hátrálható tényező volt továbbá az, hogy sokszor az intézmény sem törekedett a hátrányos helyzetű (többségében roma) szülők megnyerésére, a gyerekek becsalogatására az óvodába.³ Abban kivétel nélkül egyetértettek a szakemberek, hogy egyévnyi kötelező óvodáztatás nem elegendő ahhoz — részben a roma családok szociokulturális vonásaiból fakadóan —, hogy a családokból kikerülő gyerekek sikeresen szerepeljenek az általános iskolában.⁴

Saját kutatásom során 2005 augusztusában 25 óvodát kerestem fel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az akkor Miskolcon működő Esélyek Háza megbízásából. Interjúalanyaim óvodavezetők, vezető óvónők voltak.⁵ Kutatásom fontosabb eredményei támasztják alá mostani írásomat.

Az óvodáztatást általában fontosnak tartották az akkor megkérdezett óvónők, tekintet nélkül arra, hogy roma vagy nem roma gyerekről van szó. A roma gyerekek óvodáztatásának fontosságát „ecsetelve” kiemelték a rendszerességre szoktatást, a szókincsfejlesztést, a szabályok elsajátítását, a játékokkal való megismerkedést, általában az iskolai életre való felkészítést. Egyes óvónők úgy fogalmaztak, hogy „nincs más út a felemelkedésükhöz, mint az óvodáztatás”. Többen úgy fogalmaztak, hogy az óvodának különösen nagy jelentősége van a hátrányos szociokulturális helyzetből származó gyerekek számára, legyenek azok romák vagy sem.

Az alábbiakban vizsgálatom néhány, a mai napig tanulással bíró eredményét összegzem:

- Egyes óvodák nyílt napokat tartanak (így segítve a kapcsolattartást), amikor a szülők láthatják, mi történik a gyerekekkel.

- Különbőféle ünnepek alkalmával tartott műsorokon együtt szerepelnek roma és nem roma gyerekek. Ez jó hatással van a roma és nem roma szülők egymás közötti kapcsolatára, még akkor is, ha az előítéletek, sztereotípiák miatt kivitelezésük nem egyszerű.

- Az ünnepek alkalmával a szülők láthatják gyermekük fejlődését. Ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy szívesen járassák oda gyermekeiket.

- Néhány helyen ruhabörzét tartanak, az összegyűjtött ruhákat olcsón árúsítják.

- Néhol családlátogatásokat szerveznek nemcsak az új, hanem a régi gyerekek otthonaiba is. Ez segíti a családok és az intézmény közötti hatékonyabb kapcsolat kialakulását és fenntartását.

- A fogadóórákon kívül érkező szülőket is szívesen látják, alkalmazkodnak a családok különféle életritmusához.

- Egyes intézményekben rendszeresen tájékoztatják a szülőket a gyerekek előmeneteléről, ezzel is hangsúlyozva számukra az óvodáztatás fontosságát.

- A szülők anyagi terhének csökkentése is sokat segíthet. Például vannak óvodák, amelyek ingyen biztosítják a törülközőt és az ágyneműt a gyerekeknek, és azt helyben ki is mossák.
- A szülő maga is volt óvodás, így nem idegen számára az óvodáztatás.
- Az óvoda elfogadó, barátságos légkört teremt, ahol a roma szülő sem érzi magát és a gyereket kirekesztettnek.
- A gyermek családjával rendszeresen kapcsolatban álló védőnő és családgondozó az óvoda (és óvodáztatás) jó hírét kelti, annak szerepét hangsúlyozva kedvet csinál az óvodába járatáshoz.
- Hasznos, ha vannak olyan ismerős gyerekek, akik jól érzik magukat az óvodában.
- Ha a cigány kisebbségi önkormányzat fontosnak tartja a gyerekek korai óvodáztatását, és tesz is valamit ennek érdekében, az minden esetben segítheti az óvoda elismertségét a roma családok körében.
- Jó, ha az óvoda aktív kapcsolatot ápol a hatókörébe tartozó lakosokkal. Esetenként családlátogatásokkal kapacitálja a szülőket.
- Ha a roma kisgyerek idősebb testvérei is járnak az intézménybe, és a szülők jó tapasztalatokat szereztek az óvodáról.

Sajnálatos tény ugyanakkor, hogy sok esetben a gyerekek csak a hivatalos statisztika szerint járnak óvodába. Azokban a családokban, ahol több kicsi gyerek van, a szülők és az óvoda között egyfajta hallgatólagos megállapodás értelmében nem viszik rendszeresen a gyermekeiket szüleik.

Terepmunkám során azt tapasztaltam, hogy a roma gyerekek jelentős része nem szeret óvodába járni. Az általános iskolás roma gyerekek jó része az óvodára nem jó szívvel emlékszik vissza. Természetesen ez jelentős mértékben függ attól, hogy az óvoda és az óvónő megtalálja-e a hangot a gyerekekkel és a családdal. (Ugyanez a helyzet az általános iskolával is: nagymértékben az iskola hozzáállása, a pedagógus elfogadó, szeretettelgi vagy éppen elutasító, rideg hozzáállásán múlik, hogy a gyerekek hogyan érzik magukat. Ebben az esetben is különbséget tudnak azonban tenni: elmondják, hogy az iskolát vagy az adott intézményt általában szeretik, de ezzel vagy azzal a tanárral gond van, őt nem kedvelik. Természetesen a szülők hozzáállásán is nagyon sok múlik.)

III. Hátrányos helyzetű hallgatók a felsőoktatásban

Először kutatások alapján mutatom be, hogy hátrányos helyzetből mennyire könnyű vagy nehéz bejutni a felsőoktatásba. Ezt követően pedig a roma hallgatókra fókuszálva a roma szakkollégiumokon keresztül közelítem meg a kérdést.

A „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében” című TÁMOP pályázat keretében az ELTE PPK Társadalmi Kommunikáció Kutatóműhely és Információs Központ az Oktatási Hivatal megrendelésére készített 5000 fős országos mintán egy komplex, kvalitatív és kvantitatív el-

járásokat ötvöző kutatást a felsőoktatás és tudomány társadalmi percepciójára vonatkozóan. A kutatás során (többek között) felmérték a tudás társadalmi presztízsét, a felsőoktatásra és a tudományra vonatkozó általános érdeklődést, e két terület társadalmi teljesítményének megítélését, a felsőoktatáshoz való hozzáféréstről alkotott képet, a továbbtanulási motivációkat, a diploma értékét.

A kutatás keretében mind a lakossági, mind a középiskolás mintán feltették azt a kérdést, hogy a válaszadó mennyire gondolja könnyűnek vagy nehéznek a felsőoktatásba való bejutást rossz anyagi háttérrel rendelkező családok gyerekei számára. Elmondható, hogy a lakosság és a középiskolások körülbelül fele nehéznek vagy nagyon nehéznek tartja az ilyen családok gyerekeinek továbbtanulását. Ugyanakkor a lakossági minta 14 százaléka nem ért egyet azzal az állítással, hogy rossz anyagi helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba. Arra a kérdésre, hogy kik juthatnak be könnyűszerrel felsőoktatási intézménybe, a válaszadók mindkét mintában fontosnak tartották a „könnyen” és „jól tanul” kategóriákat, illetve a szorgalmat, az idegen nyelvtudást és a tehetsős szülő hátteret. Hasonló eredmények születtek a középiskolás almintán is. A felsőoktatásba való bekerüléshez elsősorban szükséges „kellékeknek” a válaszadók szerint elsősorban a szorgalom, a tehetség, a jó középiskolai eredmények és az idegen nyelvtudás számítanak.

Kutatási eredmények

Foglaljuk össze néhány hasonló kutatás eredményeit is.

Tehetséges, hátrányos helyzetű hallgatókat vizsgált Ceglédi Tímea a Debreceni Egyetemen 2007-ben, 465 nappali tagozatos hallgatóból álló mintán,⁶ összefüggést keresve a hallgatók családi háttere és iskolai pályafutása között. A mintát két részre osztotta annak alapján, hogy az adott hallgató a hátrányos helyzet mérésére használt indikátorok alapján összességében hátrányos vagy nem hátrányos helyzetű volt. A következő öt indikátort használta: munkanélküli szülő a családban, elhunyt szülő, alacsony iskolázottságú szülő/szülők, magas testvérszám, hátrányos településtípus. Azt a hallgatót sorolta a hátrányos helyzetű kategóriába, aki a fenti öt szempont alapján legalább kettőben érintett volt. A hallgatók iskolai pályafutását az alábbi indikátorok segítségével vizsgálta: tudományos vagy közéleti tevékenységben való részvétel, felsőfokú nyelvvizsga megléte, magántanár segítsége középiskolában, munka az egyetemi évek megkezdése előtt, barátok száma a középiskola éve alatt, könyvolvasási szokások, tagozatos középiskola, illetve az egyetemi kar presztízse, ahol az illető tanul. A tudományos, közéleti tevékenységen való részvétel (például TDK, OTDK, hallgatói-oktatói kutatásokban való részvétel) a kutatás alapján szignifikáns összefüggésben állt azzal, hogy az illetőnek diplomások voltak-e a szülei, vagy sem. A felsőfokú végzettségű szülőktől származó gyerekek közül 40,9 százalék, a legfeljebb érettségivel rendelkező szülőktől származó hallgatók 19,8 százaléka volt aktívnak tekinthető ezen a téren. A diplomás szülőktől származó gyerekek kétszer annyian

⁶Ceglédi Tímea:
*Hátrányos helyzetű
tehetséges hallgatók a
Debreceni Egyetemen.*
Educatio, 2008/4.
115–135.

kaptak kiemelt ösztöndíjat, mint a másik csoport. A nyelvtudás a korábban említett hátrányos/nem hátrányos indikátorok közül a szülők iskolai végzettségével nagyon erős kapcsolatot mutatott. A kistéleplülésen élő, alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező, azaz a kutatás szempontjából hátrányos helyzetű hallgatók kevesebbet olvastak, mint a nem hátrányos helyzetűek. A kutatás során hátránynak tekintették, ha valakinek több testvére volt: erről az indikátorról elég egyértelműen kiderült, hogy „nem viselkedik egyértelműen”: az olvasási szokások esetében például egyértelműen inkább arra az összefüggésre derült fény, hogy akinek több testvére volt, olvasottabbnak bizonyult. A szülők iskolai végzettsége azonban meghatározó volt a tekintetben, hogy milyen karra járt a hallgató: a kutatás során magasabb presztízsűnek tekintett karokra (jogász, közgazdász, műszaki, informatikai, orvosi és fogorvosi) nagyobb eséllyel jutottak be magasan kvalifikált szülők gyerekei. A vizsgált változók tekintetében elmondható, hogy a munkanélküli szülők jelenléte, illetve az elhunyt szülő a családban változók nem érintették a hallgató iskolai pályafutását, azaz nem jelölték ki végérvényesen a hallgató későbbi életpályáját, lehetőségeit.

Forray R. Katalin egyik tanulmánya egy, az Oktatáskutató Intézetben 2002-ben lefolytatott, a felsőoktatásban nappali tagozaton tanuló 450 roma hallgatónak postai úton kiküldött kérdőíves kutatás eredményeinek feldolgozása alapján készült.⁷ A kutatás alapján egyértelműen látszik, hogy több roma nő tanul a felsőoktatásban, mint férfi (a férfiak aránya 36,7 százalék volt). Az életkori megoszlások alapján elmondható, hogy sokan 23–25 évesen kezdik meg egyetemi tanulmányaikat közülük. A válaszadók 63,2 százaléka volt életében hosszabb vagy rövidebb ideig állami gondozott. A vizsgálat során rákérdeztek arra is, hogy volt-e a családban valamiféle válság-esemény vagy krízis, és ha igen, akkor az milyen jellegű volt. Az alanyok háromnegyede tudott ilyen eseményt megjelölni. A legtöbb említést a nagyon nehéz anyagi körülmények, a szülők válása, a hosszantartó munkanélküliség, illetve hosszantartó betegségek, különféle deviáns viselkedési formák kapták. A válaszadók apja 3 százalékban volt alkalmazott vagy vállalkozó, közel egynegyedük nyugdíjas/rokkantnyugdíjas, 11,5 százalék munkanélküli, 4 százalék alkalmi munkából él. A minta alapján a felsőoktatásban tanuló roma fiatalok (önbevallás alapján) 35 százaléka romungró, 27 százaléka oláh cigány, 15,5 százaléka a beás és 6,9 százaléka egyéb közösséghez tartozó volt.

Havasi Virággal 2013-ban három felsőoktatási intézményben (Miskolc, Eger, Gyöngyös) vizsgáltuk a hátrányos helyzetű hallgatókat kérdőíves kutatás segítségével.⁸ A 2013 nyarán és őszén zajlott kutatás során 652 főtől érkezett válasz a három (akkor még három, ma, az összevonás miatt kettő) felsőoktatási intézményből.

A jogszabályok alapján a kutatás során hátrányos helyzetűnek tekintettük a fogyatékkal élőket, a részképesség zavarban szenvedő-

⁷Forray R. Katalin: *Roma/cigány diákok a felsőoktatásban*. *Educatio*, 2003/2. 253–264. (A kutatást a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány támogatta.)

⁸Havasi Virág: *Hátrányos helyzetű hallgatók komplex szociológiai vizsgálata a Miskolci Egyetemen, az Eszterházy Károly Főiskolán és a Károly Róbert Főiskolán*. *Szellem és Tudomány*, 2014/2–3. 35–47.

ket (kommunikációs zavar, diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia), a roma származásúakat, az alacsony jövedelmű családból származó diákokat (akiknél a családban az egy főre eső jövedelem kevesebb, mint havi 30 ezer Ft), illetve azokat a hallgatókat, akiknek a szülei alacsony iskolai végzettségűek (egyik szülőnek maximum nyolc általánosa volt).

A mintába kerültek közül roma-cigány nemzetiségűeknek összesen 16 fő vallotta magát (fele férfi, fele nő, 80 százalékuk 23 év alatti). A roma hallgatók esetén az édesanyák iskolai végzettsége sokkal alacsonyabb, mint a főátlagé, hiszen a kérdezettek 50 százalékának maximum nyolc általánost végzett az édesanyja (szemben a főátlaggal, amely 5 százalék). Szakmával rendelkezett a roma édesanyák 19 százaléka, ami körülbelül megfelelt a főátlag eredményének; és 31 százalék rendelkezett érettségivel — diplomával egyikük sem. A roma hallgatók édesapái kicsivel magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek, mint az édesanyák. 25 százalékuknak volt maximum nyolc általános iskolai végzettsége (a főátlag 3 százalékával szemben), szakmája érettségi nélkül 31 százalékuknak (főátlag 18,5 százalék), érettségije 25 százalékuknak (38 százalék a főátlag), diplomája 12,5 százalékuknak (23 százalék a főátlag).

A roma diákok összességében rosszabb anyagi körülmények közül érkeztek, mint más hátrányos helyzetű csoporthoz tartozó társaik: 56 százalék a legalacsonyabb jövedelmi kategóriából.

A kutatás során a hátrányos helyzetű hallgatókat számos metszetben vizsgáltuk. Megállapítottuk, hogy tanulmányi teljesítményük valamennyivel rosszabb volt, mint a nem hátrányos helyzetű hallgatóké, és valamennyi hátrányos helyzetű csoportban kisebb volt a nyelvvizsgák aránya. A kutatás arra is rávilágított, hogy sok hátrányos helyzetű hallgatót ér hátrányos megkülönböztetés a felsőoktatási intézményekben: a diszlexiások harmada, diszkalkuliások 16 százaléka, mozgássérültek 12 százaléka, romák 31 százaléka, az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek 11 százaléka számolt be ilyen élményekről. Ezek az adatok is arra figyelmeztetnek, hogy esélyegyenlőség terén sok még a tennivaló a felsőoktatási intézményekben.

IV. Néhány gondolat a szakkollégiumokról

⁹Forray R. Katalin: *Cigány diákok a felsőoktatásban*. Romológia, 2013/1.

¹⁰Kende Anna: *„Értelmiségiként leszek roma és romaként leszek értelmiségi.” Vizsgálat roma egyetemisták*

A felsőoktatásban a tehetséggondozás egyik formája a szakkollégium. A 2000-es évek elején az országban 25–30 szakkollégium működött, melyeknek egy része 2003-ban megalkotta a Szakkollégiumi Chartát.⁹ Tehetséges, hátrányos helyzetű roma tanulók felkarolására az országban elsőként 1996-ban a Romaversitas Alapítvány Látthatatlan Kollégiuma alakult meg, melyet a Roma Polgárjogi Alapítvány hozott létre, és a Soros Alapítvány támogatásával kezdte meg a működését. A program fő célkitűzése a tehetséges roma hallgatók mentorálása, szakmai segítése, illetve identitásuk erősítése. Kende Anna 2004-ben készített kutatást a Romaversitas hallgatói körében.¹⁰ A vizsgálat fókuszában a roma származású, leendő értelmiségi fiatalok identitásának vizsgálata állt. A kutatásban érintett hallgatók

életútjáról (2004),
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagai_nemzetisegek/romak/kisebbsgek_kisebbsge/pages/kk_12_kende.htm

Roma Szakkollégium

¹¹Rác Attila: *Hálózattá fejlődnek a roma szakkollégisták* (2010),
<http://mindennapi.hu/cikk/belfold/a-ciganysag-nelkul-gyengebb-lenne-a-nemzet/2010-11-20/445>

Wlislócki Henrik Szakkollégium

¹²Wlislócki Henrik Szakkollégium Pedagógiai Programja,
<http://wlisllocki.tamop.pte.hu/>

szociológus, szociális munkás, szociálpolitika és szociálpedagógia szakosok, valamint különböző művészeti képzésre járók, illetve pszichológia, agrár és nyelvszakosok voltak. A kutatásban részt vevők jelentős többséggel leendő elsőgenerációs értelmiségiek: többségükben szakmunkás vagy középiskolai végzettségű szülőktől származtak, vidékiek, magyar anyanyelvűek. Általánosan jellemző, hogy a szülők közül legalább az egyiknek volt többé-kevésbé folyamatosan munkája. A kutatás egyik legfontosabb megállapítása szerint a tanulást támogató, arra motiváló családok nagy részére jellemző volt egyfajta tudatos, asszimilációs stratégia a gyerekeik boldogulása szempontjából. A rasszjegyek kérdése is előkerült sok esetben, általában olyan összefüggésben, hogy akinek nagyon látványos roma jegyei voltak, azoknál a család is azt jósolta, hogy ez a jövőbeli sikereit tekintve hátráltató tényező lehet.

A Roma Szakkollégium hivatalosan 2005-ben kezdte meg működését a Friedrich Ebert Alapítvány támogatásával.¹¹ A szakkollégium ötletét az adta, hogy az alapítvány Tolna megyében képzést szervezett cigány kisebbségi önkormányzati képviselők részére, és ott merült fel először, hogy rendszeres találkozók formájában kellene a fiatal roma értelmiség számára fórumot és ennek a megfelelő kereteit megteremteni. A megalakulást követően havi rendszerességgel került sor a találkozókra, melyeket egy időre befogadott a Szent István Egyetem. Az egyes találkozók alkalmával egy nagyjából 50 fős közösség formálódott, amelynek identitása, felkészültsége szakmai és kulturális eseményeken formálódott. A kollégium fő céljai között szerepelt a pozitív cigány identitás kialakítása, valamint a közéleti szerepvállalás előmozdítása. Az alapítvány 2009-ig támogatta a Roma Szakkollégium működését. Ekkor a történelmi egyházaktól érkezett a segítség, tőlük kapott a kollégium anyagi támogatást.

A Wlislócki Henrik Szakkollégium a Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke mellett működik.¹² Szakmai keretét és infrastrukturális hátterét a Tanszék biztosítja. A szakkollégium története 2002-ben kezdődött PHARE támogatással annak érdekében, hogy közösségi terepet adjon szakmai segítséggel a PTE-en tanuló roma/cigány származású hallgatónak, valamint összefogja azokat, akik a romológia iránt érdeklődést mutatnak. A szakkollégium célja a fentiekén túl a társadalmi szerepvállalás erősítése. A pedagógiai programból kiderül, hogy 2002–2004 között a mentori rendszer kiépítése, különböző képzési szolgáltatások nyújtása, valamint a közösségfejlesztés kapott hangsúlyos szerepet. 2005–2006 folyamán elsősorban az egyetemi hallgatók felé való nyitás volt napirenden, filmklubokkal, kiállításokkal, valamint lehetőséget kaptak a hallgatók az oktatói kutatáshoz való kapcsolódásra. 2007-től egyre nagyobb teret kapott a hallgatók társadalmi szerepvállalása, mely civil szervezetekben való munkavégzéssel kezdődött (hátrányos helyzetű és roma/cigány gyerekekkel, közösségekkel foglalkoztak), majd önálló civil szervezetek alapításá-

val folytatódott. 2008-ban a cigánysággal kapcsolatos ismeretek terjesztése (elsősorban tanárképzésben résztvevőknek), majd 2009-ben a tudományos kutatómunka került a középpontba a leghátrányosabb helyzetű kistérségek vizsgálatán keresztül. 2010-ben folytatódott a mentorprogram és a tudományos kutatás, 2011-ben pedig sor került egy közös konferenciára a tanszék és a szakkollégium szervezésében. A szakkollégium munkáját, terveinek, céljainak megvalósulását jelenleg nagyban segíti egy elnyert TÁMOP pályázat komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése témában hátrányos helyzetű hallgatók részére.

Féléves előkészítő munka után a kormány és az felekezetek közt 2011 márciusában jött létre a keresztény roma szakkollégiumi rendszer kialakításával kapcsolatos megállapodás, melynek értelmében a kormány a megalakuláshoz nyújt támogatást, valamint ösztöndíjat biztosít majd a hallgatói számára. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának a program felelőse.

A szakkollégiumi rendszert úgy alakították ki, hogy hátrányos helyzetű, de főképp roma diákok legyenek a tagjai. 2011 szeptemberétől működik országos hálózat formájában, Európában egyedülálló módon a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat.

A Szakkollégiumi Hálózat célja „a társadalmi, nemzeti és szociális kérdések iránti érzékenység növelése, a magyar-roma identitás megerősítése, a szakkollégiumok roma diákjai tanulmányi előmenetelének, nevelésének és személyiségfejlődésének támogatása, valamint a közösségi felelősségvállalás iránt elkötelezett, keresztény szellemiségű roma értelmiség megerősítésének elősegítése”.¹³ A szakkollégiumi hálózat a roma-magyar kettős identitás vállalását, erősítését tűzte zászlajára, azaz a romák számára a társadalmi integrációt tartja követendőnek az etnikai identitás, etnikai gyökerek megtartásával. Emögött az a felismerés állt, hogy nagyon hiányzik Magyarországon egy olyan cigány értelmiségi csoport, akik a kettős identitás vállalásával erősítik, segítik saját közösségüket, de ugyanakkor értik a többségi társadalmat, annak elvárásait, szokás- és normarendszerét, és képesek ezzel azonosulva a nem cigányok felé is közvetítő szerepet játszani. A szakkollégiumi hálózat pozitív, többes identitást szeretne kialakítani a fiatalokban, olyan identitást, amelyben a kisebbségi és többségi identításelemek harmóniában tudnak élni egymás mellett, és ez stabil alapot ad a kollégisták számára a társadalomba való sikeres integrációra. A hálózat szakmai, módszertani háttérrel tud nyújtani az intézményeknek. A szakkollégiumi nevelés ökumenikus szellemű, a képzés mindenhol hasonlóan kulturális, spirituális és közismereti tárgyakkól épül fel.

A miskolci Görögkatolikus Szakkollégium is 2011 szeptemberében kezdte meg működését. A szakkollégium programja három nagy tanegységből tevődik össze. Az egyik a közismereti, a másik a kulturális modul, ezek minden hónapban egy hétvégén kerülnek

Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat

¹³Szilvay Gergely:
*Roma-szakkollégiumokat
indítanak az egyházak.*
Magyar Kurír, 2011.
március 17. [https://www.
magyarKurir.hu/hirek/roma-
szakkollegiumokat
-inditanak-az-egyhaziak](https://www.magyarKurir.hu/hirek/roma-szakkollegiumokat-inditanak-az-egyhaziak)

megtartásra, a harmadik a spirituális modul. Ezek mellett vannak segítő modulok és idegen nyelvi modul. Minden hallgató saját mentort kap, aki segíti főiskolai, egyetemi tanulmányaiban. Ezek a mentorok az adott szakon oktató tanárokból kerülnek ki. Találkozásuk gyakoriságát a mentor és a mentorált alakítja ki egymás között. A hallgatók nagyrészt Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből származnak. A diákok fele-fele arányban fiúk és lányok. A hallgatókon belül van egy kemény mag, akik mindig a kollégiumban vannak, ritkábban járnak haza, közöttük nagyon erős szövetség alakult ki. Az identitás kérdése központi jelentőségű a szakkollégium programjában is. A spirituális modul során szinte minden alkalommal előkerül az etnikai identitás vállalásának kérdése. A szakkollégisták ellátogatnak testvérintézményeikbe, ezek az alkalmak is segítik őket az etnikai identitás vállalásában és megerősítésében.

V. Összegzés, következtetések

Tanulmányomban azzal foglalkoztam, hogy hátrányos helyzetű, többségében roma gyerekeknek milyen kapaszkodókat nyújthat az óvoda, és milyen a felsőoktatás abból a szempontból, hogy sikeresebb legyen társadalmi integrációjuk és jobb esélyekkel kezdjék felnőtt életüket. Írásomat kutatásokra, saját korábbi kutatásaimra, tereptapasztalataimra és hátrányos helyzetű közösségekkel, gyerekekkel és fiatalokkal történő foglalkozások, közösségfejlesztési tevékenységek tapasztalataira építettem.

Bemutattam egy olyan, települések árnyalt jellemzésére és a fejlesztésük lehetséges irányaira vonatkozó mutatót, melyet 2018-ban fejlesztettünk ki. Tanulmányomban kiemelt helyet kapott az óvodák hátránykompenzáló tevékenysége Ennek keretében bemutattam azokat a jó gyakorlatokat, amelyekre építve ezt a munkát hatékonyabban lehet végezni. Látható, hogy nagyon sok múlik azon: a roma családok meg tudják-e szeretni az óvodát, az óvoda meg tudja-e magát szeretetni a családokkal.

Végül kitértem a romákat is érintő szakkollégiumi rendszerre, és néhány olyan kutatást is ismertettem, mely a romák és hátrányos helyzetű fiatalok felsőoktatásbeli esélyeinek elemzésére vonatkozott. Kitűnt, hogy az oktatásnak erre a szintjére leginkább az olyan roma fiatalok kerülhetnek, akiknek családjaik, szülei sokat tettek társadalmi integrációjuk érdekében. Ezek a fiatalok általában olyan családokból jönnek, akiknek a szülei maguk is nagyon segítették gyermekeik továbbtanulását. Ezek a kutatások is megerősítik azt a feltételezést, hogy a romák értelmiségivé, középosztálybelivé válásához több generáció kitartó erőfeszítésein át vezet az út — a társadalom és egyes közösségei támogató hozzáállása mellett.

SZABÓNÉ
KÁRMÁN JUDIT

Cigány gyermekek oktatása

Alsószentmárton — múlt és jelen

A szerző romológus, nevelésszociológus, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Romológia Tanszék tanszékvezető docense. — Jelen írás egy készülő tanulmánykötet egyik munkája. A cigány gyermekek oktatását, a cigányok mai helyzetét vizsgáló kutatásomban arra keresem a választ, hogy miképp változott a hazai legnagyobb kisebbség sorsa az utóbbi évtizedekben, években. (Sz. K. J.)

Per aspera ad astra — szenvedéseken, nehézségeken át a csillagokig —, mondhatjuk minden patetikus színezet nélkül, ha a szegény sorsú cigány/roma gyermekek oktatásának történetét tekintjük át, akár a múltban, akár a jelenben. Nehéz volt régen, s nehéz még most is a szegénységből, a bezártságból, a kilátástalanságból eljutni a magasabb iskolai végzettséghez, megfelelő szakmához, boldogabb élethez. Alsószentmárton, a Dráva-menti síkságon, a horvát határtól pár kilométerre fekvő, dél-dunántúli, ezerkétszáz lelkes, homogén cigány község,¹ s oktatásának múltja és jelene számos tanulsággal, példával szolgál, jó néhány kérdést felvet a kívülről nézők számára. Egy település lakóinak iskolázottságát számos tényező — az adott község összetétele, nagysága, az országban, a régióban való földrajzi elhelyezkedése, a környékbeli és helyi (ha vannak) iskolák és önkormányzatok, egyházak érdekltsége, az aktuális oktatáspolitikai irányzat, az ország gazdasági helyzete, s mindezek mellett egy-egy kiemelkedő egyéniség (tanító, pap) jelenléte és hatása — meghatározza. Ezek ismerete nélkül nem lehet helyesen értelmezni a múlt és a jelen oktatási mutatóit, történéseit. Az alábbiakban ezért — a terjedelmi korlátok miatt itt csak röviden — erről is szó lesz.

I. Alsószentmárton rövid története

¹A települést az 1970-es évek utolsó éveitől ismerem; édesanyámmal, s pécsi közösségünk pár lelkes fiataljával jártunk a környező kis falvakba — a már akkor is létező paphiányt enyhítve — vasárnaponként igeliturgiákon szolgálni, gitárral kísérvé énekelni. Évtizedek óta csodálom a település egyetlen nem cigány lakójának, Lankó Józsi atyának a szolgálatát,

A települést elsőként egy 1332. évi pápai tized-összeírási lajstrom említi *Martino* néven. A falu a törökidő idején elnéptelenedett, majd a környező településekhez hasonlóan az 1700-as években kezdett újra benépesülni. Elsőként és nagy számban Dráva-menti délszláv telepések (horvátok, sokácok) érkeztek, őket német családok követték, s valószínűleg az előbbiekkal együtt délről vándoroltak be az első cigány kompániák is. 1773-ban 13 cigány családfőt írtak össze — 19 gyermeket jegyeztek fel, s valamennyi család adófizető volt. A későbbi évszázadok során több hullámban újabb, az archaikus román nyelvet beszélő beások érkeztek a Dél-Dunántúl falvaiba, legnagyobb bevándorlásuk a 19. század második felében — a moldvai és havasalföldi rabszolgaság alóli felszabadulás után — történt. Alsószentmártonban a beások² muncsán csoportja telepedett le, a település szélén. A falu belső és nagyobb részét elfoglaló horvátokkal, sokáccal, németekkel kezdettől fogva alárendelt viszonyban éltek, valószínűleg a többi településhez hasonló szimbiotikus kapcsolatban; besegítettek munkaerejükkel a falusiak mezőgazdasági és háztáji munkáiba, az általuk készített faeszközöket

munkájának jó gyümölcsseit. A jelen oktatási helyzet, a változások megismeréséhez októberben hozzá utaztam, vendégül látott a falu, mindent megnéztem, sokakkal beszélgettem, sok mindent átéltem, megfigyeltem, megtapasztaltam. Ennek alapján készült ez az írás.

²A beások három csoportja ismert hazánkban: ticsánok, muncsánok és árgyelánok. Önmegjelölésükre nem a roma, hanem a cigány/beás szót használják.

³A település neve 1904. januárig Drávaszentmárton volt.

A hetvenes-nyolcvanas évek

⁴A Tanodában komoly munkát jelentett a gyermekeket leszoktatni a megkülönböztetésről, hogy ott lakó társaikat ne minősítsék le, ne nevezzék őket „telepeseknek”.

(teknő, kanál, melence) s fonott termékeiket árulták a faluban, piacokon, vásárokon. Az elkülönülés kezdettől fogva adott volt, mert nemcsak a többségtől elhatárolódva éltek a település szélén, de vallási hovatartozásuk is eltért, hisz a sokácok és a németek római katólikusok, utóbbiak kisebb arányban reformátusok, a cigányok azonban mind görögkeletiek voltak. A század végén — az 1893. évi összeírás szerint — a falu 856 lakójából 149 volt cigány, a huszadik század elejéig még sokác-német (1906-ban 77 magyar, 77 német, 10 szerb, 604 sokác és 193 egyéb/cigány főt írtak össze) településként tartották nyilván Alsószentmártont.³ 1920-ban vásárolt először a telepi cigányok közül egy család házat a falu belterületén, egy sokác paraszttól. Ekkor indult meg a falu etnikai összetételének átalakulása, amit felgyorsított a helyi németek elköltözése, illetve 1945–1946-ban történt kitelepítésük. Házaikba a sokácok költöztek be, az övéket pedig a cigányok vásárolták meg, különösen a hatvanas-hetvenes években.

A huszadik század második felében — az államszocializmusban kötelező munkavállalás, valamint a munkalehetőségek miatt — a falu cigányai a környező városokba jártak dolgozni, állandó munkaviszonyuk, biztos keresetük volt a pécsi, siklósi, beremendi, drávaszabolcsi gyárakban, üzemekben, termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban, s asszonyaikkal együtt napszámba jártak a villányi-siklósi szőlőkbe. OTP-kölcsönt felvéve így sokan tudtak házhoz jutni a faluban. Egy, a cigányokról 1979-ben készült felmérés szerint „Alsószentmárton valamennyi munkavállalója eljáró dolgozó. A drávaszabolcsi Lengyárban dolgozók napi 12–13 órát vannak távol otthonról, reggel hattól este hatig-hétig, a Mohácson dolgozók reggel öttől este fél nyolcig, a Beremenden dolgozók reggel öttől délután négyig, s 13–14 órát vannak távol otthonról a Pécssett dolgozók.” A meginduló változások a nem cigány lakosok fokozatos kiköltözését eredményezték, 1978-ban az utolsó sokác család is elhagyta a falut, Alsószentmárton homogén cigányfalu lett. Az újságok siettek is hírül adni: „Megvásároltak egy falut! Még-hozzá: cigányok. Ilyesmi sem fordult még elő Magyarországon” (Népszava, 1978). A korábbi súlyos feszültségek (kölcsönös sérelmek terhelték a sokác és a cigány lakosság viszonyát évtizedeken keresztül) megszűntek, ám helyettük új nehézségek alakultak ki. A kiemelkedés, az előbbre jutás nem minden családnak sikerült, a cigányok ötöde (ekkor 220 fő) a telepen rekedt, s még ma is sokaknak kilátástalan az onnan való kiköltözés. A Dankó vagy a Dózsa utcába születni, ott élni stigmát, mélyszegénységet jelent.⁴

Az általános foglalkoztatás megszűnésével, az 1980-as évek hozta gazdasági változások, a tömeges munkaerő-elbocsátások, leépítések, s ennek számos következménye (munkahelyek, utazási, étkezési támogatások, buszjáratok megszűnése stb.) miatt Alsószentmárton korábbi munkavállalói, családfenntartói munkanélkülivé váltak, ettől kezdve segélyeken, közmunkán élt a falu. Hogy

soha nem roppant össze lelkileg, az leginkább a közöttük élő egyetlen nem cigány embernek, a falu papjának — az ő szolgálatának, anyagi segítségének, baráti, testvéri kapcsolataiból fakadó, főként német egyházi adományoknak, hazai és pécsi egyházmegyei támogatásnak — köszönhető. 2006 telén, mikor a faluban 90 százalékos volt a munkanélküliség, s a forráshiányos önkormányzat már a segélyeket sem tudta kifizetni, az újságok címlapjára került a „három hétig éhező cigányfalú”. Ekkor — s majd az azt követő kritikus helyzetekben (a mai napig is) — az egyetlen, gyors segítséget a sekrestyében, a gyóntatószékben tárolt krízis-élelmiszer szétosztása jelentette a rászorulóknak. Ahogy a faluban mondták, liszt így mindig volt, azt vízzel, sóval, szódabikarbónával összedolgozva, a legszegényebb házban is meg tudták sütni az itt (beásul) punyának nevezett cigánykenyeret.

Az utóbbi néhány év

Az utóbbi öt-nyolc évben a kedvezőbb gazdasági körülmények a régióban, s így a község lakosainak életében is változást hoztak. Ma már újra eljár dolgozni az emberek nagy része — 2017-ben a településen már csak⁵ 2,3 százalékos volt a munkanélküliség; a munkaerőhiány vidéken is jól érezhető, könnyebb munkához jutni —, külön munkásbusz hozza-viszi őket a környékbeli új gyárakba, üzemekbe, többek között a mohácsi Vágóhídra, a német Eckerle Gruppe Bólyba telepített üzemébe. Sokan ingáznak Siklósrá, Mohácsra, Harkányba, Villányra, Drávaszabolcsra. Mindezek mellett hétfőgeken rendszeresen dolgoznak napszámban a közeli Villány és Siklós szőlőiben — a fellendülő borturizmusnak köszönhetően újra nagy igény van a munkájukra —, s ez gyakran napi két napszám vállalását jelenti (hajnaltól-délig, déltől-estig). Az anyagi biztonság, gyarapodás lassan látszik a településen is, több helyen bővítik a kis házakat, új tető kerül rájuk, s rendeződik az udvar. Stabil, biztos munkahelyet jelentenek a falusiaknak a helyi egyházi, alapítványi intézmények is, ahol az óvónők, dajkák, élelmezésvezetők, pedagógusok, takarítók, karbantartók és egyéb — beosztott és vezetői — munkakörök túlnyomó részét helyi cigány nők és férfiak töltik be. Mindemellett ma is komoly problémát jelent a tanulatlan, sokgyermekes, nincstelenségben élők nagy száma, a tömegközlekedés korlátozott volta (vasúton nem megközelíthető a település, a buszok járatsűrűsége ritka, s nem illeszkedik a közeli nagyobb települések munkaidejéhez), ami igen leszűkíti a munkavállalási lehetőségeket, továbbá a község számos családjának életét tönkretévő drogfogyasztás, a kilátástalanság.

⁵2011-ben az arány még 17,9 százalék volt (KSH).

II. Alsószentmárton oktatásának rövid története

Egy 1770-ben elvégzett oktatásügyi felmérés szerint Baranya vármegye számos településén működött már iskola, melyekben magyar, német és illír (délszláv csoportok) gyermekeket oktattak iskolamesterek, tanítók. Az Alsószentmártontól alig három kilométerre lévő Egyházasharaszttiban 1807-ben kezdődött a tanítás a református egyház fenntartása alatt. Alsószentmártonban azonban csak

jóval később — a vármegyei Dárda uradalom földesura, Schaumburg Lippe herceg támogatását elnyerve —, 1859-ben létesült iskola a sokác és a német gyermekek számára, melyben a tanítás nyelve magyar és horvát volt. Az igen szegény tanintézet a további évtizedekben folyamatos anyagi támogatásra szorult, a Baranya vármegyei jelentésekből kiolvasható, hogy szinte minden évben segélyben részesült Alsószentmárton római katolikus iskolája. A település leendő tanítója Komlói Márton — aki 1894-től 1926-ig, nyugdíjba vonulásáig vezette az iskolát —, 1911-ben a Siklós és Vidéke újsághoz küldött írásában ezt írta a körülményekről s a gyermekekről: „...a tanterem túlszűfolt (98 tanuló van), területe csak 54 m², tehát benne még a levegőtől is meg vagyunk fosztva, iskolánk felszerelése is nagyon hiányos (...), sok a mulasztás, kivált ősszel és tavasszal, midőn a tanulók legnagyobb része napszámba jár, (...) évente 20–25 gyermek jön első osztályba, kik jóformán sokacul sem tudnak még beszélni, hanem annál jobban értenek a pálinkás üvegek kiürítéséhez, amiben odahaza a szülei jóvoltából kellő gyakorlatot szereztek (...), ehhez hozzájárul a szülőknek az iskolával szemben tanúsított indolenciája...”

A harmincas-negyvenes évek

⁶Első helyen állt a Baranya megyei Újmindszent 54,0 százalékkal, a Somogy megyei Révfalu követte 48,3 százalékkal, majd Alsószentmárton 35,7 százalékkal.

1930-ban Alsószentmárton volt az országban a harmadik település, ahol a legmagasabb volt az analfabéták száma.⁶ A település egyetlen iskolájában ilyen nehéz körülmények közepette oktatták a helyi sokác, s kevés magyar és német gyermeket, a cigányok oktatása fel sem merült. 1937-ben ugyan a Pécsi Közgyűlés tárgyalta egy állami iskola létesítésének a tervét, amihez a községnek telket s némi segítséget kellett volna nyújtania, de Alsószentmárton vezetése ezt elutasította. A cigány gyermekek oktatása továbbra is megoldatlan volt, a lakosság hevesen ellenezte, hogy iskolájukba közülük bárki is járjon. 1940-ben így helyi támogatás nélkül épült fel a falu központjában az állami cigányiskola, mellé építve tanítói lakást is. Az eseményről hírt adó újságok már ekkor így írtak a faluról: „Alsószentmárton nevét hamarosan Cigányszentmártonra kell változtatni”. Az iskolát kezdettől fogva támogatták a siklói ferencesek, akik ekkor már évtizedek óta foglalkoztak a helyi cigányokkal, kik 1930–1940 között tömegesen átkeresztelkedtek római katolikussá. Lelkes, fiatal, pályakezdő pedagógus, Révész Erzsébet jelentkezett az iskola tanítói állására, s 1941 őszén 50 cigány gyermekkel megkezdődött az oktatás. A tanítónő, mihielyt megjelent a faluban, iskolája gyermekeit a helyi katolikus templomba is rendszeresen vitte misére, amivel nagy feszültséget keltett a településen. Ekkor költöztek ki az első sokác, magyar és német ajkú családok. Ettől kezdve két iskola működött a faluban, Komlói Márton nyugdíjazása után azonban a sokác iskola állandó tanítóhiánnyal küzdött. A régi iskolához hasonló helyzet és gondok voltak a cigány gyermekek iskolájában is; szegénység, nélkülözés, szülői érdektelenség. Az iskola s a falu életében nagy esemény volt az első cigányiskolai karácsonyi ünnepség, ajándékosztás, amit P. Juhász

Ágoston siklósi ferences szerzetes, „a cigányok papja” szervezett meg 1941 telén a tanítónő segítségével, száztizenhét kis cigány gyermek örömeire. Ebben az évben már az Alsószentmárton közeli Sívó telep és Lanka-puszta cigány lakói is sürgették gyermekeik számára iskola létesítését.

1945 után

1945-ben ismét egy nem mindennapi tanító, Simon Béla festőművész érkezett Alsószentmártonba a feleségével, akivel 1959-ig tanítottak a faluban, igazgatták a cigányiskolát. 1958-ban így nyilatkozott egy vele készült interjúban: „Évszázados babonákat kell leküzdenem, századok óta beléjük oltott félelmet, kisebbségi érzést kell türelmesen, lassú neveléssel kiölnöm belőlük, s bizony néha a tisztaság elemi szabályaival, a késsel-villával való evéssel kell kezdenem az oktatást. Nagy dolog ám, s nyolcosztendei kemény munka gyümölcse, hogy ma a beiratkozottak 60 százaléka rendszeresen jár iskolába, s néhányan már a 6. osztályt is elvégezték.” Elmondása szerint ekkor a községben 800 cigány, 1000 délszláv és 40–50 német élt. Feltételezhető, hogy a sokác iskolában sokkal jobb volt a színvonal, hisz másképp nem állíthatta a falu egyik délszláv dolgozó parasztja a Szabad Nép egyik 1951. évi cikkében: „Minálunk megszokott dolog az erősödés, gyarapodás (...) a lehetőség mindenki előtt nyitva áll (...) Jakobics elvtárs párttitkár fiai például Pesten tanulnak, egyik a délszláv tanítóképzőben, másik a műegyetemen. Apjuk még úribirtokosok cselédje volt.” Hasonló, ideális állapotról szólt a beszámolója a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Békeirodájának meghívására Nyíradonyban tartott gyűlésen egy délszláv dolgozó parasztasszonynak Alsószentmártonból: „Új kultúrotthonban ropják a táncot a délszláv fiatalok, a faluban villanyfény világítja az utcákat, sajátnyelvű iskolákban tanulnak gyerekeink. Községünk fiai, lányai Budapesten egyetemen, felsőbb iskolákon tanulnak.”

A hatvanas-hetvenes
évek

1963-ban már annyira lecsökkent a falu nem cigány lakosságának száma, s oly mértékű lett a pedagógushiány, hogy a gyermekek egy iskolába jártak, annál is inkább, mert a felső tagozatos diákokat a szomszédos Egyházasharaszti Körzeti Általános Iskolába kezdték átjírni. A változás nem sok cigány gyermeket érintett, mindössze öt alsószentmártoni felső tagozatos volt, s közülük is csak egy végezte el a nyolc osztályt 1966-ban. 25 év alatt a cigányiskola egyetlen tanulója szerzett általános, nyolcosztályos végzettséget! Ennek ismeretében több mint érdekes, hogy 1970-ben a Siklósi Járás Vb elnöke a cigánykérdésről a következőket jelentette: „A legnagyobb cigánytelepülésen, Alsószentmártonban 160 cigánygyerek részesül napközi otthonos ellátásban, 12 cigány diák tanul középiskolában, három főiskolán, többen szakmát tanulnak. Rendszeresen moziba jár 1556, a kultúrházat látogatja 1191, könyvtári tag 492, rádiója 536 családnak van, televíziókészüléke 110-nek. Tizennyolc tanácsstag. Villanyvilágítás van az alsószentmártoni házak 70 százalékában. SZTK-ra Alsószentmártonban a lakók 90 százaléka jogosult” (Népszava, 1971). A közöltek hitelessége azonban az 1970. évi népszám-

láláskor kapott adatok alapján erősen megkérdőjelezhető! A KSH összesítése szerint ekkor — tehát még a községben élő nem cigányok adatait is figyelembe véve — a települést 1141 fő lakta (ebből nem járhatott 1556 cigány rendszeresen moziba!) A 920 hét éven felüli lakosból 244 fő egyetlen osztállyal sem rendelkezett, 10 fő járt középiskolába, ebből 6 érettségizett, egy személynek volt felsőfokú tanulmánya oklevél nélkül, s hárman rendelkeztek felsőfokú oklevéllel. Ez utóbbiak egyike minden bizonnyal a községet 1978-ban utolsóként elhagyó sokác asszony, a gyógypedagógus Györffy Kádisáné volt. 1971-ben végleg megszűnt Alsószentmártonban a felső tagozatú oktatás, s az alsó tagozat — melybe már alig jártak nem cigány gyermekek — egyre inkább kiegészítő iskolává alakult. 1975-ben két főállású, s 13 képesítés nélküli pedagógusa volt, s mint azt egy interjúban elmondták, egyre több gyermeket sorolnak gyógypedagógiai csoportba, akik azonban nem szellemi fogyatékosok, hanem a leghátrányosabb helyzetűek. A fogyatékosná minősítés — aminek a bélyegét és következményeit a gyermekek és családjaik életük végéig hordozták — oka egyértelműen a szociális helyzet volt!

A hetvenes évek végétől, a nyolcvanas évek elejétől kezdődően számos tanulmány, felmérés foglalkozott a községgel, a magára maradt, homogén cigányfalu az érdeklődés középpontjába került. 1981-ben az MTV Pécsi Körzeti Stúdiója *Az első cigányfalu* címmel dokumentumfilmet forgatott a faluban, melyben a település vezetői mellett a cigányokat is megszólaltatták. A szomszédos Egyházasbárcsi Körzeti Általános Iskola igazgatónője elkeseredetten sorolta a tényeket: az évi 30–35 első osztályba kerülő alsószentmártoni cigány gyermek közül jó, ha 4–5 eljut a nyolcadik osztályba, tízből kilenc gyermek felmentett, évről-évre nő a kiegészítők száma, óriási a korai „házasodás” a gyerekek (!) között, gyakori, hogy a lányok 12–13 évesen már „feleségek”, 13 évesen gyermekük van. A filmben megszólaltatott cigány fiatalok is megerősítették ezt, a 16 éves apa 14 évesen „megnősült”, most 15 éves a felesége, s két gyermekük van. Munkája, végzettsége egyiküknek sincs. Ez általános a faluban, mint ahogy a pedagógusok és a tanácselnök szerint gyakori a rokonok közötti összeházasodás, ezért igen sok a fogyatékos gyermek a községben. Középiskolába eddig még senki nem jutott Alsószentmárton cigányai közül. Elmondták, hogy van ugyan a település lakóinak egy olyan rétege is, akik igyekvők, dolgoznak, gyarapodnak, s bár mindenáron szeretnének elköltözni a községből, ez lehetetlen — szépen felújított házukért itt pénzt nem kapnak, nem cigány nem költözik a faluba, egyetlen település sem fogadja be őket, „van nekünk elég cigányunk” indokkal elutasítanak minden kérelmet. A film kiváló kritikákat kapott, a Debreceni Napló például így írt róla: „A film kapcsán jó, ha szembenézünk tennivalóinkkal. Ebben a kérdésben se szenvelgés, se a dramatizálás nem segít. A cigányok közöttünk élnek, közénk tartoznak. Ami érték, a mi értékünk, ami rossz, az közösen irtandó. Mert nekik is,

mint mindannyiunknak, a jövő a legfontosabb.” Ennél több azonban nem történt.

Évek múlva, a rendszerváltozást közvetlenül megelőző években fordult a politikai vezetés figyelme ismét a település felé, 1987-ben a helyi művelődési ház KISZ-klubjában elindították a megye első Cigány Népfőiskoláját. A TIT, a Baranya megyei Tanács és az Egyházasharaszti Községi Közös Tanács szervezésében indult kétéves iskola célja az volt, hogy a helyi cigányok műveltségét gyarapítsák, életmódjukat átformálják, társadalmi beilleszkedésüket gyorsítsák. A tantervben csillagászat, kül- és belpolitika, egészségügyi és szociális ismeretek szerepeltek. 1989 tavaszán 44 alsószentmártoni cigány férfi vette át a képzés befejeztével a diplomáját.

III. „A pap elvállalt minket — hozzá tartozunk”

⁷Kiemelkedése, kitörése több okra vezethető vissza. Édesapja volt az említett fiatal, aki elsőként végezte el alsószentmártoni cigányként a nyolc osztályt. Ági nagyszülei-vel élt, de édesapja példája is inspirálta, s az, ahogy nevelték: soha nem kérdőjelezték meg, hogy valamit meg tud csinálni. Elmondása szerint ez erősítette őt, s tudott hinni magában. Anyagilag is támogatták, mert bár szegényen éltek, de nem mélyszegénységben.

Alsószentmárton életében — különösen a jövőjét tekintve — két esemény hozott alapvető változást: Lankó József atya megjelenése a faluban 1980-ban, s ennek is köszönhetően az első cigány fiatal, Jovánovics Ágnes középiskolai továbbtanulása 1981-ben. Ahogy Lankó József, a „Tiszi” szokta mondani, épp akkor érkezett, amikor a szegénység, nélkülözés is újra visszatért a falu életébe — ekkor indult meg a munkások elbocsátása a közeli s távoli munkahelyekről, maga után vonva a segélyezés, a nyomor, a kilátástalanság évtizedeit. A község papjának megjelenésével, majd 1989-ben történt beköltözésével, s így az egyház állandó jelenlétével — szemben a beköszöntő nyomorral — megérkezett a remény, a továbblépés lehetősége. Lankó atya, aki jelenleg 21 települést lát el szolgálatával, azt vallja, hogy ezekben a kis falvakban a pasztoráció legfontosabb feladata, hogy felfedezze, az ott élők életében hol vannak sebek, hol lehet segíteni, bekapcsolódni az életükbe. Ezen keresztül lehet Istenhez vezetni az embereket. Ezért nyithatta meg kapuit 1999. szeptember elsején a község Szent Márton óvodája 74 gyermekkel, melynek vezetését az a Jovánovics Ágnes látja el azóta is, aki elsőként került gimnáziumba a cigány településről.⁷ Ez az elköteleződés hívta életre a Szent Márton Caritas Alapítványt 2000 tavaszán, melynek feladatai között a plébánián húsz éven keresztül működő „Gondviselés konyhája” fenntartása, adományok, ruhák, cipők osztása, nyári táborok szervezése is szerepelt. Ezért jöhetett létre a Tanoda, ezért nyerhetett el olyan, közel negyedszázadon át tartó barátságot és támogatást a község, amit a paderborni érsekség cigányokért felelős papja, Lothar Weiss⁸ és jó módú német hívei nyújtottak, továbbá a witteni Szent Pius egyház-község jólelkű adományozói.

IV. Oktatás és nevelés Alsószentmártonban a 21. század elején

Alsószentmártonban a korai gyermekvállalás, az öröklött, látott minta következtében (is) igen magas a gyermekek száma. A 20 éves Szent Márton Katolikus Óvoda négy csoportjába 84 kisgyermek jár, az otthonról beás nyelvvel érkezők itt tanulják a magyar nyelvet. Cigány és nem cigány óvodapedagógusok és dajkák foglalkoznak velük, köztük két fiatal cigány férfi is. Az óvoda vezetése igen fon-

⁸Az el nem múlt barátság, a szeretet és hála szép

példája: Lothar Weiss atya
2011-ben bekövetkezett
halála óta Alsószentmár-
ton temetőjében nyugszik,
síriját az általa nagyon sze-
retett cigányok gondozzák.

tosnak tartja a gyermekek és a szülők felé a példaadást, sok óvo-
dásnak itt van lehetősége az apakép megtapasztalására, de a fiatal
apák előtt is mintaként állnak e cigány férfiak. A nevelő-oktató
munka központjában a cigány hagyományok, a nyelv őrzése, ápo-
lása, a keresztény értékek átadása szerepel. Igen közvetlen a kap-
csolat a szülőkkel, kötelező a családlátogatás, az intézmény nyitott,
a szülők bármikor bemehetnek. Más óvodától eltérően itt nincs
ebéd utáni alvás, helyette mesélés, beszélgetés, játszás van, erre igen
nagy igényük van a gyerekeknek. Látogatásomkor a Mindenszen-
tekről volt szó, a gyertya körüli éneklés, imádkozás után sorra el-
mondták, hogy kihez mennek majd a temetőbe, hogy visznek majd
„cigit, kávé, sört” a sírokra, gyertyát is gyújtanak.

Általános iskola

Az óvoda mellett létkérdés a helyi gyermekek számára, hogy mi-
lyen oktatásban részesülnek. A községben 2007-ben megszűnt az
általános iskola, így mindenki a 3 kilométerre levő Egyházasha-
raszti Körzeti Általános iskolába jár. A cigány gyermekek tömeges
megjelenése azonban a nem cigány gyermekek elvitelével járt
együtt, így az intézmény cigány iskolává vált, magán viselve a szeg-
regált oktatás minden súlyos következményét. A gyerekek „kiröp-
tetését”, távolabbi, minőségi iskolába járását mind József atya, mind
az óvoda, a tanoda munkatársai szorgalmazzák, ennek ellenére erő-
sen érvényesül a település vákuum jellege. A megoldatlan közle-
kedés, a helyi szülői minták, egy sajátos intézmény megjelenése a
településen mind visszahúzzák a gyermekeket, fiatalokat a köz-
ségbe. Néhány gyermeket sikerül távolabbi, többségi siklósi, nagy-
harsányi iskolákba beírni, de gyakori tapasztalat az osztályok „el-
cigányosodása”; a kevés heterogén összetételű iskolában, osztályban
pedig a cigány gyermekeket is eredményessé tevő módszertan, ink-
luzív pedagógia hiánya.

Tanoda

Igen nagy szerepe van a Szent Márton Caritas által alapított, 2000
óta működő tanodának, ami nemcsak az iskolai előmenetelt bizto-
sítja a helyi gyermekeknek, de egyetlen hely a településen, ahol ösz-
szejöhethetnek, sportolhatnak, közösségben érezhetik magukat. Cigány
és nem cigány munkatársak, szakemberek közösen foglalkoznak itt
a fiatalokkal, de a szülőkkel is. Rendszeresen szerveznek apa–fiú fo-
cimeccset, kézműves foglalkozásokat, s beszélgető csoportok mű-
ködnek a házban. A tanodába jelenleg 62 fő jár, s közel harmincan
vannak várólistán. Kéthetente pénteken késő estig vannak nyitva,
ilyenkor mindenki jöhet, sportolnak, filmet néznek, beszélgetnek,
közösen vacsoráznak. Hiánypótló ez, hisz az utolsó busz délután öt
órákor megy el a faluból, illetve érkezik Siklósról, ettől kezdve be-
zárul a falu, magukra maradnak a gyerekek, a fiatalok.

A község életében sajátos, ellentmondásos helyet foglal el a 2004-
ben alapított Tan Kapuja Buddhista Gimnázium és Általános Iskola,
ami szándéka szerint második esély iskolaként működik; helyben
biztosítja az érettségi, s az alapfokú oktatásból kiesett fiatalok nyolc
osztályos végzettségének megszerzését. Az intézménnyel szemben

a legnagyobb kritika, hogy jelenlétével megakadályozza a fiatalok „kirepülését” a településről, gettóba zárja őket, akik így nem tanulnak meg nem cigány diákok között helytállni, nem indul kommunikáció, nem ismerik meg, miképp kell a község határain túl helytállni.

Alsószentmárton nagy és igen nehéz utat járt be addig, hogy ma már elmondhatja, az elmúlt húsz évben 17 fiatal kapott óvodapedagógus diplomát, a tanodások közül jelenleg péknek, villanyszerelőnek, géplakatosnak, informatikusnak, szakácsnak tanulnak Pécssett, Siklóson, s az idősebbek közül is néhányan szereztek szakmát. Ösztöndíjat, támogatást mindehhez a plébánia Caritas Alapítványa ad, az igen nehéz körülmények leküzdése a helyiek feladata. A fiatalok többségének azonban máig nem sikerül kitörnnie, meghatározó a minta, erősek a lehúzó erők — a kábítószer a település mindennapjainak része. Lankó atya vezetésével minden héten a cigány asszonyok összegyűlnek a templomban, s imádkoznak e fiatalok megszabadulásáért.

*

A település védőszentje

Alsószentmárton 1797-ben épült barokk templomának oltárképe — amely a település védőszentje, Tours-i Szent Mártonnak a koldussal történt találkozását ábrázolja — aktuális üzenetet hordoz napjainkban is. Sulpicius Severus, Szent Márton kortársa és követője, a szentről írt életrajzban így mondja el az esetet: „...egy szokottnál jóval keményebb tél közepén, midőn a hidegtől sokan megfagytak, és Mártonnak már semmije sem volt a fegyverén és az egyszerű katonai köpenyén kívül, Ambianum (Amiens) város kapujánál egy ruhátlan koldussal találkozott. A szerencsétlen ember könyörgött az arra járókhoz, hogy szánják meg, de mindnyájan elmentek mellette. Ekkor az Istennel elvelt férfiú megértette, hogy az Úr neki hagyta meg azt, akin senki sem könyörült. De mit tegyen? A rajta lévő köpenyen kívül nem volt egyebe, mert már hasonló célra mindenét elajándékozta. Fogta tehát az oldalán hordott kardját, és középen elvágta vele köpenyét, az egyik részét odaadta a koldusnak, a maradékot pedig magára terítette. Néhány körülötte álló nevetett rajta, mert megcsonkított öltözéke csúfnak látszott a számukra. Sokan azonban, akikben egészségesebb lélek lakott, nagyot sóhajtottak, mert semmi hasonlót nem tettek, bár kétségkívül többjük volt, hogy felöltöztessék a ruhátlant, és megtehették volna anélkül, hogy szükségét szenvedtek volna. A következő éjszaka Márton, miközben mélyen aludt, meglátta Krisztust ugyanazon fél köpenybe öltözve, amellyel a koldust betakarta. Arra kérték, hogy figyelmesen nézze meg az Urat, és ismerje fel az általa adott ruhadarabot. Majd hallotta, hogy Jézus a körülötte álló angyalok sokaságához fennhangon így szólt: »Márton takart be ezzel a ruhával, pedig még katekumen.« Valóban, az Úr megemlékezett saját mondásáról, melyet egykor mondott: »Amit egynek a legkisebbek közül tettetek, nekem tettétek«”.

UGHY SZABINA

Pilinszky lámpája

*Egy parasztházban állt volna.
Klasszikus formájú, nagy, nem túl praktikus,
porcelán, egy rossz mozdulat, és már darabokban.
A fénye meleg, otthonos.*

*Albérletek, szállások és átmeneti, szűk szobák után
én is ebbe a parasztházba készülök.*

*A becsomagolt étkészlet, a sosem használt ágytakaró,
a gyarapodó könyvtár mind arra vár,
hogy majd egyszer jó lesz,
igazán jó lesz közéljük hazatérni.*

*Esténként látom a fehérre meszelt, vastag falakat,
a homlokzat két, kis méretű ablakát, a zöldre festett spalettákat,
az őszirózsát és a körtefát a járda mellett, a kikopott küszöböt,
és érzem a megvetődött ajtó rézkilincsének hidegét.
Az állatok szaga este felerősödik, ez csak még inkább megnyugtat.
A tisztaszoba egyik sarkában lavór és szappan,
egy székre kopott, hófehér törölköző terítve.
Az egyik gerenda görcséből mintha valaki nézne kifelé.
Az asztalon kenyér és bor.
Elviselhetetlen, hogy ember még sosem járt itt.*

*

*Csak még pár év, aztán itt hagyom a várost,
mondogatom, ha kérdezik, hogy vagyok.
Addig is hiszek, igyekszem hinni,
hogy miben, azt annyira tudom csak,
mint azt, hogy milyen lehet egy parasztházban élni,
ahol a vetetlen ágy mellett
egy égve hagyott porcelán lámpa világít.*

A kéz hűtlensége

éjszaka nincsen árnyékom
 kökényszürke a lilium
 zsoldos kezem amit anyám
 jézuskásra formált
 utat téveszt akarva és lustán
 rég hűtlen lett hozzám

mint két vak barát
 nyomoz orchád után
 és hozzád tart nyelvből kivált
 kézzel rajzolt hazám
 ott vannak mind a Hold körül
 akár a tél üres utcán

fejem egy János-hegyi fa
 testem sárga rabruha
 csak a lábam jár koldulni
 mintha táncra kapna hívást
 Bartimeus három szava
 ezúttal a prímás

A láb útjai

a szögre akasztott feszület
 esni kész lábfeje vérfoltos
 visszatartja a rettenet
 egyenruhája ma is a szégyen
 mintha gonosztevő volna
 nem is maga Isten
 nem tudlak nézni — megbocsáss
 mi másnak tetem
 nekem szemérmes napraforgó
 mi napkeletkor emelt fővel
 sárgán barnán s aztán feketében
 estére egybekel a földdel
 nálam a szélnek keze van
 táncoltatja hamu hajam
 s van itt egy régi szénaillat
 tán nyelvemlék talán irgalom
 és ezerlábú tölgyek jönnek
 benövik mellkasom

Megmentő erejű emlékezet

JAN-HEINER TÜCK

A Nobel-díjas Peter Handke életművéről

1967-ben született. Teológus, a dogmatika és a dogmatörténet professzora a bécsi egyetemen. Legutóbbi írását 2019. 3. számunkban közzöltük.

Peter Handke osztrák író irodalmi Nobel-díja politikai szempontból számos bírálatot kiváltott, irodalmi szempontból azonban csak örvendetesnek tekinthető. A Svéd Akadémia nem látott gátló tényezőt Handke szerb nacionalizmussal kapcsolatos nyilatkozataiban, ezzel pedig valóságos árnyéksávon sikerült túllendülnie. Ki lehet-e tüntetni olyan író, aki nyilvánosan kifejezésre juttatta Slobodan Milošević szerb államfő iránt táplált rokonszenvét? A srebrenicai áldozatok leszármazottaira kétségkívül felkavaróan hat a Nobel-díj megítélése. A döntés megértése nyilvánvalóan akadályokba ütközik, a nehézségeket nem lehet egy vállrándítással elintézni. Ugyanakkor arra indítanak, hogy mélyebben átgondoljuk, milyen viszonyban van egymással az irodalom és a politika Handkénél.

Szintén furcsán hatnak azonban azok az irodalmi berkekben jelentkező megnyilvánulások, amelyek némi kárörömmel hánytorgatják fel Handke kényes politikai nyilatkozatait, mintha állásfoglalásai felhatalmazást adnának arra, hogy az író összetett és jelentős életművével már ne is foglalkozzunk behatóbban. Az ilyen vélemények megfogalmazói a jelek szerint el sem tudják képzelni, hogy Handke, akinek művészetében kulcsfontosságú az „átalakulás” fogalma, maga is megváltozhatna. Botho Straußnak igaza van: Peter Handke „nemzedékének legteljettebb nyelvű szerzője”. A valóságot irodalmilag kifejező művészet, nyelvének átalakító ereje páratlan a német irodalomban.

A kezdet: szidalmazó beszéd

Handke, aki 1942-ben egyszerű földműves család gyermekeként született a karintiai Griffenben, a szlovén határ közelében, 1966-ban lett ismert író, s azóta Ausztrián kívül is óriási hatást fejt ki. Mái emlékezetes a Gruppe 47 nevű német íróársaság princetoni találkozóján tanúsított lázadó magatartása. Miután órákon át hallgatta neves íróársainak felolvasásait, a huszonnégy éves osztrák író felállt, és rögtönzött beszédben szidalmakat zúdított az egybegyűltekre, köztük Martin Walserre és Günter Grassra, akiket egyenesen azzal vádolt, hogy „impotensek a leírásban”. Nem sokkal később megjelent első regénye, a *Die Hornissen* [A lódarazsak] szokatlan avantgárd nyelvezetével azt tanúsította, hogy nagyon is érdemes odafigyelni erre az új hangra. Szintén 1966-ban jelent meg a Suhr-

kamp kiadónál a *Közönséggyalázás* című rendhagyó darab, amelyben Handke további, mindaddig ismeretlen regisztereket szólaltatott meg. A darabba éppúgy beépült a beatzene ritmusa, mint a Handke szülőföldjén honos szlovén litániákból ismert ismétlések ritmikája. A mű kísérleti nyelvkritikája megcsontosodott fordulatokat pécez ki magának, s provokatív megfogalmazásaival a közelmúlt történelmének árnyékaival próbál szembesíteni. A *Közönséggyalázás*nak és más (először Claus Peymann által színpadra állított) hangjátékoknak köszönhetően Handke egy csapásra a 68-as mozgalom ikonikus alakja lett. További könyvei gyors egymásutánban következtek, köztük a *Der Hausierer* [A házaló], a *Kaspar*, a *Die Innenwelt der Außenwelt der Innenwelt* [A belső világ külvilágának belső világa], a *A kapus félelme tizenegyesnél*, a *Der kurze Brief zum langen Abschied* [Rövid levél a hosszú búcsúhoz], a *Die Stunde der wahren Empfindung* [A valódi érzés órája] — és a sort még hosszan folytathatni lehetne.

Nyolcadik szentség

A hetvenes évek második felében írásművészete válságba került, és a mindaddig nyelvi bravúrjaival kitűnő író az elnémulás határára sodródott. A Harmadik Birodalom idején eluralkodó nyelvromlás, a soával bekövetkező törés mintha elrekesztette volna a hagyománytól, s mintha már nem tudott volna visszatalálni a klasszikus írásmódhoz. Feljegyzéseiben Handke nyugtázta a válságot. „A kultúra nem más, mint megmentésért hallatott egyetemes kiáltás.” Gondolkodásában új tényezők jelentek meg a színen: a megalázottak felemelése, a megrázó erejű szépség iránti vágy, a mások szenvedését nem feltétlenül háttérbe szorító öröm igénye, a hála azért, hogy lélegezhetünk és élhetünk. *Langsame Heimkehr* [Lassú hazatérés] című regényével 1979-ben Handke túljutott a válságon. A műben a mai élet törekenységét összekapcsolja a klasszikus kifejezésformák igényével. Hans Höller salzburgi irodalomtudós joggal állapította meg, hogy Handkénél „szokatlan módon klasszikus fordulat” következett be. A klasszikus formákat ugyan belső kapcsolat fűzi a polgári és arisztokrata életstílushoz, ezt a kapcsolatot Handke azonban a vesztesek és az elnémultak iránt táplált hűségével meg is töri. Leemeli Goethét a püdesztálról, és Walter Benjamin nézőpontjából alulról olvassa újra. Nem feledi, hogy annak a karintiai, szlovén térségnek a fia, amelynek nyelvét és kultúráját létben fenyegette a náci uralom.

Gedicht an die Dauer [Költemény a maradandósághoz] című versében Handke tovaiillanó pillanatokból próbál leszűrni valami olyat, ami nem múlik el. Itt olvassuk a következőket: „A fecsegés, a sok hangból / szőtt kín helyébe lép / bennem a tűnődés / valamiféle megváltó erejű hallgatás, / melyből aztán, amikor megérkezem oda, mégis / kifejezett gondolat, legfőbb gondolatom szökken fel:

/ menteni, menteni, megmenteni!” Írásművészete abból az igényből fakad, hogy hangot adjon az elnémultaknak, helyet azoknak, akiknek nincs helyük, s a nyelv révén maradandóságot annak, ami tovaillan. A csukott szem misztikája, a mások szenvedése iránt érzéketlen és zavartalan nyugalomra vágyó misztika helyett Handke a nyitott szem misztikáját gyakorolja, amely hagyja, hogy a másik megérintse és megrendítse. „A felhők, a földek és a helybeli emberek láttán: hirtelen ismét lélegzetelállítóan világos lesz a történet, amely a hivatalosan fenyegető történelem mögött századokon át ezeknek az embereknek a szenvedéstörténeteként bontakozott ki, a halálban, a megalázottságban, az igazi történet, az én történetem, az én munkám.” Az elveszített, az elpusztult dolgok éber észleléséből az emlékezet kultúrája születik meg. Aligha véletlen, hogy a halottak emlékezetét Handke egy helyütt nyolcadik szentségnek nevezi. Naplóiban beszámol arról, hogy elmegy egy-egy temetőbe, ahol sírfeliratokat olvas. Ilyenkor is inkább peremterületeket részesít előnyben, például „a névtelenek temetőjét” Bécs egyik külső területén, nem pedig a központi temetőt, ahol neves személyiségek nyugszanak — a halottak roppant metropoliszát, amely nagyobb, mint az élők lüktető városa. A megmentés egyenesen prófétai színezetű igénye azt eredményezi, hogy egyetlen név sem sülyedhet a feledés homályába. „Elvégre a nevek is a dicsőséghez tartoznak.”

Az emlékezet poétikája életrajzi keretek között fejeződik ki Handke *Vágy nélkül, boldogtalan* című könyvében. A műben Handke anyja nyomasztó életét göngyöli fel, akivel együtt olvasott bizonyos könyveket, és első írói kísérleteit is megvitatta. Maria Handke igen tehetséges diák volt, apja azonban nem engedte, hogy szakmát tanuljon. Fiatalon elkerült otthonról, a város egyik szállodájában talált munkát, a háború alatt beleszeretett egy nős német férfiba, teherbe esett tőle, de aztán hozzáment egy másik férfihoz, hogy a gyerekek apja legyen. Házassága boldogtalan volt, a férje ivott és verte. Sokszor letört hangulat lett úrrá rajta. 1971. november 19-én véget vetett az életének. Az öngyilkosságról a helyi újság néhány szóban a vegyes hírek között számolt be. Handke azonban mindent félretolt, és néhány hét leforgása alatt megírta a *Vágy nélkül, boldogtalan* — számba véve anyja életlehetőségeit, akinek vágyai egymás után szertefoszlottak és tönkrementek. Nem sokszor foglalkozott fiúgyermek ilyen behatóan anyja életével. Nem sokszor fejeződött ki a gyász ilyen tömör formában.

Úton lenni — gyalogszerrel

Handke írásművészete homlokegyenest ellentétes korunk felgyorsult életvilágával. „Gyengéd lassúság a tempója ezeknek a beszédeknek.” Nietzsche e szavai találóan jellemzik Handke klasszikus fordulata után született műveit. A lassúság olyan látásmódot enged érvényesülni, amely máskülönben rejtve maradó dolgokat világít

meg, olyan stílussal karöltve, amely állandóan meglepő fordulatokat hív elő a nyelvből. A *Versuch über den geglückten Tag*ban [Kísérlet a jól telő napról] vagy a *Versuch über die Müdigkeit*ban [Kísérlet a fáradtságról] az olvasó konkrétan átélheti ezt a viszonyulást. Mintha Handke azt a kérdést szegezné az életvilág fokozatos gyarmatosításának (Jürgen Habermas kifejezésével élve), az optimalizálás és a hatékonyságfokozás parancsának, hogy valóban jobb lesz-e attól az élet, ha minden egyre gyorsabb. Nem lesz-e laposabb a jelen, ha már nem tud kötődni a múlthoz? Handke szövegeinek elbeszélője rendre félbeszakít folyamatokat, meg-megáll, körülnéz és elgondolkodik. Ennek következtében kiváló szeme van a hétköznapi apró szertartásaira, amelyekben értékes tartalmak adódnak tovább.

Aligha véletlen, hogy Handke előszeretettel fedezi fel gyalogszerrel a világot. Ha lépéseinek üteme egybeolvad lélegzetvételinek ritmusával, ha cipőtalpa alatt halkán surrog a lehullott őszi lomb, ha a nap áttűnik a fák ágai között vagy szelíd esti szél súrolja az arcát, akkor a sétáló Handke otthon érzi magát. A világ felfedezéséhez csak a sétát tartja alkalmasnak, a futást nem, és végképp nem a kocogást, amely az óramutató parancsát követi és a sportteljesítmény jegyében áll. „Úton lenni, a jelent tanulni, a jelent egybegyűjteni” — jegyezte fel egy alkalommal. Az elindulás és a hazaérkezés közötti séta jól kifejezi az emberi létezés természetét. A születés és a halál közötti időben úton van a *homo viator*ként létező ember, zarándokutat jár az itt és az ott között, állandóan arra vágyva, hogy megérkezzen, honvágytól hajtva, s visszatérni igyekezve egy olyan helyre, amely talán már nem is létezik úgy, ahogyan elképzeltük.

Átváltoztatás

Peter Handkénál a nyelv nem pusztán a közlés eszköze. Handke nem azon van, hogy a külvilág jelenségeit vagy a lélek érzéseit ábrázolja. „Származásnélküliségből való származásom”, írta egyszer, „mindig vissza fog tartani attól, hogy »szöveget«, »történetet«, »erkölcsi példázatot«, »tükörképet« vagy akár »költeményt« írjak; de akkor mi mást? — Az ürességet energiává átalakító és ily módon megőrző elbeszélést.” Handke nem történeteket ír, amelyek izgalmas cselekmények, a szereplők szokatlan viszonyai és meglepő fordulatok köre szerveződnek; Handkénál a nyelv a valóság megjelenítésének és a valóság megőrzésének formája. *Die Geschichte des Bleistifts* [A ceruza története] című naplójában olvassuk a következőket: „Mi volt igazán? Biztos, hogy semmi sem volt igazán forma nélkül. Forma nélkül egyáltalán nem történt meg az élmény.” A nyelv az a forma, amelynek folyton a keresésére kell indulni, hogy az átélt valóság megvédhető legyen az eltűnéstől, és a jelenbe lehessen emelni. Handke poétikáját, amelyet a *Die Lehre der Saint-Victoire* lapjain Paul Cézanne nyomán dolgoz ki, akár eucharisztikus poétikának is nevezhetnénk: a nyelvet bizonyos szempontból az átváltoz-

tatás eseményéhez hasonlóan fogja fel, s olyan formaadó valóság-
nak tekinti, amely alakot ad a tapasztalat anyagának és a képzelet
tartalmainak. Ahogyan a szavak formája lényegileg átváltoztatja,
„transzszubsztanciálja” a kenyér és a bor anyagát, úgy próbálja az
író a nyelvi megformálás segítségével megjeleníteni és „transz-
szubsztanciálni” a tapasztalat anyagát és a képzelet alkotásait.

Ugyanakkor a költő persze nem pap, aki az átváltoztatás alkal-
mával valaki más szavait mondja ki. A szerző a saját nevében be-
szél. Könyvein a saját neve szerepel. Azt a valóságot, amelyet átélt
vagy megálmodott, olyan szavakkal írja meg, amelyekért neki kell
felelnie. Nem kell hinnie az Eucharishtiában megvalósuló valóságos
jelenlétben, ám amíg hisz a szavakban, amelyekkel leírja a valósá-
got, amíg értelmet tulajdonít annak, amit alkot, amíg „a veszélyben
lévő dolgok megóvásán” van, addig rejtve nyilvánvalóan olyan té-
nyezőre támaszkodik, amely szavatolni tudja szavainak értelmét.
„Hát nem foglalkoztat régóta az a gondolat, hogy »igazán csak hit
révén tudnak hosszú távon megmaradni a dolgok«?” Megmarad-
hat-e, ami volt és amit az irodalom nyelvbe foglal, ha nem kapcso-
lódik olyan végső valósághoz, amely szavatolja az egykor volt dol-
gok megmaradását? A *Die Lehre der Sainte-Victoire* lapjain Handke
egy helyütt a legvalóságosabbról beszél, amelyet a valami egészen
másra utaló jelek tudnak felmutatni: „Soha nem mondhattam volna
magam hívőnek, az egykori kisgyereket még kevésbé, mint mos-
tani magamat: de nem volt-e meg már egészen korán a képek képe?
Ez a kép egy dolog volt, meghatározott tárolóhelyen, egy nagy tér-
ben. A tér a plébániatemplom volt, a dolog a fehér ostyákat tartal-
mazó kehely, amiket szentostyának neveznek, tárolóhelye pedig az
oltárba helyezett, mintegy forgóajtóként nyitódó és záródó taber-
nákulum. — Ez az úgynevezett Oltáriszentség volt számomra a leg-
valóságosabb. A valóságosnak is megvoltak a vissza-visszatérő pil-
lanatai: tudniillik ahányszor csak biztonságosan elhelyeződtek a
tabernákulumban az átváltoztatás szavai által úgyszólván Isten tes-
tévé váló kenyérdarabok, a kehellyel együtt. A tabernákulum feltá-
rul; a dolog, a kehely, ekkor már kendők között, szövetbarlangjának
színpompájába került, a tabernákulum visszacsukódott — és ekkor
a bezárult homorú mélyedés ragyogó aranyfénye.”

Kenyér, lakoma, tabernákulum

Az elbeszélő nem szívesen nevezi magát hívőnek. De hitetlennek
sem mondja magát, hanem „a képek képét” idézi emlékezetébe,
amely gyermekkorában tűnt fel előtte. Azt a vissza-visszatérő pil-
lanatot idézi fel, amikor az átváltoztatás szavai által a kenyér „úgy-
szólván Isten teste” lesz. Az átváltoztatás titka érzékszervekkel nem
tapasztalható. A szavak változtatják át a valóságot, de maga az át-
változás empirikusan nem bizonyítható. Mindig megmarad vala-
milyen „érzékszervi igazoláshiány”, amelyen keresztül behatolhat

a kétely: valóban történt valami? Valóban át tudják változtatni a szavak a dolgokat? Az anyagi valóságok elvégre ugyanolyanok, amilyenek voltak; a kenyér és a bor megjelenési formája és íze mit sem változik. A szavak viszont azt állítják, hogy a kenyér és a bor formájában a Másik érkezik közénk. Mindenesetre a „szentek szentje”, a konszekrált ostyák őrzőhelyéül szolgáló tabernákulum a legvalóságosabb dolognak tűnik a gyermek számára.

Handke semmit nem árul el arról, hogy pontosabban mi is ez a legvalóságosabb, de annyit elmond, hogy bizonyos jelek meg tudják idézni: a templom tere, amely a főoltárban végződik, a főoltár, amelynek közepén az aranyozott tabernákulum helyezkedik el, a tabernákulum, amelynek mélyedése a szentostyákat tartalmazó kelyhet rejt. A kendők színpompája, az aranyozás, az örökmécs a legszentebb közelségét jelzi, azét, ami a gyermek szemében a legvalóságosabbnak tűnik. A korábbi időszak étkezése után később is megmaradt a vágy. A *Christ in der Gegenwart* című hetilapban megjelent egyik tömör írásában Handke még felnőtt fejjel is azt írta, minden egyes nap hiányzik neki, hogy „átétkezzem hozzád” (*mich zu dir hinmahlzeiten*), abban az értelemben, ahogyan Celan beszél arról, lehet-e „átsötétetni hozzád” (*hinüberdunkeln zu dir*). „Úrva-csora? Amikor jócskán az első áldozásom után, végre odataszítottam magam (vagy odataszított valami, ami *több* volt nálam), hogy áldozáshoz járuljak, mintegy szentostya nélküli harmincéves időköz után, inkább valamiféle Úrreggeli volt az nekem — mintha felébredtem volna, egy új napra, egy új időszakra.”

Földközeli liturgia

Handke műveiben lépten-nyomon találkozni bibliai és liturgikus nyomokkal. Az író gyerekkora óta jól ismeri a katolikus liturgia ünnepeit és szertartásait. A tanzenbergi kisszeminárium diákjaként része volt a humanista nevelés jótéteményeiben, de a papok és a prefektusok szigorú ellenőrzési rendszerének ambivalenciáját is megtapasztalta. Ez az örökség a műveiben is jelen van. Egyértelműen tévedés lenne persze, ha a katolikus író címkéjét ragasztanánk Handkéra. Nemcsak jóindulatúan szól a katolicizmusról, amelyhez szemlátomást továbbra is belső szálak fűzik, de helyenként kíméletlenül le is számol vele. Dühös a papokra, akik szórazottan végigcsörtetnek a misén, és „közönséges háztartási zajokat” hallatnak az oltárnál, és ki nem állhatja a bánatos arkifejezést öltő hívőket: „Azok, akik számára megszokás lett Isten, elzárkózna az isteni valóság eseménye elől.” De a keresztség misztériumát racionális okfejtéssel megmagyarázni próbáló teológusokhoz is van mondanivalója: „A szenvedő Krisztus helyzetének átérzése haraggal vértetzi fel magát az okoskodók ellen.”

Ugyanakkor bátorító kijelentései is vannak: „Hogy mi a keresztség? Az örömteli jelenlét.” Felszólításokkal is szolgál: „Minden

papnak egész héten (vagy minden nap) várnia kellene, hogy végre felolvashassa az Evangéliumot. De mi a valóság? (retorikai kérdés) — A mikrofon: az örömhírek halála.” Másutt: „A szentmise segítségével a papok megtanulnak szépen bánni a dolgokkal: finoman tartják a kelyhet és az ostyát, nyugodtan elmosás az edényeket, lapozzák a könyvet; és annak eredménye, hogy szépen bánnak a dolgokkal: a szívet felemelő örömtelenség.” Handke több helyütt is ír arról, mennyire szelíddé teszi az embert a szentáldozás jótékony hatása.

Óhatatlanul eszünkbe jut erről a *Der Große Fall* [A nagy bukás] című Handke-regény, amelyben egy színész a nagyváros pereméről a központ felé halad, s a belváros határán véletlenül harangzúgásra lesz figyelmes, bemegy egy templomba, ahol összeszedetten misén vesz részt. A szertartás után „lakmározik” egyet a pappal, aki a liturgikus öltözet alatt munkásruhát visel. Ez a kenyér és bor mellett eltöltött közös idő olyan földközelséget biztosít, amely jellegzetes ismérve Handkének. A liturgia és a pappal való találkozás megváltoztatja a színészt. Ahogy tovább rója az utcákat, azon kapja magát, hogy tudatát áthatja a tartós és boldogságot szerző öröm mögöttes zúgása — és nem érti, honnan ez az öröm. Rájön, hogy már régen megtiltotta magának az örömet, abban a hiszemben, hogy elárulja mások szenvedését, fájdalmát és magányát. Nem engedett teret az örömnak, elfojtotta az a gyanú, hogy érzéketlenné tesz a szenvedésre. A liturgián való részvétel nyomán felszabaduló öröm azonban nem feltétlenül árulja el mások szenvedését, mivel már átkelt az emlékezet fájdalmán. Kevesen írtak mélyrehatóbban a *memoria passionis* átalakító erejéről.

Lesz-e bocsánatkérés?

De visszatérve kiindulási pontunkhoz: a politikai szenvedéstörténet emlékezete mindig konkrét időpontokhoz és helyszínekhez kötődik. Megcsonkítaná, ha ki lennének zárva belőle a srebrenicai halottak, az 1995-ös szerb vérengzés áldozatai. Az elnémultakkal vállalt szolidaritás, amely oly fontos szerepet játszik Handke műveiben, nem lehet korlátozott mértékű. Egyes bírálói persze olyan élesen kikelték Handke ellen, hogy attól csak még nehezebb beismernie, mi csoda hibát követett el. Ha azonban tisztázná magát, sőt akár bocsánatot is kérne, a kritika azonnal elnémulna — és e megmentő erejű fordulat révén a Nobel-díj miatti örömünk is teljesen felhőtlen lenne.

Görföl Tibor fordítása

VIOLA SZANDRA

Ígéret hava

Eső lógatja szárnyát,
majd páráként repülni tanul.
Éget a nagypénteki csend,
az első tavaszi napon felizzik.
De már a verítékben ott a feltámadás,
vízben a ringás ígérete.
A kerítésrácshoz kötözött
rózsafák sorban,
figyelem a vizet,
talán segít,
tanulni a halmazállapot változást.
A csend apránként szétfolyik
puhasággá, madárfüttyé,
fehérséggé és várakozássá.

Jónás kora

Vonszolom magam kertek alatt,
tenger alatt — alvajáró koldus.
Az éhségem vajon én vagyok?
Csak megfigyelem, mint
a gyümölcsöt érlelő gépezetet, ahogy a fákon
énekelnek a gyümölcsök, majd sötétednek,
akár talpamon a por, városban a beton.
Hideg-meleg tájak úsznak a levegőben,
szélfúttá arcokat felejték és jegyzek meg
egész életemben, csak a kutyák egyformán
hálásak bárhol a földön, ha enni kapnak,
a madarak már össze-vissza csapkodnak szárnyaikkal
és a levegőben emésztik meg azt,
ami a föld vagy a tenger mélyén termett, de ők legalább
hallhatóan énekelnek, ellentétben a halakkal, akiknek
követhetetlen szálla anatómiájuk, folyékony a lélegzetvételük,
s akikre Isten bízta
tökéletes versét,
a cethal imáját,
amit csak a gyomrukon át
lehet meghallani.

Távol itt, egy más világban

RÖHRIG ESZTER

(Menedék)

A szerző író, irodalomtörténész, műfordító. Legutóbbi írását 2016. 8. számunkban közzöltük.

Éva bármikor lemehetett a zömök oszlopok tartotta, keresztboltozatos altemplomba. Téglakeret, szélein kicsorbult márványlap, pórusaiban fekete piszok, a királysír repedéseibe árnyékok ékelődnek. Senki nem tudja, alacsony volt-e vagy magas, kövér vagy sovány, milyen színű volt a szeme, mi volt a kedvenc étele... Az apátság mellett kőemlékek. Az egyik szobor hófehér, a király szája helyén öblös üreg, asszonyát és ő magát is közös köntös lendületes íve forrasztja egyggyé, s az uralkodó kezében szinte elvész a felfelé kunkorodó papírtekerecs, az alapító okirat. A másik, kissé odébb, bazaltkő monstrum, a feje, mint a teknősbékáé. A vulkáni őszanyagra króm-acél kényszerzubbonyt vetett az alkotó, fénylő fémdrapériába zárta a két adakozó kezét.

Egy pergamenlap maradt utána. Felsorol mindent, amit királyi kegyből juttatott a rendnek. Érzelem, személyes mozzanat nincs az iratban. Az uralkodó írnokai törték a latint és nem ismerték a még újnak számító adománylevél nyelvi formuláit. A király hol egyes szám harmadik, hol többes szám első személyben szólal meg, és meglepő módon a scriptorok bele-beletoldottak egy-egy magyar helynevet a hosszú syllabusba.

Éva szokása szerint a kriptában a sír előtt állt és az egykor a távolból fehérülő hadi útra, a via militarisra gondolt. Az apátság faszindely tornyos tömbje az égre néz, de ugyanakkor mintha egyggyé is válna a sziklacsúccsal. A szentmise énekében Éva talán a költő hangját hallotta: *...mennyből szállt belém a lélek, S ha elvész is e test, jobb részemmel élek.* A kapu előtt megpörkölődött pergamenhez hasonlító kőmellvéd állt, amelyre karoling betűkkel e szavakat vésték: *Feheruuaru rea meneh hodu utu rea...* Hol van az út és hova vezet... tépelődött Éva, amikor esténként az erőd mellett a partkaréjt és a tavat nézte, éppen ott, ahol a szigeti szél nekiütődik a templom falának és visszakanyarodik az öböl felé a móló irányába, aztán összeborzolja a vizet és felszáll. Mindketten, Eric és ő is érezték a felfelé és lefelé ható erők áramlását a sarokszobában. A szerzetesek között éltek, bár őket alig-alig látták. Az ablakból kinézve a tó vize legtöbbször színtelen párafüggönynek látszott. Éva és Eric csak alkalmi lakók voltak, de szívesen maradtak volna itt sokáig, ha lehetett volna, örökre... Most mintha a környezetükből feléjük áradó melankólia órájuk is átragadt volna. Éva a Regula tanulmányozásába mélyedett, vonzotta a szabadság és a fegyelem közötti, keskeny

ösvény, a béke útja, amelyet talán meg lehet találni. Az egyik itteni atyától e sorokat olvasta: „Benedek nem állít elének túl magas ideálokat. A magas eszmék... hirdetésének az a veszélye, hogy annak érdekében, hogy megfeleljünk az eszmének, el kell fojtanunk saját árnyoldalunkat, negatív tulajdonságainkat.” A monostor hévforrásra, gejzirkúpra, a forrongás és a kitörés kövére épült. Amikor ez az atya enyhén remegő, de erőteljes hangon a megfeszített sebéből kifakadó vérről és vízről olvasott fel a templomban, akkor Éva megértette, hogy ez a gejziritbérc a legmeggrázóbb erőközpont, amelyet valaha látott.

Szeretett volna írni, kavargott benne többféle benyomás, emelkedettség, áhítat, karizmatikus szellemiség és lelki elegancia. Eric mesélte, hogy késő este, amikor lement a konyhára vacsorázni, egy árny surrant előtte, aztán eltűnt a konyhaajtó alatt. A refektórium-ból résnyi fény szűrődött ki a folyosóra. Kíváncsiságtól hajtva belépett ebbe a titkos szobába, ahol damasztkendővel letakart kelyhet és más, számára ismeretlen liturgikus tárgyakat látott. Mielőtt beljebb került volna, eléugrott egy formaruhás férfi és kérdőre vonta, hogy mit keres itt, így el is ment a kedve a további felfedezéstől... s csak jóval később jött rá, hogy valójában a főoltár előtti szakrális térbe tévedt. Az oltárképen az apátság patrónusának megdicsőülése látható. Mozgalmas, nyugtalanító festmény. Angyalok nyüzsögnek, tolják fölfelé a püspököt, lebeg a ruhája, repked a haja, a szakállá, mégsem emelkedik, inkább ránehezedik a kompozícióra.

Éva kislánykora óta vonzódott a tóhoz, a vad tájhoz, és éppen itt keresi az utat az eszményi világhoz. Őt nem vették körül szárnyas angyalok, de ismerte a kétségbeesést, éppúgy, mint az a fájdalomtól sújtott költő, aki ezt a vidéket találta a legalkalmasabbnak az elvonulásra. Inkább szigetnek tűnik, víz öleli mindenütt, egyetlen pontja nem sík, még a lejtőt is emelkedőnek érzékelte Éva lába. A dombtetőn tatógó halhoz hasonlító bronzszobor fülelte a hangot, de láthatóan nem kapott felsőbb üzenetet. A sziget szirénje biztosan létezik, de nem lenne jó felriasztani, ne ocsúdjon, ne *rijjadjon*, ne mentsen meg engem, mondogatta magában Éva lépés közben.

Szeretett volna megnézni egy kiállítást a közeli fürdővárosban, így másnap elbusoztak oda. Eric néhány perc múlva utálkozva ott hagyta az egyébként is néptelen múzeumban. Éva tüzetesen megvizsgálta, amit elé tártak a kurátorok és más munkatársak, de még jegyzeteket is készített arról, hogy hogyan nyaraltak egykor a tó partján az írók és a költők. Minden fénykép fekete-fehérben készült. Rossz fogak, korai ráncok, silány minőségű ruhák, kitaposott szandálok, öltönytadrág és strandpapucs, szikár enteriőrök, igénytelen berendezés. Az egyik író kopott vászon fürdőnadrágját kirojtosodott madzag tartotta össze, közelről látszott megereszkedett fenékizma, visszeres lába. A másik író sziloningben ült a csalé kerti padon, kezelője slamposan szétnyílván, hiányzott róla a mandzsettagomb. Az akkori művészvilág legjobbjai kérték, kapták vagy el-

fogadták a beutalót az ősi hercegi családtól elrekvirált és központi hatósági döntéssel alkotóházzá alakított Balaton-felvidéki kúriába. A katolikus költő társaságban ül a félsziget legszebb presszóteraszán. A leendő Nobel-díjas író seszínű, műszálas pulóverben, kitérdelt konfekciónadrágban hunyorog a kamerába. A mosolytalan arcokat a mostani kor archaizáló idilli keretébe foglalták a rendezők: csíkos nyugágyak terpeszkednek a kiállítótérben... az egyikben szalmakalap, a fejrészeken egy-egy versidézet, bizonyítandó, hogy e tájban, e lehetőségek és adottságok között művészi alkotások születtek. A terem egyik végében a teljes falat beborító balatoni fotó, vitorlással, csillámló vízzel, lent a sarokban mentőöv, vasmacska és egy köteg valódi hajókötel. A kék-fehér csíkos vászon a tenger hullámain, golfpályát, napozókosarat, hajókürtöt, a távoli partokat juttatták Éva eszébe, nem az államilag szervezett balatoni nyaralásokat. Olyan véleményt is hallott, hogy a magyar írók színevirágán látszik, *mennyire jókedvűen, vidáman töltötte szabadidejét... és mennyire önfeledten hajókáztak, napoztak...*

Nem tudta, miért, de maradhatnékja támadt, beült hát a múzeumi kávézóba, és míg kortyolgatta valamelyik helybéli termelői pince borát, a parti sétányon álló magyar őshazakutató, tibetológus mellszobra felé nézegetett. Érzéki kőszáját alig észrevehetően, dacosan összeszorítja. A napokban valaki megemlékező beszédet tartott róla maroknyi, rosszul öltözött nyugdíjas előtt. A szónok asszony a nevelés fontosságát hangsúlyozta, azt, hogy már gyermekkorában önfegyelemre és kitartásra ösztökélték szülei a leendő aszkéta tudóst. Háromlábú, fekete vasállványok tartották a büszkét fölé magasodó székelty és magyar zászlókat, amelyek az emléket őrző városok testvériségét jelképezték. A tibeti szent szövegek kutatója évtizedeken át remeteéletet élt egy pici cellában, és napi egy, jakvajjal dúsított tea volt a tápláléka. De mivel az őshazát akarta megtalálni, fogta magát és ismét útra kelt. Az utolsó akadálynál, a retegetett láperdőben éjszakázott, aztán meghalt a testét felemésztő maláriaalázban. Túlzottan bízott a maga erejében, de talán még jobban a küldetésében; célja lett a veszte.

Szétszéledt a hallgatóság, a buszmegálló felé tartottak, egyiküknek sem volt autója. Egy idős nő félretaposott, kacsaszájú cipőben az iménti szónok felé ágaskodott, egy katolikus női magazint nyújtott felé, avval, hogy őneki megjelent benne egy írása. Ezt a választ kapta: „Kérem, adja le számomra a titkárságon, bemutató olvasására.” Amaz hálálkodva mosolygott és visszarakta az újságot a táskájába. Éva fázósan húzta magán össze a kabátot, és elhatározta, másnap is ellátogat ide, a költészetnapi megemlékezésre. A következő nap délután belépett a múzeum kávézójába, ahol valaki már borozott, idővel köréje gyűltek néhányan, rendelt nekik is, és senkinek nem kellett fizetnie. Ez az illető számon tartotta, hányan jöttek el a rendezvényre, a pódiumbeszélgetést, aztán a szavalatot és a zenét az átlátszó üvegajtóra vetett pillantásokkal kísérte nyomon,

miközben odaszólt az egyik, mellette ülő fiatal művésznek vagy önkormányzati elöljárónak: „Ja, és dobtunk egy kiállítást is fecskével, vitorlással, balatoni nyárral...”

Éva azt latolgatta, hogy jobb volt-e akkor, amikor fürdőházak álltak a vízben, színelőadásokat tartottak, ivó- és fürdőkúrára ideérkező társaság töltötte meg a környéket. Istállók, mellékhelyiségek és könnyű lányok kalyibái sorakoztak a parton, és csak a savanyúvízért meg a jó levegőért jártak ide, a tó senkit nem érdekelt, csak azt az író, aki távcsövével kémlelte az eget, a csillagokat és télenyáron a vizet, a végzet és a sors helyszínét. Az egyik szereplő bele akarja veszejteni magát, a másik pedig négy denunciáló levéllel tart az apátság felé, hogy feljelentsen, tönkretegyen valakit. Éva eljátszotta magában, hogy a szétcsúszó jégtáblák nem temetik maguk alá. Ő is csak jó életre vágyott, az ellenlábasa szigetére, asszonyára és gyermekére. Mi lett volna, ha átér az apátságba, ha a jogos jussának képzelt szigetet megkapja? — találgatta. Másképpen is alakulhatott volna, ha az atyák befogadták volna, ha a leleplező-följelentő levelet elolvassák, ezt a csavargót megszelídítik, kulcsárrá nevezik ki, a másikat pedig följelentik, földönfutóvá teszik a pogány életeszméje miatt. Az író döntött mindkettejük élete fölött és... nem is létezik más valóság... Félszázad múltán valaki átírta és lerövidítette, leegyszerűsítette a cselekményt, ignorálta a hosszú leírásokat, a végletes ellentéteket, és olyan esszenciát komponált a szövegből, amelynek középpontjában a lakatlan Rózsák szigete áll.

Miután visszatértek a fővárosba, Éva szerette volna látni, mi maradt a svábhegyi rezidenciából. A háborúban megrongálódott, aztán lebontották, de a hajdani rózsakert néhány hajtása még mindig élt. Errefelé voltak az utolsó török pasa mulatókertjei, ahol e mostaniak ősei, a Gül Hanem rózsák illatoztak, amelyekből a legfinomabb rózsaoalapjártatok készültek. Éva követte az ösvényen feltűnő, madáretető formájú állványokat, az alattuk függő fémtáblákon archív fotók és magyarázó szövegek meséltek a múlttól, mintha ezzel pótolni vagy enyhíteni lehetne azt a hiányt, amit az itt szemlélődő érez. Félreeső helyen, fáktól takarva egy különös szobor tűnt elő: az volt aláírva: *Anakréon*. Vénember arc, erotikusan felkínálkozó finom test, két lába között érett szőlőfürt néhány szeme. Mintha kapatosan lefelé csúszna az ülőkéjéről, az ember szinte oda akarna ugrani, hogy visszatolja a helyére. A nemzet mesemondójának kertjéből csak az egykori vincellérház pincéjének hidege maradt. A pince fölött kis emlékszoba, minden tárgya sérült, a görbe pengéjű metszőkése és a bicskája rozsdás.

Ericet és Évát egy láthatatlan erő hol a tóhoz, a félsziget ormára, hol az író kertjébe vezette. Amikor egy porladó papírlapon Éva ezt olvasta: „...itt van maga Jókai Mór is / A szakállas, ezüstmosolyú, ibolyakék szemű / Jókai, összegezve, 1. kolosszális magyar mesemondó / 2. Önsikerében gyönyörködő úri kertész és / 3. hasznot hajtó gazda volt. E három egy személyben” — ismét szembesült elfogult, rajongó természeté-

vel, zavarta, hogy ő képtelen a viccelődésre, a távolságtartó attitűdre, ha számára fontos eseményekről vagy személyekről ír.

Addig-addig jártak ki ide, amíg egy napon azt nem észlelték, hogy elszállították a prehistorikus kőgyűjteményt, és a szomszédos kert düledező házából munkagépek zaját hallották. Kiderült, hogy felújítják a valahai híres építész nyaralóházát, és látogatóközpontot fognak itt kialakítani. Vége az ősburjánzásnak, vége az elhagyatott kertnek, ahol a város melege elől menedéket leltek, kardigánban üldögéltek a hársak alatt, ott, ahol az író végleg szeretett volna megpihenni. A szomszédos romvilla néhai éke, a szlavóniai tölgyből faragott neoreneszánsz díszlépcső olyan régóta sínylődött az enyészetben, hogy egy veszedelmes gomba fészkelte be oda magát, és most költséges eljárással remélik megmenteni a műemléki épületet. A beavatkozás velejárójaként a gomba spórái szétszóródnak, kiáramlanak mindenhová a környéken, a látogatók ruháján, bőrén megtapadva élnek és sokasodnak tovább. Újabban Éva kedvenc olvasmánya a *Kertészetgazdászati jegyzetek* volt, mert írója e gyakorlati útmutatóba akaratlanul is költészetet, átvitt értelmet szőtt. A természet minden alkotóeleme önmaga fenntartására törekszik — olvasta ki Éva a sorok közül. Ha az ember a javára akarja fordítani a természet adományát, akkor bele kell avatkoznia a láncszerűen egymásba kapcsolódó folyamatokba. Az elhagyott, gödrös, bozótos kőbánya új tulajdonosa először a talajt tette termővé, majd szőlőt, gyümölcsfákat ültetett. Hogy termővé tegye őket, fel kellett vennie a harcot azokkal az élősködőkkel, akik a gyökér, a törzs vagy éppen a termés elpusztítása révén tartották fenn magukat.

Hamarosan ismét ellátogattak a szigeti monostorba, hogy a nyári évszakban is töltsenek itt néhány napot. Évába szinte fájón mart bele a vágy, hogy itt maradhasson, vagy legalább minden korábbinál intenzívebben élhesse bele magát az ittlétbe, és tartósan megővja, magának tulajdoníthassa mindazt, amit lát és tapasztal. Előbb az esti misékre, aztán a déli, majd a reggeli imákra is eljárt. A sarokszobában ideje nagy részét az alattuk elterülő tó, a színek, a vízen történő ezer változás, mozgás és esemény megfigyelésére fordította. Este fél hétig kellett várnia, míg a sziluettek, a kontrasztok a legélesebbek lettek és a víz légneműnek látszott. Addig szorosan betámasztotta a régi ablaktáblákat a rekkenő hőség ellen. Az ablakkeret felső sarkát akantuszleveles, csigavonalas faragvány díszítette... minden nyitásnál és zárásnál megcsodálta ok és cél nélküli szépségéért. A biedermeier kanapén, az ágyon, a földön, a falnak támasztva Eric képei sorakoztak. A több évmillió vulkáni sziklák tanulmányozta, rajzolta és festette reggel, délben és este. Egymáshoz közelítő sziklák között szűk rések fehérlenek. A sziklák fölé fa és a változó színű ég borul. Eric a természet fenyegető, mármár pusztító hatalmát sűrítette a kis papírtáblákra. Heves, olykor tettelegességig fokozódó vitáikat ideig-óráig feloldotta a zene iránti közös érdeklődésük. Az utolsó előtti estén részt vettek egy lakás-

koncerten. A tornácos, zsúpfedeles parasztházat elegáns egyszerűséggel újíttották fel az értelmiségi-művész vendéglátók, és az enteriőröket könyvekkel, egzotikus országokból származó tárgyakkal, mécsesekkel díszítették. Most gyertyák égtek mindenütt. A kazetás famennyezetű, rusztikus ónémet bútorokkal, szőttesekkel berendezett, alkalmi koncertteremben viola da gamba, térdhegedű és lant szól együtt, amely a kiszámítható barokk hangzatokat nyugtalanítóan disszonánssá tette. A lassú, méltóságteljes, monotonon pengő lant, a trubadúrok hangszere alig-alig hallatszott, ezzel mintha nagyobb jelentőséget kapott volna. A gamba, ez a mackós, nehezen kezelhető hangszer érzékeny hangzásokra és hangátmenetekre képes egy finom kézben.

A hőség elviselhetetlenné vált, ezért úgy döntöttek, rövid időre elhagyják a sarokszobát, leereszkednek a sziklaoromról és megmártóznak a tó vizében. A domb alján, az akadémikusok fáraószobrai mellett, az ősfás parkban belép az ember a hullámok közé, és a lába azonnal talajt veszít... kizökken a földhözragadságból, és csak ringat a víz, ide-oda dobál. Éva éppen kikecmergett a hullámok szorításából és megkapaszkodott a stég rozsdás korlátjába, amikor észrevette, hogy Eric fényképezi. A fotón vízbe futó korlát és a szélverte hullámok... nem látni a stég fapallóját, iszamós lépőit elnyelte a zavaros színű víz.

Az utolsó napot a félsziget másik oldalán, búcsúebéddel szereték volna megünnepelni. Szúrt a nap, márpedig oda csak gyalog juthattak el. Messze volt, sosem jártak erre, Éva rettegett, hogy eltéved, de fejébe vette, a túloldalról is látnia kell a hegyerincet. Kanyargott az út, biciklisek húztak el mellettük, szinte súrolták Éva oldalát, de ment tovább, Eric méltatlankodott, ez most mire jó, mit akar ezen az aszott helyen, ahol a madár se jár, a végén elgázolják őket. Nemsokára kiderült, hogy útjuknak oka és célja volt. Az egykori műcsárdából átalakított étterem panorámateraszán foglaltak asztalt. A forróságtól kiégett nádas felől jött talán az a szabadság- és tágasságérzés, amely a táj, a távolból kirajzolódó félsziget púpja, erdeje, szikláit látván megérintette őket. Hamarosan megismerték a tulajdonosok élettörténetét. A tó partján, az erdőben egy kis ösvény mélyén rejlő horgásztanyát és teázót vezettek, aztán egyik napról a másikra felmondtak nekik, most itt kezdtek új életet. Az asszony, Anna férje halór és szenvedélyes horgász, de tilos eladni, megsütöni, étteremben feltálalni a balatoni halakat. Éva hófehér húsú süllője vietnámi import volt. Hitte is, meg nem is ezt a képtelenséget. Közben beszélt, Éva azt érezte, hogy Annát még az őt ért évekkal ez-előtti csapás tartja fogva, jelenének fényes sikere ezért nem talál utat a tudatához.

Éva tudomására jutott, hogy a legutóbbi, a háború utáni időkhöz a monostor könyvtárában őrizték a tizenhatodik században keletkezett Tihanyi Codexet. A kéziratos könyv klarissza nővéreknek szóló olvasmányokat tartalmaz, amelyeket egy ferences szerzetes

fordított latinról magyarra. Éva megmámorosodva olvasta a korabeli, magánhangzókban és kettőshangzókban tobzódó nyelvet, a maitól egészen különböző írásjeleket, szóhatárokat, külön- és egybeírásokat. Örömmel tapasztalta, hogy nincsenek értési nehézségei, úgy érezte, azért, mert a mondatszerkesztés, a nyelv armatúrája ötszáz év óta semmit sem változott. Az étteremben hallottak kapcsán jutott eszébe a kódexíró látomásos leírása. A költői kép egy halászatot tár az olvasó elé, és amikor a szolgálója képében rejtőző ördög a vízbe akarja vetni urát, megnyílik az ég, és egy aranyból szőtt kötél ereszkedik le odafentről, amely megtartja a hajót és megóvja a halász életét.

„...az ördök akarja uala ötet el meritenie: es az uizbe ölnie: de nem tehetete: Mert az ekből egh aranbol zöt köttel bocattatek ala: mel az haiot ol igen meghköte: hogh cak meghfem indithata es halat eleget foguani...”
Védtelenek vagyunk, ennyire kiszolgáltatottak? ...nem is hitte el soha, hogy *az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem lehet soha.*

Visszagyalogoltak a félszigethez, Eric festeni ment, Éva a szomszéd faluba tartott, hogy megnézze a víz tematikájú festménykiállítását. Az egyik képen három halászlányt látott. Mezítláb jönnek a cancale-i parton, egyikük keze egy hal állkapcsába mélyed, és húzza maga után a fővenyen a hosszú sziréntetemet.

Mielőtt visszatért volna a dombtetőre, Éva sokáig állt a kikötőben... nézte a vitorlások, jachtok szártalan keresztjeit, és a távolban, a hévforrások tetején lebegő monostort.

JÓNÁS TAMÁS

Felnőttvers

*Ha nem kellene felébredni, könnyen
aludnék el már kora este is.
Hallgattok álmaimban egyre többen,
és hallgatok már én is és te is.
Még akkor is rend van, ha máshogy érzed.
De bocsánatra vár az öntudat:
épp nem tudom, hogy mi miatt, de kérlek,
bocsásd meg nekem önző sorsodat.
Talán nem is szerettelek, vagy éppen
csak téged szerettelek egyedül.
Akármelyik: nem lehet bűn, sem érdem.
Mint azok, kiknek minden sikerül,
mi úgy villanunk el a tócsafényben.
Ezüstgyíkok meleg kövek közül.*

Lakatlan és lakattalan

*Most, hogy már tudnék bölcsen, mosolyogva,
most, hogy már tudnék jól szeretni, nincs
vágyam, és nincsen könnyeimnek sodra,
bár tarkómon még dús, de ősz a tincs.
Kívül már nem változhat semmi, évszak
már nem beszél, már nem sikkant a szél.
Belül forrong csak vulkánom, hogy mért vagy,
egyetlenem, a sok között facér.
Miért vagy újra egy, és mért van együtt
minden szerelmem benned, álmodom?
Miért szeretném újra azt az esküt,
mit megszegek? Kezem a válladon,
mint megtört katonán a sok-sok jelvény.
Büszkének kéne lenni mindenért.
Nyertes, de elvesztett, szélfúttá szelvény
utánad táncolok, de fáj a fény.*

Hullócsillag

*Viselkedj úgy, mintha mindig lopnál,
és engednék, mert látszik, hogy szegény vagy,
ki maradandóbb vagy a csillagoknál.
Feltűnő vagy, eltűnő vagy — elég nagy.
Kényelmes út: nem ülsz, állsz az időben.
Nem is kapaszkodsz, nem lehet karambol.
Súlyod veszett, a langyos levegővel
elszállsz, mióta kicsusszant karodból
az egyetlen, bár nem tudtad, hogy egy, mert
úgy tudtad, hogy minden egy, de most már
hiányát őröd, csőre töltött fegyvert.
El nem sütöd, míg hulló csillagod vár.*

Végtelen mese

*A kettős könyvelésben vénsége küszöbére érve
először talált komoly többletet a bevétel oldalán!
Valami szórakozott tétovaság ült a szívére
aznap este, és futólag számba vette mitévő
legyen már a napokban: itt az idő végre
rendszerezni vagyontát.*

*Ó, jut majd bőséggel,
hogyan csinosítsa házát, jut ajándéokra, és utólszor
a tengerhez is elutazhat belelegezni sós illatát,
annyi szikkasztó év után korhódott testét
hús párájában ápolni napestig, hogy majd hazatérve
teli pince, padlás, kamra várja borral, mézzel és
pompás dióval!*

*Így méregette a közelgő időt,
mielőtt álma hálójában végleg elernyedett a teste,
testének összes tagjai. Azt sem hallotta már, ahogy
eszméletének összeomlott partjai közt elhal tulajdon
végső sikolya:*

Még ma éjjel elkérik lelkedet!

Quo vadis

*Fájtak lelkén a csontok, rozsdás rácsok
az öröklét veszendő ablakán.
A Rómába vezető úton már visszaiütöttek
a lépcsők, hidak és minden kő.
Makacs lépteivel, szemközt a várossal,
mégis megérkezett.
Majd megvirradt a hajnali szél és egészen
a megvakult Fórum bezárkózott csöndjéig
egy csatatér volt minden nappala!
A keresztet is ácsolták már
és megkeseredve öregsége rongyaiban
végül úgy hitte, elhagyta a várost.
Ám a tompa lépcsők, néma hidak
és az idegen kövek között az úton,
ami egykor Rómába vitte:
egyszerre szembejött Valaki.*

Marcus Aurelius sátra

*Szagrális tér, mondhattuk volna,
mert a római régész labirintusok iskolájában
tanulta a kudarc ábécéjét: a töredékeket
márványlapra terítette, s elé a dárdát,
hadd lássuk, barbár kísértetek, múzeumi
pasztell színű csöndben, hadd lássuk:
első a tett.*

TOMAJI ATTILA

Duna

*Ültem megint a parton, ismered, ez a legjobb hely,
ahol a magunkfajta lélekmaradék üldögélhet,
ahol nincs miért felmutatni arcod a magas égnek,*

*mert itt fut előtted a folyó, itt szalad az élet,
ezért minek bámulni egyre, ahogy suhan a felhő,
hogy közeledik feléd a nap, s lassú haláloed felnő,*

*mártsd inkább kezed a sötét vízbe, messziről jövő,
nem kér, nem ad, nem ígér, nem hoz semmit és nem visz semmit,
már igazán tudhatnád, legalább ezt az egyet, ennyit,*

*hogy egy távolodó, messze inaló sorsba ömlik,
s hiába van újra itt, ha egyszer nem tért vissza soha,
tévedsz, ha azt gondolnád, szívtelen vagy mocsok mostoha,*

*mert folyik csendesen, szenttelen, soha izgatottan,
s nem ismeri a bűneid, nem ismeri a szerelmet,
a túlzásúfolt kéjt, a testek alá gyűrt színes selymeket,*

*vízre írt nevedet, öngyulladásba fűlt versedet,
nem ismeri a port, a fákat, a sírást, az életed,
s nem nézi a benned áramló, kifulladásztott képeket,*

*nem érdekli a szerencsétlen, ki partján lépeget,
s hullámain a csónakos se, kezében az obulusz,
hogy mi marad itt, ha végre te is vízre szállsz, posztumus,*

*de elárulni mégse fog, hisz sose hitt semmiben,
önmagába árad, hajtja az ég képeit, s őrvítő
emlékeit medrében görgeti —, ó tempó, ó idő.*

GERTHEIS VERONIKA

havibérlet

*meleg van, ahogy belépek
túlfűtött pénztári meleg
fél kézzel a sálam tekervényét boncolva
sorszámot húzok, harminckilences
pereg a sor, előttem még öt
ma már harminchárman lementek
percegne a falon az óra is, de digitális
óramű pontossággal lép mindenki a pulthoz
mikor a sorszám villan, én is sietek
hetedikétől kérem igen teljes árú
és számla nem kell, készpénz lesz
köszönöm vizslát önnek is
az utcára lépve arcon vág a hideg
ott áll a jézusszakállú csöves kávé pohárral
még jó, hogy a tízesből ötszáz visszajár,
talán pont kijön belőle egy havibérlet az örökkévalóságra*

REGŐS MÁTYÁS

Patyik Fedon játszana

*Patyik Fedon egy délelőtt
azzal az ötlettel állt elő
hogy játszana
valami fontosat*

*tegyed a lábadat keresztbe
valami fontoson merengve
találd ki
mit akarsz játszani*

*Fedon a dolgomra nem enged
keresztbe lábammal merengek
találd ki
morogja szüntelen*

*tudom már mit fogunk játszani
okosat akartam mondani
hogy meghaltunk
fekszünk a föld alatt*

*Fedon meg hirtelen komor lett
hogy tudsz te örülni ilyennek
gyerek vagy
ez meg az életem*

*éljünk csak helyette könnyedén
hajaddal játszik a lámpafény
naspolyám
boldogan étkezőnk*

*aztán ha ettünk majd lefekszünk
lefekvés előtt majd veszekszünk
álmunkban
könnyen kibékülünk*

*álmomban mondja egy délelőtt
hallgatom miközben felnövök
találj ki
valami fontosat*

Szarvas, agancs nélkül

Ó, aavasz. Ez volt az első szavam. A kőbányai kisállatkert törött agancsú szarvasát csodáltam, micsoda büszke állat, és hol van az agancsa.

A lakótelep közepén volt a lekerített rész, egyszerű drótkerítéssel, tyúkokkal, disznókkal és szarvasokkal, izgalmas összevisszaságban.

Anyám magyarázni kezdte, szegény szarvas a kerítésnek rohant agancsával, szerintem elege volt a sárgarépa, meg a krumpli héjából.

Babakocsiban ültem, nekifeszülve a biztonsági övnek kövérkés ujjaimmal az állat felé mutattam, tokám megremegett, nyálasan üvöltöttem.

Ó, aavasz. Ennyi volt az első szavam, a kőbányai kisállatkert törött agancsú szarvasát csodálva. Ó, aavasz, legyél az utolsó.

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Vecsei Miklóssal

Vecsei Miklós 1964-ben született Szőnyben. Felsőfokú tanulmányait az egri Tanárképző Főiskolán, majd a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán végezte. Szociálpolitikai diplomáját 1998-ban az University of North London hallgatójaként szerezte. 1989 óta tagja a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnak, ahol 1990-től budapesti vezető, majd 2002-től ügyvezető alelnök volt, 2010-től pedig általános alelnöki tisztséget tölt be.

A kezdetekben konkrét, napi ügyek, aztán az elmúlt harminc évben egyre inkább a tények felmérése, az Önök által diagnózisalapú tevékenységnek nevezett hozzáállás, gyakorlat került munkájuk előterébe, ez alapján dolgoznak. Ezt diktálta az élet?

Visszafelé mindent könnyebb megérteni, a titkokat is. Nagyon ritkán fordult elő, hogy olyan feladatért álltunk sorba, amelyet mások is el tudtak végezni. Kozma Imre atya mellett valószínűleg ezt tanultuk meg. Három mondatban szoktuk összefoglalni Imre atya tanítását: az első, hogy a kereszténység nem elmélet, hanem gyakorlat, a második, hogy a szeretet sok bűnt eltakar, és a harmadik, hogy kockázatvállalás nélkül nincs haladás. Ha mindig mérlegetünk, soha nem fogunk elindulni — de kockázat lehet az is, hogy nyerhetünk-e energiát a folytatáshoz ott, ahol a többiek megtorpannak. Elsőre ugyanis többnyire megoldhatatlannak látszó, nehéz kérdések ragadtak meg bennünket. Amikor fiatalon elkezdtük, a hősiességet igénylő kérdések tűntek izgalmasnak. Ezért is maradtunk nagyrészt ezen a vonalon. Idővel persze nagy intézményi rendszerré nőtt a Máltai Szeretetszolgálat, de az előrelépések valahogy mindig a megoldhatatlannak látszó kihívások irányába vittek. Azt láttuk, hogy a kibogozhatatlanul nehéz helyzetekben csak diagnózis alapján lehet lépni, és ezt a megközelítést sokan vallják már. Olyan ez, mint a mentős munkája: a sérülés határozza meg, mit kell tennie. Van az országban 300 olyan település, ahol sérült a helyi társadalom, ahol nem működnek a dolgok. Ki kell derítenünk, mi az oka az eltérésnek, vagyis diagnózist kell felállítani. Tulajdonképpen ugyanazt csináljuk, mint a balesethez induló mentő, bár a mi esetünkben az események nem annyira látványosak, a társadalmi sebek lassan gyógyulnak.

Hogyan mérték fel azt a háromszáz fület, amelyet most kormányzati együttműködéssel kezdtek el programszinten is gyógyítani? A mentő elindulásakor hogyan mérhetők fel a nehézségek, hogyan dolgoznak Önök?

A mentős tudja, hogy súlyos esethez siet, ám ha előzetesen azt kérdeznék tőle: „és mit fogsz majd csinálni?“, azt válaszolná, hogy „nem tudom, de most megyek“. Oda fogunk menni és meg fogjuk nézni, hogy mi a legnagyobb probléma, hol van a legnagyobb remény, és milyen eszközeink vannak. Mert van olyan tudásunk, ami jó esetben arra a helyzetre is érvényes, de ezt előre nem látjuk. Mintha egy ötventáblás szimultán játék közepén kellene beugranunk. Az első, hogy megnézzük minden táblán, hol milyen állás alakult ki. Nem kizárt, hogy adott pillanatban mindenhol vesztesre áll a helyzet, mégis én azzal a tudattal vágok bele, hogy tudom:

megvannak a jó lépéseim. Ahhoz azonban, hogy ki tudjam választani a megfelelőt, látnom kell, mit lépett eddig a másik fél, utána döntök. A lehetséges kombinációkat viszont régóta ismerem, hiszen korábban rengeteg mérkőzést lejátszottam már.

A háromszáz legszegényebb településről szóló programnak komoly előzményei voltak. A Máltai Szeretetszolgálat a gyerekesély program szakmai koordinátoraként 750 település mindennapjait látja. Tudjuk, honnan indult a munka, mi történt és mi maradt el az elmúlt években. Hosszú idő után az volt a kollégáim megállapítása, hogy a 750-ből 150 település nem megy előre, nem tudnak élni a lehetőségekkel, nincs fejlődés, vagy inkább visszafelé haladnak. Megnéztük, hogy van-e valami közös ezekben a településekben, és kiderült, hogy öt-hat statisztikai mutatójuk is nagyon hasonló. Magas a gyerekszám, alacsony a foglalkoztatás, gyenge a képzettség, sajátos a korösszetétel, és így tovább. Ezek jellemzik ezt a 150 lemaradó falut. Megnéztük, hogy a statisztikai adatok alapján találunk-e még hasonló településeket, így kaptunk körülbelül 300 települést. A legszegényebbek közül két helyszínen, Tiszabón és Tiszaburán már négy évvel ezelőtt elkezdtük a munkát. Ami persze nem előzmények nélküli, hiszen a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programja tízegynéhány éve zajlik Tarnabodon, a pécsi Győrtelepen, a tatabányai Mésztelepen, vagy akár a miskolci Számozott utcákban. De Tiszabó és Tiszabura volt az első, ahol kormányzati felkérésre kezdtük el ezt a munkát. Azt kértük, hogy két településen egyszerre indíthassuk a programot, hogy láthatók legyenek a lehetséges különbségek. Nem módszerrel mentünk oda, mert itt nincs olyan, hogy módszer, csak szemlélet van. Diagnózis alapján formálódik a programunk, az első lépés a megismerés, de nem mindegy, hogy milyen az együttműködés, a személyi háttér, vannak-e élő hagyományok, helyi erős emberek, nagyobb akadályok, hol vannak az együttműködésre az első pillanatban is alkalmasnak látszó területek.

A fő cél mindig ugyanaz, de a lépéssorozat teljesen más lesz. Mint az ötvenjátszmás sakkszimultánban. Azt hiszem, ezt valóban jól sikerült a kormányzat felé közvetíteni. Az elmúlt három évben rengeteg mindent építettünk Tiszabón és Tiszaburán, nemcsak a falvakban, hanem az ott élő emberek alkotta közösségekben is. Ennek köszönhetően a települések élednek, a kormányzat pedig úgy döntött, háromszáz településen útnak indítja a programot. Ez évente harminc település bekapcsolódását jelenti. Az elmúlt hónapokban harmincegy helyszínen már el is indult a munka.

Mi ebben az Ön személyes törekvése, az ambíciói miből fakadnak? Mi az, ami Önt ehhez odakapcsolja?

Emberekkel akartam foglalkozni, ez kora gyerekkoromtól világos volt, végül tanár lettem. Máig az gondolom, hogy a pedagógusnak az a szemlélete, amivel kíséri a gyerekek életét, a szociális munkában is a legszebb lehetőség. A kísérés művészete abban áll, hogyan választjuk meg a távolságokat, hogy mennyire állunk közel, vagy mennyire maradunk távol. A gyerekevelésben és a szociális mun-

kában is ez a kulcs. A túl közel és a túl távol egyaránt rossz. Amikor gyermeket nevelünk, folyamatosan diagnózist készítünk azzal, hogy mérjük, hol tart, mire van szüksége, mivel segítünk, mivel árunk neki. A szigorúság és az engedékenységek naponta változhatnak, attól függően, hogy ő mit tükröz vissza. Valami ilyesmi a személy, a közösség kísérése is. Persze nehéz közösségről beszélni, hiszen rengeteg egyéni találkozás, viszony van ezekben a programokban, de mégiscsak a kísérés áll a középpontban, hiszen ez hosszú távú személyes elköteleződés. A szemléletünket mi jelenlétnak hívjuk, ami nyomot hagy, vagy inkább a találkozás nyomot hagy mindkét félben. Felszögelhetem a bizalomról szóló tanításunkat a szemöldökfára, de abból csak annyi érvényes, amennyit a megvalósításban dolgozó kollégák magukénak érznek. Bizalom nélkül ezen a területen nem működik semmi. De az élet velejárója az is, ha valaki egy reggel azt mondja, már nem tudok bízni. Ezzel viszont nekünk lehet dolgunk. A közösség ezekben a helyzetekben vizsgáljuk: továbbmegy-e, vagy nem. Persze az sem elképzelhetetlen, hogy továbbindulás előtt szünetet tart, vagy kicsit irányt váltva folytatja.

Hogyan lehetne ezt a témakört a cigányság vonatkozásában körülírni? Mi ez nekünk és nekik? Kik is vagyunk mi egymásnak?

Amikor kiválasztottuk a háromszáz települést, nem volt szempont, hogy romák lakta települések-e, bár ezekben is nagyrészt cigányok élnek. A régebbi statisztikai adatok esetleg még mást mutatnak, de már világosan látszik, hogy ez a helyzet. Lehet, hogy a felnőtt lakosság jelentős része nem cigány, ugyanakkor az óvodában valószínűleg már inkább csak cigánygyerekeket találunk. A kérdés nem az, hogy ezek cigány falvak-e vagy sem, hanem az, hogy amikor azt mondom, hogy cigány falu, a társadalomban milyen kép elevenedik meg. Egyébként is a cigány szó — szerintem — a többségi társadalom számára már régen elvesztette eredeti jelentését, és rossz sztereotípiákat hív elő. Lehet mindezért haragudni a többségre, hogy előítéletes meg rasszista, de egyedül a társadalom tud befogadni. Ez az egyetlen közeg, amely erre képes — sem a Máltai Szeretetszolgálat, sem a kormányzat nem tud befogadni. Hozhat jó szabályokat, törvényeket, kommunikálhat jól, segíthet jól, de a végén a többségi társadalomnak kell ajtót nyitnia a kirekesztett közösség előtt. Ehhez viszont nagyon-nagyon sokat kell és sokkal őszintébben kommunikálni — szerintem ez az első lépés.

Amikor azt mondjuk, hogy segítjük a felzárkózásukat, az is kérdés, hogy el tudjuk-e ezt úgy mondani, hogy a demokratikus politikai közélet ne kapjon szívinfarktust tőle. Az sem mindegy, hogy a társadalom érti-e azt, amit ezzel jelezni akarunk. Lehet, hogy még nem szereti, de legalább érti. És esetleg tudunk-e még olyat is tenni, amire a többség azt mondja, „na végre, talán ez most jó”. Ha semmi más nem érünk el a következő években, csak annyit, hogy a társadalomban újra ébresztünk valamiféle közös reményt, hogy vannak még működő megoldások, akkor léptünk egyet. És nem haragudhatunk meg azért, ha sokan úgy gondolják, ezt már ezerszer megpróbálták, és mi

lett belőle? Azt gondolom, hogy első lépésben a társadalmat kell visszahívni legalább a szemléző szerepébe, és nem azt várni, hogy értsen is egyet, legyen elég, hogy figyel, esetleg megjegyzéseket tesz. Ahogyan a romák is mondhatták nyugodtan, hogy most megint egy fehér ember lett a „cigányügyis”, és hogy mindent velük és semmit nélkülük. De ez a társadalommal is így van: nem lehet a többség nélkül olyan döntéseket hozni, amelyeket az emberek nem akarnak vagy nem tudnak sajátjukként végrehajtani. Az integrációnak nagyobb esélye van úgy, hogy azok, akikben van erő, felismerés, elindulnak, létrehozhatnak valamit, és a többiek lassan követik a példájukat. Lehet jó törvényeket hozni, de a többségi egyetértés nélkül ezek üres paragrafusok maradnak. Felelősek vagyunk azért, hogy ezt a társadalom megérthesse.

És a cigányságnak mit jelenthet az, hogy számkra ők etnikailag „kiürültek”? Mi marad meg mégis nekik? Kik a cigányok, ha nem etnikum, kulturális identitás?

Ezt inkább a többségi társadalom gondolja így, nem biztos, hogy ők is így élik meg. Nagyon sok olyan cigány emberrel találkozom, akiben hihetetlenül erős öntudat, elképesztően gazdag kulturális háttér lakozik. Ismerek jó néhány cigány embert, akik nem azt hajtogatják, hogy mit kellene másoknak tenni, hanem valamit csinálni akarnak, és ezt megosztják velünk. Egyébiránt ezeken a helyeken nem a szegénység a kérdés, hanem a nyomorúság. A „szegény, szegénység” szavunkat nem lenne szabad engedni csak negatív tartalommal feltöltődni, különösen abban az összefüggésben, hogy a szegénység „főszámolója”, a szegénység „megszüntetése”. Szegények mindig lesznek velünk, és ez egy ajánlott életforma is lehet, lehetne. A mai világban is érzékenyebben és mélyebben kellene a szegénység pozitív, erőt adó jelentésével, kultúrájával foglalkoznunk. A szegénységben sok minden hiányzik, de ez nem feltétlenül csak gátol. Egy szegény falu is lehet hihetetlenül jó közösség. De amikor a hiány olyan mértékűre nő, hogy az már tényleg megkérdőjelezi az emberi méltóság alapjait, ott már nyomorúságról beszélünk. A nyomorúság abban különbözik a szegénységtől, hogy elvész a cél, a jövőkép, az egész világ beszűkül térben és időben is. Tehát azt a napot kell túlélni, nem számítani, mit hoz a holnap. Most kell befűteni, ha nincs más, a konyhaszekrény darabjaival, most kell a gyógyszert odaadni a gyerekeknek, akkor is, ha csak az uzsorástól van rá pénz. Ezzel megszűnik egy csomó érték, gondolat, logika, élet. A szegénységnek gazdag kultúrája van, a nyomorúságnak nincs, ami érték, azt mind megöli. A hétköznapi ember ezt nem érti. Az ő nézőpontjából ezek a gondok nem látszanak. A „jóléti erkély” az, ahonnan mi nézzük, értékeljük, magyarázzuk a világot. Ami itt téma, az határozza meg a közbeszédet. Ezeket a problémákat nem vesszük észre. Ez nem azért van így, mert gonoszak vagyunk, hanem mert abból a világból, ahonnan mi jövünk, ez érthetetlen.

A cigányság esetében a nyomorúság, a sze-

A cigányságnak az a része, amely szegény ugyan, de jövőképpel rendelkezik, pontosan ugyanúgy tervezi meg az életét, ahogy mi.

génységen túli állapot mennyire jellemző?

Lehet, hogy több gyereke van, más színű a fala, másképp (és többet) imádkozik, mélyebb kapcsolatban van Istennel, de felismerhető kultúrával, jövőképpel, tervekkel él. Tehát nem a cigányság és a nem cigányság az alapkérdésünk, hanem a nyomorúság és a nem nyomorúság. Teljesen mindegy, hogy a nyomorúságban élő ember milyen származású. Ezért önmagában a cigánykérdés soha nem releváns — a nyomorúsággal foglalkozunk, ami szomorú módon elsősorban a cigányságot sújtja. És amikor beavatkozásokról beszélünk, amikor helyre akarunk állítani valamit, akkor fontos tudni, hogy egy valaha jól működő cigány közösségről beszélünk-e, amit agyonnyomott a nyomorúság és a hiány. Fontos szem előtt tartani azt is, hogy a hétköznapi beszédünkben magyart meg cigányt mondunk, ahogyan a cigány emberek is, de nagyon figyelni kell, hogy mondjunk romát is, ha az lenne az ő elvárásuk. A legnagyobb probléma, hogy már azt is végig kell gondolni, hogyan legyünk korrektek, mit mondhatunk és mit nem. Pedig elsősorban őszinte beszédre lenne szükség, különösen azok miatt, akiket ez érint, és akik felett sokszor átbeszélünk.

Nagyon közel kell lenni az emberekhez, sokszor kell látnunk egy-egy mozdulatsort, egy-egy szót, beszédmódot egy közösség életében, hogy valamit megérthessünk belőle. Olyan történeteket kell feldolgoznunk, melyek kellő tudás hiányában csak előítéletet okoznak. Az egyik településen az uzsorás elvette az asszonyok bankkártyáját, ő kezelte a pénzüket, és nagyon drágán vásárolt be nekik. Amikor fel akartunk lépni ellene, az asszonyok mégis a védelmére keltek. Az uzsorás ugyanis nem költött alkoholra és cigarettára, mint ahogyan az alkoholista férjek tették, akik ugyanúgy elvitték volna otthonról a pénzt. És ez csak egy történet. A jóléti erkélyen, a mi világunkban akár csak végig gondolatni is szinte lehetetlen mindezt. Mi történik, ha ezt az uzsorást kiemeled, kihez fordulhat szükség esetén a család, aki meg is hallgatja majd őket? Erős jelenlétre van szükség ahhoz, hogy a valóságnak ebben a terében a lépések pontosak legyenek, és még így sem biztos, hogy mindig jól húzunk. Az egyik településünkön első fokon több év letöltendő börtönbüntetésre ítélték egy polgármestert, akit jelentős többséggel választottak meg. Míg nem jogerős az ítélet, nekünk továbbra is ő a partnerünk. Ő a polgármester, munkáltatója a bölcsőde vezetőjének, az óvodavezetőnek, a védőnőnek és a családsegítőnek, és még sorolhatnánk. Neki is és nekünk is ebben a világban kell a helyünket megtalálnunk. Ez nem Budapest, nem tudom, hogy el lehet-e azt képzelni, hogy valaki nagyjából valóban élet és halál ura.

Ha a cigánygyerekeket tekintjük — rendszer-változás, aztán harminc év: itt azért több-

Azokon a területeken, ahol mi dolgozunk, valóban nagyon sok gyerek születik. A háromszáz legszegényebb faluban közel háromszázezer ember él, ezekben a népesség alakulását mutató termékenységi arányszám 1,5, ami erős fogyást mutat. Lehet, hogy ha ebből a

generáción át növekszik az aránytalanság. Mi ennek a gyökere?

cigány családokat ki lehetne vonni, mint ahogy van is erre módszer, akkor a nem cigány családokban a reprodukciós átlag csak 1,3 lenne, ugyanakkor a cigány családokban körülbelül 2,4. 2050-re, amikor körülbelül nyolcmillió leszünk, arányaiban a munkaképes lakosság 20 százalékkal kevesebb lesz. A gyerekeket és az időseket el kell tartania a mai gyerek-generációnak. A ma született gyerekek harmincévesek lesznek akkor, és ha azt nézzük, hogy ezeken a területeken mekkora esélyekkel tanulnak majd tovább, végeznek szakmát, kapnak diplomát, akkor azért legalább egy picit ijedjünk meg. Ezért sem kell túl sok érvet felhozni ahhoz, hogy belássuk: ott, ahol öt, nyolc, tíz gyerek születik adott esetben nagyon rossz körülmények közé, ott felmerülnek jövőt érintő kérdések is. Lehet az anyukára meg az apukára mutogatni, de ők is pont ugyanolyan rossz körülmények közé születtek, mert a nyomorúság öröklődik, szinte erősebben, lényegénél fogva szervezesebben, mint az emberi tulajdonságok. A programunk alcíme: *A fogantatástól a foglalkoztatásig*, ami prioritási sort is jelöl. A fókuszban a születendő kisgyerek áll, és az ő első ezer napja, mert ebben az időszakban nagyjából minden eldől. Arra nyilván nem lesz már lehetőségünk, hogy néhány év alatt mindenhol gyönyörű fürdőszoba és süppedős szőnyeg legyen, ez illúzió. De a gyermek minél több időt töltsön olyan környezetben, ahol élénk színeket lát, van szőnyeg, lehet játszani, ahol megismeri a mesék világát, és korának megfelelően mászhat, kúszhat, és minden olyan lehetőséget megkap, ami ha hiányozna, akkor a következő évtizedek ismét csak a kármentésről szólhatnának. Ez az első ezer nap később bepótolhatatlan. *Biztos kezdet gyerekház, bölcsőde, családi bölcsőde*, mindegy, hogy minek hívjuk, az a lényeg, hogy minél több olyan dolog, téma, tárgy, esemény legyen, amiért érdemes lesz ide bejönni. Kuklay Antal Körömben, Somos László atya Kaposfőn és sokan mások — többen csinálták már és csinálják, amit most mi is csinálunk. A gyereksegítőt kell a fókuszba helyezni, mert a társadalom is ezt engedi meg a legegyszerűbben, a leginkább magától értetődő módon.

Nagyon sokat beszélgetünk arról, hogy mekkora felelőssége lenne az egyházainknak abban, hogy ezt az ajándékot, az életnek ezt az ajándékjellegét akár túlhangsúlyozzuk. Mert az életet ajándékba kaptuk, és ezt továbbajándékozhatjuk. Valahol ez is az integráció alapja. Ha minél többen fölismerik, dolguk van azzal, hogy mennyi mindent kaphatnának ezek a gyerekek, hiszen nem ők választották a sorsukat, ahogyan mi sem a miénket. Tudom, hogy ez majdnem demagógnak tűnik, de mégiscsak ez az alap: aki sokat kapott, attól többet követelnek. Ez ilyen egyszerű, és szerintem nem is szabad ezt a kérdést csak egyszer elmondani. Ha ezt nem tudjuk közösen megugrani, akkor megint és mindig csak „maradék elv” lesz: „ha egy kicsit jobban megy a gazdaság, akkor majd több csorog, ha rosszszul, akkor nem”. De jobban összefog a társadalom, ha gyerekekről van szó. A napokban gyerekgyógyászokra gyűjtöttek: micsoda

mozgalom tudott kialakulni azért, mert gyerekről volt szó! Egy felnőttnek valószínűleg nem, de egy pici babának egyszerűen és hatékonyan összeáll a társadalom. Nyilván nem tudjuk ezt lemásolni kétszázézerszer, de szükséges a társadalomnak az a felismerése, hogy nekem van és tudok belőle adni. A tartalék bennünk van, az emberekben. Ha kívánhatnék valamit, ami nem lehetetlen és megtörténhet, akkor az az lenne, hogy amikor az Eucharisztikus Világkongresszust ünnepeljük, az eucharisztikus utunkkal párhuzamosan, fedezzük fel a lábmosás jelentőségét is az Utolsó Vacsorán. A hálaadó jelenlét ott kezdődik a lábmosásnál, amikor az erős, a Mester mossa a gyengéinek a lábát. Ez a mozdulatsor jelen van sokak életében, rengeteg példa van rá körülöttünk. Nem tehetjük meg, hogy Jézusnak ezt a kulcsmozdulatát, amely egyébként ugyanazon az estén történt, és nélküle tulajdonképpen befejezetlen vagy értelmezhetetlen maga az ünnep is, valahogy föl ne emeljük az Oltáriszentség mellé. Szerintem ez a karitatív létmódnak is nagyon-nagyon fontos lenne, mert ezt nevezhetjük „fordított integrációnak”. A fordított integráció az, amikor mi indulunk el valakikhez és jövünk vissza velük együtt, és közben mi is az életükbe épülünk: mi fogadjuk el, mi ismerjük meg, mi tanuljuk meg azt a szükségletet, azt a szegénységet, azt a nyomort, amivel találkozunk. A fordított integráció mindent megfordít, ahogy a megtérés is ezt teszi velünk: nem tőlük várnám tehát a változást, hanem én változom, nekem kellene változnom. Ő ül, vagy fekszik, az álló embernek a hatalma a lehajlásban vagy az odakuporodásban rejlik. Az erő ahhoz kell, hogy odaköltözzem, hogy odafigyeljek, ahol most nincs senki, mert a tudás, az élet, ami most nincs, az csak vele együtt lesz a miénk — mert van annyi felesleg a világban, mint amennyi hiány.

Ez a munka az első három évre koncentrál, de mi van utána, mi van, vagy lehetne az iskolában?

Az óvodáknál vagyunk a legerősebben jelen. A védőnői hivatások többé-kevésbé rendben vannak, de az eszközrendszerük hiányos. Lehet, hogy tápszerről kell gondoskodni, de lehet, hogy egy heti tűzifa hiányzik, vagy két csomag pelenka. A védőnők elsőként találkoznak a gyerekeket érintő problémákkal, muszáj, hogy lehetőségük legyen segíteni. Ahol van óvónő, ott is sok minden akadozik, de gyakran találunk nagyon-nagyon szép óvodát a legszegényebb településeken is. Ahol meg nem szép, nem jó, ott pályázni kell; bár mi azt kérjük folyton a kormányzattól, hogy ha lehet, akkor ne kelljen pályázni, mert kicsi az esélye, hogy ezeken a helyeken jó pályázatok születnek. Vagy ha mégis kell, akkor nyerhessenek a kevésbé jó pályázatokkal is a 300 településre igényelt fejlesztések. Mi van akkor, ha a fókuszban a sikeres gyerek lehetne? Megfordulna a jelenlegi helyzet. Tehát amikor eljön a szülő az első szülői értekezletre, akkor nem azt mondom neki, hogy a kompetencia felmérésen a kisfia csak 115 pontot ért el, hanem azt mondom, hogy a gyereknél szebb színeket senki sem tud papírra festeni, nálánál ügyesebb nyusziugrót én még nem láttam, a bűgőcsigát olyan erővel hajtja,

hogy ebből a gyerekből még bármi lehet. Erősítsük meg őket, hogy a szülő is elhiggye, hogy lehet. Csak el kellene határoznunk. Folyamatosan arra legyen energiánk, hogy a gyerek egy sikeres iskolába jöjjön be, és ne egy kudarcosba. Ezt meg kell tudnunk valósítani minden kis faluban, nincs más elvárásunk. És mire valamit mérni kell, addigra az majd magával fogja hozni, hogy a matek is jobb lesz, meg a szövegértés is. Minden meg fog vele változni, de azt a lépést nem lehet kihagyni, hogy mindenki átélhesse ezt a fajta örömet, még a legszegényebb faluban is. Vannak már kis falusi iskolák, ahol sok a hiányosság, de ezektől még jó hangulatú az iskola és sikeres gyerkőcök járnak oda. Akkor sikeres, ha ő maga érzi úgy, hogy sikeres, mert őt a múltkor is megdicsérték, matricát kapott meg almát. Mi három lehetséges siker-terepet látunk: a zene, a sport és a játék. A zenéhez hozzátehetjük az egyéb művészeteket is, de elsősorban a zene fontos. Ezekben a gyerekek elképesztően sikeresek, ugyanis a játéknak is vannak nagyon tanító formái. Mobiljátésterekkel járjuk az országot, hihetetlenül sok mindent hoz ki a gyerekből a játék. Ha egy vegyes lakosságú településen egy ugrálóvárat jó helyre teszünk ki, akkor az integráció öt perc alatt megvalósul. Ezt nem a Máltai Szeretetszolgálat találta ki, ezeket hihetetlen régóta üzemeltetik, módszeresen reflektálnak rá, csinálják mások is, azok is, akiket már említettem. És ezeknek az évtizedes helyi magányos misszióknak a tanulságai itt mind-mind összeérnek. A másik négy nagy karitatív szervezettel indultunk el, de most már néhány szerzetesrend is jön, több megyéspüspök is jelentkezett, hogy vinnének településeket. Azt gondolom, hogy ez az út.

Még az iskoláról: képzeljünk el egy nagynevű, mondjuk egyházi gimnáziumot. Ott gyakran halljuk, hogy fölvesznek néhány cigánygyereket, de már októberre nincsenek meg. De mi lenne, ha a környéken néhány általános iskolát is működtetnének, mert a falut is így gondozzák? Régen így volt. Azok a gyerekek, akik ott végeznének már abban az általános iskolában, és mint egy csúszdán, úgy jutnának be ugyanabba a fenntartású gimnáziumba. Néhány év alatt már fognak látszani eredmények, és akikkel foglalkozni tudunk, már előrébb léphetnek egyet-kettőt, értelmet nyer a velük való törődés, és ők is gyorsabban révbe érhetnek. De a többségi társadalom lassan tud következtetéseket levonni, aki ezen az úton elindul, annak tudnia kell, hogy hosszú lesz.

Mi mozgatható meg még itt? Vannak egyéb megvalósítható belátásaik?

Ha a gyerek jól érzi magát egy közösségben valamilyen programon keresztül, lehet ez akár a zene, a tánc, a sport, amiben ő sikereket ért el, akkor a társadalom is érteni fogja a sikereket. A Szimfónia Programunkban is fel-fellépnek, megtapsolják őket, részt vesznek a fogadáson, külföldre mennek repülővel, ezekben mind-mind hatalmas energia mutatkozik meg. Az integrációnak ez is nagy lehetősége. Ugyanis ha már értem el sikereket a falunkon kívül, és elmegyek a középiskolába, ráadásul még van egy focicsapat vagy zenekar is,

amellyel minden szombaton együtt próbálok és fellepek, akik közül majdnem mindenki továbbtanul, akkor lehet, hogy én később fogom abbahagyni a tanulást. És lehet, hogy egy ködös hétfő reggelen nem egyedül, hanem hárman megyünk, vagy elvisz minket valaki, mert meg lehet szervezni, hogy ezek a gyerekek például autóval bekerüljenek a közeli városba, az iskolába, a kollégiumba. Ne menjen el a kedvük. Kell a közösségi háttér és a segítők közössége is, amely figyelni és értékeli őket. Vannak már roma szakkollégiumok, tetszik, hogy egyesek is működnek, különböző mértékben nem romák is vannak bennük. Nagyon örülnék, ha a kollégiumokban roma származású szakkollégisták ügyelnének — nagyon fontos lenne, hogy a fiatal értelmiséget engedjük hatni. Azokat a hős vágyakat, amelyek bennünk is megvoltak, és amelyekre már egyre kevésbé emlékszünk, de a motiváció mégiscsak ez volt, hogy hőssé válni. Engedjük mi is ezeket a fiatalokat a terepre, ahol megfelelő kereteket, megfelelő fogadóhelyeket kell biztosítani, mert azt gondolom, hogy a sokak által sokat szidott mai fiatalság elképesztő csodákra képes — engedni kéne, hogy csinálják. Most volt pár hete a Roma Büszkeség Napja Salgótarjánban: a felvonuláson néhány százán voltunk — lehet-e egyszer majd könnyen büszkének lenni arra, hogy cigány vagyok? Növekedni fog-e ez a tér, amiben büszke lehetek, egyre többen lehetünk, és esetleg sokan lesznek a nem cigányok között is, akik ezt erősítik — ez a kulcs, az, hogy jó lesz-e Magyarországon cigánynak lenni. Ez nem illúzió, nem lehetetlen feladat.

Teljesíthető misszió az, hogy a magyarországi cigányságnak jobb legyen cigánynak lennie. A cigánykérdés is felülíródik majd, ha együtt dolgozunk. A mi legszűkebb munkaközösségünkben, az ötfős titkárságon dolgozik a jogászunk, aki cigány ember. Ragyogó team vagyunk. Ha ezt az ívet tovább húzzuk: sokkal többen jutnak tovább, és válik osztálytárssá, munkatárssá, egyetemi kollégává egy-egy cigány, és akkor ezek a különbségek eljelentéktelenednek. Mi most azt a történelmi esélyt kaptuk meg, hogy ott lenni, egyenként a kis falvakban felállíthatjuk a diagnózist, és az a nagy felelősségünk, hogy lesz-e, aki a hozzá kapcsolódó terápiákat elvégzi. Tehát lesz-e védőnő, orvos, lesznek-e családsegítők. Ez is a fordított integráció, hogy lesznek-e, akik ezt a tudást hajlandóak odavinni, mert enélkül semmi sem történik.

Milyen nehézségekről, illetve lehetőségekről lehet még szót ejtenünk?

Nagyon-nagyon szeretném, hogy ha a következő uniós időszakban lényegesen kevesebb lenne az elméleti kérdésekre fordítható pályázat; nem is írattnék ki bonyolult pályázatokat, hanem egészen egyszerűeket. Tehát egyszerűen azt a logikát kövessük, ami az egészségügyben olyan jól működik, hogy aki megsérült, el kell látni, és nem állunk meg azon gondolkodni, mennyi kötszert kell majd felhasználni. Ott, ahol évente harminc gyerek születik, bölcsődére van szükség, de erre ne kelljen hosszadalmas pályáztatás. És ne legyen a pályázati hiányosságok büntetése az, hogy akkor

nem lesz bölcsőde. Kell bölcsőde, és vannak más fontos kérdések is: mi a faluban elfoglalt helye, elérhető-e mindenkinek. De fontos lenne az is, hogy ezt a diagnózisalapú kezelésmódot meg tudjuk őrizni. Ne történjen meg az, ami már sokszor megtörtént, hogy megismerjük a problémát, aztán egy év múlva kiírják a pályázatot, egy év múlva valahol valakik elbírálják, és a harmadik évben kiutálnak majd valami pénzt, amikor a probléma már rég nem ugyanaz. Van ezer példánk. De azt is lehet látni, hogy ahol a diagnózisalapú rendszert működtettük, ott meg tudtak fordulni a trendek. A veszprémi Pokoli Toronyban, ahol nem fizetett senki a közüzemi szolgáltatásokért, és egy idő után már szolgáltatások sem voltak, nemcsak helyreállítottunk mindent, hanem kilenc év alatt az adósságokat is kifizették a lakók. A városban később átvettük az önkormányzati bérlakások működtetését, és ott is sikerült megfordítani az eladósodást, három év után a mérleg átfordult pozitívba. Emberközeli lépéssorozatok szükségesek, ezt nem tudjuk kiváltani semmilyen technológiával, az kell, hogy ott legyen, hogy beszéljete, hogy találkozzatok, hogy összeüljete, hogy egymás szemébe nézzete. Ha valaki valamit nem teljesít, akkor annak lehet írni egy tértivevényes levelet, de be is lehet kopogni hozzá és meg lehet kérdezni tőle, hogy miben segíthete. Ezek „fapados innovációk”, de a józan paraszti észre hivatkozók, mert van, amikor levelet kell küldeni, és van, amikor kopogtatni kell.

Mennyiben partner ebben a munkában a többségi magyar társadalom, mennyire vagyunk mi karitatíve „beszámíthatók”?

Harminc éve dolgozom egy olyan karitatív szervezetnél, amelynek a működése nagyban függ attól, hogy a társadalom milyen viszonyban van vele. Számtalanszor megtapasztaltam, hogy egészen elképesztő áldozatokra is képes a magyar társadalom, ha érti, hogy miért van rá szükség. Ha jók a célok, átlátható, hiteles megoldásokat kell ajánlani, s akkor a magyar társadalom élni fog velük. Ha ezeket jól kommunikálják, ha úgy érzik az emberek, hogy tényleg részesei lehetnek valami fontosnak, akkor sokan megmozdulnak. Jó véleménnyel vagyok a magyar társadalomról. Azt látom, hogy a jó szándékú emberek nagyon szívesen állnak be jó dolgok mögé, ez a fajta részvételre épülő, sokkal inkább a közvélemény előtt játszódó, gyakorta a társadalmat megszólító működés, amire mi most vállalkoztunk, működni fog. Erről azonban mindig a társadalom dönt, és én azt látom, hogy hatalmas tartalékok vannak még.

Cigányság, árvaság, papság

BOGDÁN JÓZSEF

*Bennem remeg egy tízéves cigány gyerek,
akinek izzad a lába, ökölbe szorul a keze,
és naponta elhatározza, hogy világgá megy.*

1956-ban született Zentán. Katolikus pap, torontáltordai plébános. Legutóbbi írását 2016. 12. számunkban közzöltük.

A fiú szülei korán meghaltak, és a Vöröskereszt nevelőszülőkre bízta életének irányítását, akik nem jó pásztorként fogadták ezt a feladatot, hanem béresként. A béres mostohan bánik a nyájjal. Éles kőmorzsákkal parittyázták gyenge homlokát, durva kőszavakkal, mert a szavak néha kövek, és a kövek roncsolnak, felvérzik a gyenge bőrt és a szívet. A seb begyógyult, de a testen kígyózó ronda forradás örökre megmaradt. Cigány származása miatt szidták, és a fiú, akár a galambok, csak pislogott jobbra-balra tekingetve. Nem értette, miről van szó, nem értette, mi az, hogy cigány, és miért kellett volna Hitlernek kiirtania mind a cigányokat. Mit tudhat erről egy kisfiú?

Mint a madarak, mikor tollgallérjuk közé rejtik fejüket, és mozdulatlanul állnak egy faágon, a fiú is behúzta nyakát, és csak dermedten állt néha órákig, kikerekítve bögölyszemeit. Arra gondolt ebben a rideg mozdulatlanságban, hogy milyen jó annak, aki magyarnak született, milyen fenséges dolog magyarnak lenni, magyarul beszélni, magyarul énekelni. És ha tehette volna a kis butája, kiengedte volna ereiből a cigány vért, hogy magyar vérral helyettesítse, kreol bőrt hófehérre festette volna, és sűrű fekete haját, ha nem is szőkére, de legalább barnára. Irigykedve nézte osztálytársai fehér bőre alatt a kirajzolódó kék ércsokrokat. Magyar akarok lenni mindenáron, ha beleszakadok, akkor is — gondolta magában, és első lépésként azt határozta el, hogy soha nem fog napozni. Amúgy is sötét arcát és barna kézfejét ne érje a nap. Egy bizonyos idő után megelégedve nézett a majzos tükörbe, ahol egy sápadt arcot látott. Már ezt is sikerként élte meg. Második lépésben cigányságának titkolását tartotta nagyon fontosnak, és eljött az ideje annak is, hogy a cigányképű szép magyar fiú elnevezés már nem is bántotta, mert hisz benne volt az, hogy szép, és az is, hogy magyar.

Egy nap béresei szélnek eresztették az akkor már 14 éves fiút. Magyarkanizsáról Nagybecskerekre került egy cigány rokonához. A poklok poklát élte meg. Éhezett, fázott, beteg volt, és ráadásul éjjel-nappal a cigány nyelvet hallgatta. Izzadt a lába a szorongástól, kézzel-lábbal harcolt a cigány nyelv ellen, de mindhiába, a cigány nyelv ráragadt, ráterült, mint egy porlepedő, nem volt menekvés. Hat hónap alatt már

minden szót értett, és mire befejezte a nyolc elemít, anyanyelvi szinten tudott cigányul, természetesen úgy, hogy magyar nyelvtudása sem szenvedett csorbát. Ez a fiú képes volt Arany János *Bajusz* című versét megtanulni, és a Petőfi Sándor Kultúregyesületben elő is adta osztálytársai és tanárai előtt kirobbanó sikerrel. Sikerült! Ujjongott magában a fiú. Sikerült a tervem, most már magyar vagyok, senki sem fog ezután bántani cigányságom miatt.

Úgy éltem meg az egyházi gimnázium és a teológiai egyetem tíz évét, mint egy hosszú, unalmas vasárnap délutánt. Mégis ezek az évek babusgatták leginkább testemet, lelkemet, hiszen nem éheztem, nem fáztam, és a napi lelki eledel széppé tette ifjúságomat. Rómában doktorált paptanároim magasröptű előadásaira még ma is emlékszem, ha nem is a tartalmukra, de a hangulatra, a szárnyalás élményére mindenképpen, amit egy-egy előadás nyújtott számomra. Az előadások horvát nyelven folytak, de tanultuk a latin, a görög, a héber és a német nyelvet is. A magyar nyelvet csak szorgalomból tanultam — minden szabadidőmet magyar könyvek olvasásával töltöttem. Az, hogy ki milyen nemzetiségű, fel sem merült, hiszen katolikus albánokkal, magyarokkal, horvátokkal, macedónokkal voltam összezárva, és fel sem tűnt cigány származásom, én meg fogadásomhoz híven mélyen hallgattam erről.

Az a remegő, kissé görbe hátú kisfiú, akinek csicseg a cipőben a lába, elkóborolt bennem, egyre ritkábban nyöszörgött bele az életembe. A félelmem viszont, hogy nem szentelnek pappá származásom miatt, végigkísérte hat évig tartó tanulásom mindennapjait, mint egy árnyék. Amikor a dogmatikai és a filozófiai tételeket magoltam Strossmayer püspök kis poros mezővárosában, ahol az általa épített katedrális mint Isten hangos kacagása volt hallható és látható Diakóvár minden utcájából, gyakran belém mart a hiábavalóság karma, az ugyanis, hogy minek soványodjak bele a sok tanulásba, ha az egyetemi utam végén, kényszerű mosollyal bár, de eltanácsolnak hivatásomtól, és azt mondják majd, hogy a Római Katolikus Egyház meglesz kitűnően nélkülem is. A bennem örvénylő kételyeknek az volt az oka, hogy még a Trentói zsinat 1545-ben, III. Pál pápa elnöklésével úgy rendelkezett, hogy cigány embereket nem szabad pappá, sem diakónussá szentelni. A világon élő valamennyi nemzet közül éppen a cigányokat illette ez a „kiváltság”.

Negyven éve, hogy egyházam meleg, gondoskodó szeretetében élek, sőt elmondom azt is, hogy mindent a szabadkai és nagybecskereki püspökségnek köszönhetek, akik kézen fogtak, és nem hagytak elkallódni; de beleborzadok, amikor ilyen zord, mondhatnám azt is, embertelen határozatokat olvasok, a szeretetet és irgalmat hirdető egyháztól. Persze ez irányú félelmem is egy csapásra megszűnt, amikor felszentelő püspököm egy hónappal a maratoni tanulás vége előtt közölte velem: engedélyt kér Pál pápától, hogy Péter és Pál apostolfejedelmek ünnepén rám esdje a Szentlelket. Így lettem én a 750 éves Szeged-Csanádi egyházmegye első roma származású papja.

Azon a vasárnapon megszelídült bennem a város, úgy simult hozzám, mint egy kiskutya — hálásan pislogott rám. A nagybecskereki plébániatemplom, ahol tíz évig ministráltam, úgy nézett ki, mint egy fehérszoknyás jóságos nagymama, aki a főtér közepére ül és égre tárt karokkal imádkozik. A mindig komor városháza mosolygott, paptársaim, még azok is, akik eddig tartózkodtak tőlem, barátként köszöntöttek, és néhányan, főleg a velem egykorúak, meg is öleltek. Odatérdeltem az oltár elé, ahol püspöki székében Jung Tamás ült, és fél óra elteltével már együtt misézhettem közel negyven paptársammal. A püspök a szertartást követően kezet csókoltt nekem. Ezt a kézcsókot sohasem feledem, hiszen a hívek és a papok szoktak kezet csókolni főpásztoruknak, de ez most fordítva történt, és olyan érzés volt talán, mint mikor a kismadár kibújik a tojásból, és azon nyomban szabadnak érzi magát, fel-fel pislantva égi otthonára. Ez a csók, úgy érzem, kigyógyította lelki pszoriázisomat, embernek éreztem magam, akit lehet szeretni. Ezt a gyengédséget hiányolom a mai egyház életéből, persze nem a kézcsókokra gondolok, hanem a finom lelki érintésekre, az olyanokra, mint mikor a szellő felborzolja a madarak színes tollát, megvillantva olykor pihegő forró bőrüket, vagy ahogy Teréz anya tenyerébe rejtette az éhező néger kisfiúk arcát.

Lassan már negyven éve cipelem papi batyumat, az édes és nehéz terhet úgy, hogy egy pillanatra sem tettem le a földre csak azért, hogy kicsit megszusszanjak. Ezt a batyut ugyanis nem lehet letenni, még pihenés céljából sem. „Pap vagy te mindörökre Melkizedek rendje szerint” — ezt hallja minden pap, amikor az egyházi rend szentségében részesül. Hogy mi minden van ebben a kissé már megkopott batyuban? Eget böködő büszke templomok, amelyek, ha nem veszed észre őket, utánad kiabálnak. Ilyen például a verseci templom, amit Herczeg Ferenc Hoffman nagyapja épített, de ide sorolnám a szabadkai Szent Teréz templomot is, ahol Kosztolányi Dezső járt vasárnapi szentmisékre szüleivel, később pedig Ádám fiával. Itt vannak a batyuban a szegénylős falusi imaházak, a feketetői, kanizsamonostori, egyházaskéri, a törökkanizsai családi templomok. Ez utóbbi a Tisza partjára épült, akárcsak a törökbecsei és óbecsei templom, látni reszkető másukat a folyó tükrében. Vannak itt zsákutcák, szikrázó betonutak, romosságukban is szép falvak, napraforgótenger, és hányástól foltos mellékutak. Van sok kacagás, önsajnálkozás, hiúság, bátorság és gyávaság, és vannak szép elhatározások, hogy folytatni kell az elkezdett utat. Batyumban ott ágaskodnak tévedéseim, tévelygéseim, időnként felsikoltanak bennem, mint a rosszat álmodó kisbabák.

Tévedés volt megtagadni cigány származásomat, még akkor is, ha ezért sok volt a lekicsinylő kézlegyintés, a csúfolódó szájbiggyesztés, és gyermekkoromban a véres hurkák combjaimon nevelőapám nadrágszíjától, aki azt gondolta pityókás fejvel nevelőanyám napi unszolására, hogy így kiverheti belőlem a cigány temperamentumot, a cigányokra oly jellemző szabadságvágyat; arra gondolt talán, hogy munkára görbítheti a hátam, mert felesége annyiszor elmondta, hogy a cigányoknak nem görbül a hátuk, vagyis arra is lusták, hogy lehajoljanak.

Most már tudom persze negyven év késéssel, hogy az örökkévalóság szempontjából csupán egy röpké pillanat ez is, hogy lehetek magyar annak ellenére is, hogy apai, anyai ágon is cigány származású vagyok.

A torontáltodai színházban láttam egyszer, hogy egy korombeli színész örömeiben felsikoltott tanítványai bravúros szereplése láttán. Ilyen apró, kerekded sikolyok is vannak batyumban, remélem, idővel nem pukkannak szét, mint a karácsonyfa díszes gömbjei. Tordára kétszer kaptam kinevezést, 1983-ban mint hitoktató és segédlelkész, és 2010-ben mint plébános. Időközben a négyezret számláló falu összezsugorodott, mint télen a hajléktalanok, akiknek csak deres hajuk látszik ki a kartondobozok alól. „Torda / ne hullj porba, / benned ég volt / most sötét folt.” Ma ezren ha lakják ezt a különben színmagyar falut, akik, mint a cigányok dús fekete hajzatában az ősz hajszálak, csak ritkán láthatóak. Mint egy szomorú, csak néha pislantó szempárt, úgy látom magam előtt Tordát, ahol már nincsenek nevető kirakatablakok, úgy mint negyven évvel ezelőtt, különösen karácsony tájékán, amikor minden boltos, kocsmáros igyekezett mosolygást csalni a romos házak ablakára. Hát igen, most csak az iskolástáskákkal, fehérneműkkel, olcsó és suhogó télikabátokkal rendetlenül telegyömösölt kínai kirakatablak lármázik, idegen, idegesítő fényével odacsalogatva a pénztelen tordaiakat, hogy egyszeri használatra cipőt vagy esernyőt vegyenek. Furcsamód a tordai fiatalasszonyok találkozóhelyévé vált a kínai üzlet, mert az elsőáldozás előtti megbeszélést is ott tartották, amire meg se hívtak. Utóbb kiderült, csak azért, hogy ne jusson tudomásomra, milyen ajándékot készítenek számomra a kismennyasszonyok és vőlegények szülei, és a nagyszülők. A tordai fiatalok másik találkozóhelye, bármilyen furcsán hangzik is, a temető. A kápolna előtti tér úgy fest, mint egy rendezett városi park, kényelmes beton- és fapadokkal, asztalokkal, és öreg titkokat megtartó gesztenyefákkal. Csak néhány liter eperpálinka kell, és máris éneküktől hangos ez a halálra ítélt kis falu, persze csak tavasszal és nyáron, mert a tél beálltával a híres Detki kocsma ad otthont az élni és szórakozni vágyó fiataloknak.

A temetőben, ahol fekete palástom rozsdás csatját igazgattam mindig, mert le akart zuhanni, valahányszor teli tüdővel énekeltem az *O mi Jesu vulnerate* kezdetű gyászéneket, egy sétám alatt megtaláltam nagyapám elhanyagolt sírját, és abban a pillanatban élelem döbbsen a múlt teljes súlyával. Úgy éreztem magam, mintha a földet lapátoló gép kanala egy tonna hideg agyagos földdel terített volna be. „Itt nyugszik a cigány Matyi”, ez volt a sírfelirat. Ez a nagyapám sírkövére köpött szöveg elindította bennem az asszociációk zakatoló vonatát: „Nézd, ott megy a cigány Matyi! Anyjuk nézd már meg, ki az? Á senki, csak a cigány Matyi. Pétör, hallottad, hogy a cigány Matyit börtönbe zárták?” Lükтетni kezdett a fejem, de ott szobroztam még legalább egy óráig ősöm emlékművénél, azt érezve, mintha kettős énem lenne. Igen, ez a skizofrénia. Én, msgr Bogdán József tordai plébános, pápai káplán, szeged-csanádi kanonok, papköltő, a cigány Matyi unokája, aki a temetők réme, és friss sírokról lelopkodja a kínai művirágokat. Lopni azért nem loptam soha, csak akkor, amikor Nagybecskerek külvá-

rosában az éhhálál kerülgetett, és szédülni kezdtem, de a cigányma-tyiság és a cigánygusztiság — így hívták édesapámat — gyakran talpra álltak bennem, és törni-zúzni kezdtek mindent, ami éppen a kezük ügyébe került. A teremtés és a pusztítás ikertestvérek voltak mindkettőjünkben, és mivel nem esik messze az alma fájától, bennem is. Emlekszem, egy esős, hideg reggelen apám útnak indult volna egyablakos putrijából a város felé, de az esernyője sehogyan sem akart kinyílni. Megmakacsolta magát, mint egy nagy sas madár, aki megunta a repülést, és apám hiába biztatta, nem feszült az égnek fényes fekete szárnya. Rövid viaskodás és sűrű, dallamos cigányszitkok után darabokra törte az esernyőt, és becsapta az ajtót úgy, hogy az a széttépett esernyőre zuhanva lesöpört az asztalról mindent. Ezek az életre-halálra menő harcok valahol a „belső várkastélyom” dohos, elhagyott emeleti termében zajlanak, úgyhogy néha még fizikai fájdalmat is érzek, de mindenképpen megemelkedik a vérnyomásom, és mire befejeződik a csata, hullafáradtan szédülök díványomra. Egy-egy sértés feldolgozása akár évekig is eltarthat bennem. Időnként szópárbajba kerülök azzal az emberrel, aki sáros csizmával rugdossa lelkem, de az is megtörténik bennem, hogy az illetőt nyakánál fogva a falnak szorítom oly módon, hogy a lába nem éri a földet, és azt ordítom neki habzó szájjal, hogy ismétlje meg azzal a lepcsés szájával azt a mondatot, amivel az imént meggyalázott. Ezek a csaták olyan rossz hatással vannak egészségemre, mintha valóságosak lennének. „A szavak ölnek” — mennyire igaz ez a mondás.

Ott álltam nagyapám sírjánál, mint egy hőségtől magába roskadt emeletes csokitorta, és észre sem vettem, hogy időközben a szószátyár piaci kofák, akik húsz-harminc évvel ezelőtt eltemetett párjukat látogatták, körbevesznek kérdő tekinteteikkel, mint valami csuklyás kommandósok, akik egy végre valahára elfogott háborús bűnöst kerítének be a tordai sírkert cigánynegyedében. A zsírfényes arcú nénik paraszti zsenialitásukkal kigombolták reverendám harminckét piros gombját, és levették többi gúnyámat is, és pillanatok alatt úgy éreztem magam, mint a bibliai Ádám, aki egy jókora fügefalevéllal próbálta takarni meztelenségét. „Meztelen a papunk, meztelen a király” — tudtam, hogy másnap elterjed a faluban, mint egy ragályos betegség, hogy a mi papunk nem más, mint a cigány Matyi unokája. „Ne mondd Rozi, tényleg!? Jaj, ne beszélj már ilyeneket, ez tényleg igaz lenne? Különben meg a cigányok is emberek, ugyanúgy esznek, isznak, alszanak, mint mi. Biztos házi magyar cigány, azok rendes emberek. Nem az a cigány, aki cigány, hanem az a magyar, aki Magyar — no, ilyünk komám, különben sohase láttam olyan szép temetést, mint amit a mi papunk végzett, mikor anyósomat temették. No, ilyünk koma Isten-Isten, de hiszen te is ott voltál a torban, jól be is rúgtál, fene a zsírodat.”

És valóban, másnap hömpölyögni kezdett a hír, mint kiadós eső után a csatornáknak doboló, zenélő esővíz, beiramodott minden család udvarába, de nem történt meg az, amitől olyannyira tartottam, nem voltak megvető pillantások, sem sértő megjegyzések, csak cigány elsőseim sügtak össze huncut mosolygással: „Dick, eta amaro Rhasaj!”

(„Nézd, ott megy a mi papunk!”) Kis, gyémánszemű hittanosaim mondatának úgy örültem, vagy talán még jobban, mintha újabb egyházi kitüntetést kaptam volna magától a római pápától. Attól a naptól kezdve roma nyelven tanítottam ennek az öt tagot számláló osztálynak a hittant. „Te aves sashto thaj baxtalo. Mek del tu o Del bax thaj sastimos. Mek zhutil o Del tuke thaj che shavoreng. Legyen szerencséd és egészséged testvérem. Adjon az Isten neked és családnak jó egészséget.” Mondanom sem kell, hogy azonnal elnyertem az osztály szimpátiáját, hiszen nem beszélték jól a szerb nyelvet, de mindegyik gyerek tudott németül, franciául vagy olaszul, annak köszönhetően, hogy telente valamelyik nyugati ország menekülttáborának a lakói voltak, és ott folytatták az iskolájukat.

Körülvesznek a plébániák, ahol szolgáltam, mint búcsú után magukra hagyott hinták, belengenek életembe finom suhanással, néha halk csörrenéssel, és ilyenkor azt érzem, hogy nem volt hiábavaló az életem, még akkor sem, ha voltak kilengéseim, mélyre zuhanásaim, lelki görcseim. Amikor Egyházaskérre érkeztem, talán ha harminc éves lehettem. Akkor még a falunak 32 iskolása, 20 óvodása volt, és a templomban vasárnaponként megteltek a padok, ami körülbelül hatvan embert jelentett. A plébánia félkész épület volt, fürdőszoba és telefon nélkül, ahol addig nem lakott senki, és ahol élvezhettem az egerek szédítő ügyességét, ahogyan az ablak függönyéről áttáncolják magukat a következő ablak függönyére, vagy ahogyan a huzalon végigcsúsznak a rádió tetejére, majd egy csattanástól megrémülve visszaiszkolnak a padlásra. Sortűz. Amikor a füst elült, láttam a román elnököket és feleségét összecsupolni. Kikapcsoltam a tévét, és cigarettám sűrű füstjében tovább élveztem az egerek díszbemutatóját. Esernyőt forgat a tomboló szélvihar a körtédi domboldalon, nyílik-csukódik... Kutya világ, a német iskolában nincs senki, csak a megbutult ablakok tekintete. Egy halott német katona tekintete lehetett ilyen hetven évvel ezelőtt. A halottnak csak a szakálla, a haja, a körme nő, itt az iskolában csak az enyészet kövesül. Kétszázötven éve nő ki az ablakon, ellepi majd egykor a Kirchengasse utcát, meglátod testvér, pókhálók lobbannak ki az ablakon. Körmök halk koppanásai, szakáll bodorodik óriásira, kibogozhatatlan sűrű ős szakáll. A könyökablakok üvegei lecsorognak a sárga kockákra, le egészen a Néra folyóig. Kinéznek majd a szép csontvázak minden ablakon, és mosolyuk nem lesz félelmetes. Jó a gaz a német temetőben, jó nagyra nő, hogy eltakarjon minden gázságot, és a gazemberek a gaz ölelésekben emberré szelídülnek, igaz pékeké, látszerészekké, szatócsokká, cipészekké, aranyművesekké. Ledobtam száz kiló pénzt megint a padlásról: performance. Köztük van Ferenc Jóska érme is, múlt és jelen... infláció a padláson, egy kivégzett múlt vaspénzei. Fertőző múlt, semmitmondó jelen, por és arany, itt voltam öt évig Fehértemplomon. A kóbor kutyák száma újabb becslések szerint megegyezik a magyarul már nem beszélő nemzettársaimmal. Kutya világ volt, a statisztikai adatok szerint a magyarul nem beszélők az egyebek.

A CIGÁNYOK KÖZÖTTI MISSZIÓ HAZÁNKBAN

„Krisztus az eljövendő ország tulajdonságait és követelményeit fokozatosan nyilatkoztatta ki szóval, cselekedeteivel és saját személyében. Isten országa minden ember előtt nyitva áll, mert mindenkinek szól a meghívás, hogy részesüljön benne, éppen ezért a cigányok is megszólítottjai ennek a meghívásnak, mely az ő országának építésére vonatkozik. Ennek érzékeltetésére Krisztus különösen azokhoz fordul, akik a társadalom peremére szorultak. Az Evangélium jó hírének hirdetésében őket részesítette előnyben. Mindazoknak, akiket lenéztek és megvetettek, Jézus kijelentette: »Boldogok a szegények«. Az elhagyottaknak megadta, hogy megtapasztalják a szabadulást, hozzájuk fordult, velük evett, úgy bánt velük, mint egyenrangúakkal és barátokkal, emlékeztette őket Isten szeretetére, és ilyen módon nyilatkoztatta ki mérhetetlen jóakarátát a nyomorultak és a bűnösök iránt” (II. János Pál: *Redemptoris missio* 14).

Ezen a ponton felismerhetjük azt a cigányarcú Jézust, aki nem nézi le a mások által kirekesztett, lenézett cigányokat, hanem egy asztalhoz ül velük, mint amikor keresi annak a szamariai asszonynak a társaságát Jákob kútjánál, akit egyébként származása miatt a zsidók lenéztek és kirekesztettek. Krisztus azzal, hogy testét és vérének kínálja a hozzá közeledő cigányoknak, potenciálisan egy a vérségi köteléknél magasabb rendű közeg tagjává emeli őket, hiszen ezzel az egyház minden egyes tagjával szó szerint testvéri közösségbe kerülnek. Krisztus, aki emberként szenvedett önkéntes kereszthalála során, mélyen ismeri az emberi fájdalmat, mely a bűn következtében lepte el világunkat, éppen ezért segítségére tud sietni minden cigánynak, aki testi-lelki fájdalommal küszködik. A cigányságnak őszinte beszédre van szüksége a gyógyuláshoz, hogy őszintén tudjon az egyházzal csatlakozni, nem kendőzve el azokat a problémaforrásokat, melyekkel saját integrációjukat nehezítették.

Az egyházzal való csatlakozás során a cigányság szempontjából egyfajta társadalmi gyógyulásról is beszélhetünk, hiszen ahogyan II. János Pál *Redemptoris missio* kezdetű missziós enciklikájában írja, ha egy ország meg akarja változtatni az emberek egymáshoz való viszonyát, akkor lépésről lépésre valósul meg: az emberek megtanulják egymást szeretni, megtanulnak egymásnak megbocsátani és egymásnak szolgálni. Napjainkban az egyik legfontosabb

dolog, hogy a magyar és cigány emberek megtanulják egymást helyesen szeretni, rendezzék egymással való viszonyukat, békeséget teremtsenek maguk körül és egymás között, hiszen Isten országa a béke tökéletes megvalósulásával érkezik el.

Magyarországon sorsdöntő kérdés számunkra, hogy a katolikus egyház milyen csatornákat talál a cigány emberek megszólítására az Evangélium hirdetése közben. Országunk közel egytizedét alkotja a cigány népesség, ami jelentős társadalmi változásokat eredményezhet a jövőben. Kulcskérdés lehet a magyar és a cigány társadalom szempontjából egyaránt, hogy miképpen tudunk keresztény alapokon nyugvó lelki-testvéri kötelékben élve közös hazánk jövőjén munkálkodni. A cigánypasztoráció meglátásom szerint Isten jelenlétének és cselekvésének egyik alapvető mai formája, az a „kilépő dinamizmus”, amely eljut a cigánysorokra, a periférián élőkhöz, a nyomorban szenvedőkhöz. Az inkulturáció kiemelkedő aspektusa lehet, ha Isten örömhíre megmártózik a cigány kultúrában.

A cigányok kultúrája sok-sok olyan elemet tartalmaz, amelyet jó irányba terelve megresztelhetünk és megtölthetünk keresztény tartalommal. Jelenlegi szolgálati helyem egy csereháti kis faluhoz köt, ahol papi hivatásomat élem meg családommal együtt, mint görögkatolikus pap. Számunkra a cigánypasztoráció létkérdésként jelenik meg, hiszen iskoláinkban, óvodáinkban, tanodáinkban és egyéb intézményeinkben kiemelten magas létszámban vannak jelen cigány testvérek. Cigányügyi referensként azt látom, hogy sok területen belőlük áll az egyházközség, őket kell pasztorálni, őket célzó lelkipásztori terveket kell megalkotni azért, hogy az Evangélium cigány módon tudjon megszólalni.

A cigányok, akik vándorlókként és úton lévőkként élnek az egyház köztudatában, a keresztény életet élve zarándoklattá tudják tenni földi életüket, mely Isten felé veszi irányát. Mindazoknak, akik cigánypasztorációt végeznek, azzal a tudattal kell végezniük missziójukat, hogy az egyházat Krisztus a cigányokért is alapította. Félmegoldás lenne kívülről cigány testvéreinkre ráerőltetni vallási nézeteinket anélkül, hogy ők maguk nem éreznének buzgóságot saját népük evangelizációjáért. A cigányokért is alapított egyház semmit nem ér az olyan cigányok nélkül, akik felismerik, hogy az úton levésnek kell, hogy meghatározott célja legyen.

A cigánypasztorációs irányelveket 2005-ben kiadó vatikáni dokumentum (*Orientamenti per*

una pastorale degli zingari) arra hívja fel figyelmünket, hogy a cigánypasztoráció végzése során csorbítatlanul kell megőriznünk a cigány kultúra és az Evangélium értékeit, egymásnak alá nem rendelhetők. Amikor az említett két komponens kapcsolatba lép, egy új, pozitív irányú dologt kell eredményeznie. A cigánypasztoráció több tevékenységi kört érintő valóság, mely a katolikus egyház misszióján belül helyezkedik el. Ennek kiemelkedő eleme az evangelizáció, mely a hit terjesztését, a vallási élet elmélyülését és annak megerősítését célozza. Ennek szolgálatában állnak a cigány nyelven felhangzó liturgiák és minden imaalkalom, a zarándoklatokkal karöltve, melyet egyházunk kifejezetten cigány testvéreink kedvéért szervez meg, azzal a céllal, hogy közelebb vigye őket Krisztushoz és a többségi társadalomhoz. A régi időkben a vajda szerepe volt, hogy közvetítsen a cigány és a nem cigány kultúra között. Napjainkban országunk helyzetére alkalmazva a vajda képét, Krisztustól várhatjuk, hogy a kultúrák közötti szeretetben és békében összekötő, avagy hídszerepet tölthetne be, mindkét kultúra csonkítása nélkül, egy harmadik valóságot létrehozva, a kettőt egységbe kovácsolva az inkulturáció jegyében. Ebből a megfontolásból a katolikus egyházban egymást érik a zarándoklatok, búcsúk, nemzetközi találkozók, a sorra megszülető kiadványok, melyek a cigánypasztorációt kívánják elősegíteni. Szintén a cigánypasztoráció gyümölcszeként kellene beszélünk a cigány egyházi hivatások születéséről is.

Egy evangelizált cigány közösség keresztény kifejezési formáiban a Szentlélek megszépíti az egyházat: megmutatja neki a kinyilatkoztatás új szempontjait, és új arccal ajándékozza meg. Az inkulturációban az egyház „a népeket kultúrájukkal együtt bekapcsolja saját közösségébe” (II. János Pál: *Redemptoris missio* 52), mert „az értékek és a pozitív formák”, melyeket minden kultúra hordoz, „gazdagítják azt a módot, ahogyan hirdetik, megérik és megélik az Evangéliumot” (II. János Pál: *Ecclesia in Oceania* 16). Ily módon „az egyház, befogadva a különböző kultúrák értékeit, *sponsa ornata monilibus suis*, »ékszerekkel díszített menyasszonnyá« válik” (II. János Pál: *Ecclesia in Africa* 61). Az *Evangeliu gaudium*-ban Ferenc pápa azt állítja, hogy „a helyesen értelmezett kulturális sokféleség nem sebzi meg az egyház egységét”. Sőt azt mondhatnánk, hogy a cigánypasztoráció által az egyház újabb arccal gazdagodik, hiszen egy újabb nép kulturális kincseivel bővül, melyet saját krisztusi hagyományával ötvöz. „A Szentlélek, akit az Atya és a Fiú küld, átalakítja a szívünket, és képessé tesz arra, hogy belépünk a Szentháromsággal való töké-

letes közösségbe, ahol minden megtalálja a maga egységét. Ő építi Isten népe közösségét és harmóniáját. Maga a Szentlélek a harmónia, mint ahogy ő a szeretet köteléke az Atya és a Fiú között. Isten az, aki az ajándékok sokféle és változatos gazdagságát lébbe hívja, egyben ő maga hoz létre egy olyan egységet, mely soha nem uniformitás, hanem vonzó, változatos harmónia” (*Evangeliu gaudium* 117). Ez a harmónia a kulcs ahhoz, hogy cigányként az egyház falai között miként lehetséges békességben élni embertársainkkal. „Az evangelizáció örömmel ismeri fel ezt a sokféle gazdagságot, melyet a Lélek támaszt az egyházban. Nem felel meg a megtestesülés logikájának, ha egy egykultúrájú és egyhangú kereszténységben gondolkodnánk” (*Evangeliu gaudium* 117). Nem várható el, hogy a cigányok saját kultúrájuktól eltérő módon imádják az Istent, hiszen a cigány kultúra és minden más kultúra alkalmatlan arra, hogy teljesen kimerítse Krisztus misztériumát.

Sorra születnek az olyan eredmények a cigánypasztorációnak köszönhetően, amelyek katolikus egyházunk e területen végzett elért sikereinek tudhatóak be. Ezen a ponton megemlíthetjük a roma szakkollégiumokat, a cigány nyelvű Szentírás-fordítást, a cigány nyelvre lefordított latin misét és bizánci liturgiát, az egyre nagyobb számban megjelenő cigány egyházi hivatást, a *cursillot* végzett cigányok számának növekedését, és legfőképpen azt, hogy egyre több cigány ember érzi magáénak saját egyházköziségét, melynek aktív tagja akar lenni.

A Miskolci Egyházmegye területén mindezt oktatási intézményeinken keresztül is igyekszünk megvalósítani, ahol kiemelt módon biztosítunk cigány fiataljainknak lehetőséget az integrációra, az egyházi élet megismerésére és elsajátítására. Egyház által fenntartott óvodákban, iskolákban, középiskolákban, szakkollégiumokban, énekkarokban, barátságházakban, lakásotthonokban, tanodákban igyekszünk keresztény neveltetést biztosítani a cigány és magyar társadalom békés együttélésén dolgozni, Krisztussal karöltve.

A hagyományos cigány kultúra elemeinek ápolása, a roma identitás erősítése szintén fontos eleme a pasztorális tevékenységnek. Ilyenek az anyanyelvi szakkörök, tanfolyamok, a cigány hagyományörző együttesek, kézműves műhelyek működtetése. Ezek a kulturális csoportok, kis közösségek sokszor a templomi szertartásokban is szerephez jutnak. A cigányok és nem cigányok számára szervezett közös események alkalmat adnak a két közösség számára egymás közelebbi megismerésére, így az egymással szemben táplált előítéletek lebontására, enyhíté-

sére. A cigányzene és az egyházi karizmatikus lendület egymásra talált. Ezt bizonyítja, hogy Egerben és Máriapócon a cigánypasztorációs találkozókra mindig előkerülnek a hangszerek, amelyekkel kifejezik a cigány ember Istennel ápoltságát. Az előadások szüneteiben előkerül a gitár, a dobként szolgáló tejesköcsög, a rumbacsörgő és a fakanál. A szendrőládi roma cursillós kórus minden cigánypasztorációs konferencián részt vesz. Húsz éve énekelnek együtt, tizenkét taggal járják Magyarországot és a környező országokat, hogy zenéjükkel evangelizáljanak. „Elmegyünk börtönökbe, hogy tanúságot tegyünk Isten szeretetéről. A cursillóhoz erős kötelek fűz minket. A kétezer lakosú Szendrőládon négyszázan vettünk részt cursillón” — mondja Rézműves Jenő, a „tejesköcsögdobos”. „Isten kegyelmének tartom, hogy meghívott erre a feladatra, hogy énekelni, zenélni tudást adott. Énekelve imádkozunk Istenhez.”

A cigánypasztoráció fontosságát nem csupán statisztikai adatok húzzák alá, hanem maga Krisztus missziós parancsa szólít fel bennünket minden kultúra megkeresztelésére. A cigányok kultúrája a maga néhol babonás sajátosságaival jó táptalajnak tűnik az Evangélium befogadására, hiszen a cigány közösségekben — tapasztalataim szerint — nem képezi vita tárgyát a legfelsőbb létezőben való hit és a szentségek védelmében való bízalom.

Ideális esetben olyan embereknek kell végezniük a cigánypasztorációt, akik az egyház által meghatározott módon, helyen és időben cselekszenek. A felkészültséghez hozzátartozik a nyelv ismerete, olyan területen, ahol a cigány nyelv valamilyen dialektusa élő nyelvként jelenik meg, valamint a cigány kultúra legfontosabb elemeinek ismerete. Ez a közösség gyorsabb elfogadását teszi lehetővé, a közösség adoptív folyamatát gyorsítja fel a *gazho* (nem cigány ember) testvér irányába.

Sokan fogalmazzák meg azok közül, akik cigánypasztorációban dolgoznak, hogy fenntartható vallási közösség létrehozása elképzelhetetlen anélkül, hogy a családok szintjén ne végezzünk pasztorációt, missziós tevékenységet. A cigány-misszió logikája néha ambivalens abban az értelemben, hogy itt sok esetben a közösségen keresztül jutunk el az egyénekig. A cigánypasztorációban akkor lehet kiemelkedően sikeres egyházunk, ha a cigány családokat küldetésstudattal tudjuk felruházni, ha felébresztjük bennük a saját népükért végzett missziójuk fontosságának tudatát.

A cigány családok pasztorációjában a házasságkötés és a jegyesek felkészítése kiemelkedően fontos lehet. Az *Amoris laetitia* szerint a jegyesek

felkészítésében fontos a házaspárok és családcsoportok közreműködése. A házasságra való felkészítést el kell mélyíteni, hiszen feladata nemcsak a házasságra vonatkozó alapismeretek átadása, hanem a bevezetés a keresztény életbe és az egyházi közösségbe. Olyan cigány házaspárok, akik az egyházi normák szerint élnek életüket, hitelesen tudnának arról beszélni, hogy egy cigány pár életében miért fontos Isten jelenléte, miért kell, hogy életüket megszentelje az egyház. Egyik fontos momentuma az lenne ennek a kurzusnak, hogy bemutassák közülük származó, hasonló helyzetből induló tisztességes keresztény cigány emberek nekik azt, hogy a kereszténység és a cigány kultúra egymást kiegészítve hogyan válik élhetővé. A cigány családoknak azt kell megérteniük, hogy amennyiben otthonunk „családegyház”, akkor szükségünk van arra, hogy megéljük a hitet. A társadalom gyakran üzeni nekünk azt, hogy a vallás csak egy praktikus megoldás arra, hogy gyermekeink jól neveltek legyenek, és rendes alapokkal rendelkezzenek. Hitünk nemcsak egy feladatot teendőink listáján, hanem kapcsolat Jézus Krisztussal, ami mindent megváltoztat, amit teszünk. A sikeres szülők hiteles példát mutatnak a hitről gyermekeiknek. A sikeres szülők ismértve az, hogy olyan baráti körrel rendelkeznek és olyan rokoni kapcsolataik vannak, amelyek hittel teli példát mutatnak a gyermekeiknek. Keresni kell az elkötelezett katolikusokat, akik kihívásokat állítanak eléink és ugyanabban a cipőben járnak, mint mi.

Sokszor a cigányok közötti család-pasztoráció nehezíti az a jelenség (mely napjainkban szerencsére oszlani látszik), hogy a cigány fiatalok a hozott mintát követve korán lépnek ellettársi kapcsolatra, sok esetben a szentségi házasságot mellőzve. Természetesen a cigányok család-pasztorációja során sem lehet ajtóstól rontani a házba azzal a céllal, hogy rögtön házasságrendezésre, gyökeres orvoslásra kívánjuk terelni őket, mivel ez az állapot sok helyen nem erkölcsi, hanem legtöbb esetben anyagi döntés következménye. Borsodban gyakran találkoztam olyan házastársakkal, akik hivatalosan nem élnek együtt, külön lakcímre vannak bejelentve pár ezer forint differencia és egy kis többlet tűzifa miatt, amit támogatásként kaphatnak így meg.

Kívánatos lenne, hogy papi szemináriumokban egy-egy cigánypasztorációs kurzust vezessenek be annak érdekében, hogy a jövő generáció papjai helyt tudjanak állni a cigányok közötti misszió során.

BALOGH GYŐZŐ JÁNOS

BALLA ZSÓFIA: A DARÁZS FÉSZKE Értekező líra

A „darázsfészekbe nyúl” kifejezés olyasmire utal, amit kár megbolygatni, amit fájdalmas szóba hozni, mégis szükséges. „Szokatlanul nehezemre esik erről beszélni” (11.) — írja Balla Zsófia a kettős létről, dupla identitásról: a *szülőföld* (Kolozsvár) és a *lakóhely* (Budapest) dichotómiája, az *otthon* és *ittthon* kérdése („Kolozsvár a megtartó föld, Budapest az éltető levegő.” 11.), Erdély büntudattal terhelt elhagyása („nem érzem-e magam hazaárulónak?” 17.) évek múltán is „maró téma”. De nem ez az egyetlen darázsfészek a tárgyalt kötetben, a magánéletéről való beszéd is feltéptet sebeket eredményez (elsősorban a román diktatúra alatt átélte lelki és fizikai sérelmekről), s az irodalompolitikai viszonyok, a költőtársak megítélése is darázsfészek: korántsem problémamentes. *A darázs fészke* Balla Zsófia első esszékötete, ám egy érett szerző több évtizedes munkájának összegzése, számvetése.

Kétségtelen, hogy a darázsához a szimbolikában alapvetően negatív vonások tapadnak (erőszak, gyötrelmek, kérkedés stb.), a bestiáriumból is ellentétbe állítják a méhhez, ám olykor pozitív színezetet is kap (otthon védelmezése, vakmerőség, zendülés stb.). Ebben a birtokos szerkezetben — a *darázs*(nak a) *fészke* — is meg lehet látni a pozitívumot: a fészek lakhelyként, életet és biztonságot kínáló szimbolikus térként is érthető. A fészek, amelyet szinte bárhová képes megépíteni, azt nyálával összetapasztva a darázs, számára kiinduló- és nyugópontra — pusztán annak fenyegető, aki óvatlanul, idegenként lép be a terébe.

A valahová belépés mindig együtt jár a valahonnan kilépéssel — belépni, beavatódni (ezért is) kockázatos. A hiedelemvilágban a darázs a gyógyító vagy a boszorkány órába, szájába száll, aki ezáltal szerzi meg mágikus képességeit. *A darázs fészke* (ki/be)lépések sorozata: országhatárokat, nyelvi korlátokat, kulturális kódokat, magánéleti tabukat lépünk át egy lírai idegenvezető segítségével — olykor dantei poklokot végigjárva. Az értekelő-elemző visszaemlékezések töredékei egy életről, memoárszerű perspektívájuk révén mégis létrehozhatnak egy narratívát.

Egyes naplószerű részek mindennapi, monoton tevékenységekről tudósítanak (öntözés, újságolvasás, sminkelés stb.), ami lehetővé teszi a különlegesebb élmények kiemelkedését, továbbá általuk az olvasó jobban bevonódik a szövegterébe. Az átélést segítik a korjellemzők plasztikus megfogalmazásai is, legyenek ezek akár tárgyak (például „Mobilomon egy elmulasztott hívás piktogramja. [...] Világít, kéken és sárgán villog

a képernyő.” 76.) vagy épp társadalmi-szociológiai kérdések (például „németországi vagy svájci üzleteikhez képest itt mindent legalább a kétszereséért adnak. Miért adják drágábban a szegényebb lakosságnak?” 74.; „Hogy jön le ide egy rokkant tolokocsival?” 75.).

A szociális (válság)helyzet bemutatása akkor a legmeggrázóbb, amikor személyes, átélte tragédia elbeszélésére kerül sor, ilyen egy magzat elvesztése, amelynek története szinte keretezi a könyvet. Az első oldalakon az 1996-ban írt címadó szöveg (*A darázs fészke*) egy pontján emlékezik vissza az elbeszélő a bő húsz évvel korábbi élményre, s háromszáz oldallal később részletesebb leírást kapunk ugyanerről. A trauma Kolozsvár elhagyásának egyik okaként íródik meg, tárgyilagosan, dacos válaszul egy budapesti orvosnak, miért hagyta el a hazáját az elbeszélő: „1975-ben a legjobb kolozsvári klinikán, a drákóian szigorú abortusz törvény idején, úgy nyomták ki az asszonyokból a csecsemőket, mint a fogkrémet. Magzatelhajtásért orvosnak, páciensnek egyaránt börtön járt. Vetélő asszonyokat hagytak kivérezní a műtőasztalon [...]. A kórházi termekben kettesével feküdtünk az ágyon. [...] A koraszülés idején már félig átszakadt a méhem, mire megműtöttek. A hét hónapos csecsemőt nem sikerült megmenteniük. Soha többé nem tudtam gyereket kihordani” (19). De vajon „[m]iért kell minden szenvedést, minden történetet felmondani?” (19.), mért szükséges bárki felé elszámolni, csitítani az ő (!) előítéleteit, bizonyítani döntéseink jogosságát, feltárni azok személyes okait? Később a Balassa Péternek ajánlott, 1993-as esszében (*Levélkamra*) olvashatunk ugyanerről. Szembetűnő a két szöveg különbsége, amely főként a személyességben és a szövegstruktúrában rejlik. Utóbbi „*Kedves Péter!*” megszólítással kezdődik, s két szálon fut: normál és dőlt betűs fragmentumok követik egymást, amelyeknek a hangneme eltérő: a *Máté passió* zenei leírása és a kórházi élményeké kollázsszerűen fonódik egybe, egészíti ki egymást. A történet legintimebb pontján az elbeszélő egyes szám harmadik személyre vált: „*A gyermek anyjának korai volt szülnie. Hat hónapja fekiútt ágyban, 25 éves, ez az első gyermeke. Nem tudja még: az egyetlen is*” (259.). A fészek itt többszörösen negatív konnotációt kap, hiányként van jelen: az anyaméh mint fészek, nem tud biztonságos térként funkcionálni, továbbá a külvilág sem működik fészekként: sem az ágy, sem a kórház, sem a város nem támogat, nem veszélytelen hely. Az elbeszélő azt a kérdést járja körül, hogyan és hol lehet ilyen traumák, ilyen fokú bizalomvesztés után tovább létezni? S hogyan lehet elhagyni azt a szülőföldet, amelyhez megannyi pozitív élmény is köt, de amely mégsem otthonos, védelmező számunkra?

Az első fejezet címadó szövegében (*Fű*) Babits *Esti kérdésének* fűszálától az inséges idők fűlevesén és Whitman *Fűszálak* című kötetén keresztül a *fű* sokféle asszociációs terét bejárjuk (miközben például arra keressük a választ, hol az egyén helye a kollektivitásban), míg végül eljutunk a mindig visszaterő origóhoz: a fű (mint a fészek, akár szinekdochikusan is) a szülőhely szimbólumaként emelkedik ki a talajból.

Az esszék végén rendszerint szerepel a megírás városa és dátuma: Balla szerint az „önazonosság mélyen összefügg a hellyel, ahol a művek létrejönnek” (179.). Akinek ilyen fontos a tér és az idő, annak ez az identitását születésétől kezdve meghatározza — ezt megerősíti a kötet utolsó fejezetének címadó szövege, *A Szaturnusz bolygója*, amely a sors szerepét domborítja ki: „Januárban, a Bak jegyében, vagyis a Szaturnusz bolygó, Melancholia uralma alatt születtem, mi több, szombaton, Saturday, azaz Szaturnusz napján” (355.).

Az írás köztesség is, összefonódik az úton létel. Az utazás, a távollét pedig mindig új élményeket nyújt — „az a hely is jellemzi az embert, ahol (önként!) tartózkodik. Azt hiszem, a hely is az ember meghatározottsága.” (343.) —, vagy új perspektívát, jobbrlátást ad a régiekre: „Grazban és a Nemes Nagy-útirajzban újra megpillantottam Kolozsvárt” (47.). Talán Erdélyből kikerülve az is jobban látszik, mitől *erdélyi író* valaki — ez máig vitatott fogalom: az oda születéstől, a témaitól vagy a nyelvhasználatától? Szinte ugyanezt a dilemmát írja körül a *Nőirodalom — Mi az?* című esszé is: „MIRŐL BESZÉLÜNK ÉS KINEK? / Női vagy nőies irodalomról? Ha van ilyen. A nőkirta irodalomról? A nőnemű írók sorsáról?” (305.), „MŰFAJI MEGHATÁROZOTTSÁGÚ VOLNA TEHÁT A NŐIRODALOM? / Vagy a *célközönség* volna női?” (307.). A kötet summázza a kisebbségi bélyegeket, amelyek rámutatnak a halmozottan hátrányos helyzetre: „Romániában magyar, a magyar kisebbségben zsidó, és ezt még lehet fokozni a női, értelmiségi, egyedülálló mint *kisebbségibb* tócsáival, amelyek ráfagynak egy életre, mint kihűlt húsleves aranykarikái” (153.).

A harmadik fejezetnek, s egyúttal a kötetnek a leghosszabb írása *A Vers Hazája*, amely a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia székfoglalójára készült. A vitát generáló esszé az irodalom heterogenitása, a kánon, a kisebbségi (írói) lét és az identitás megőrzése körül forog. A fejezetben e címadó esszén kívül szó esik az elődökről, illetve a kedvelt kortársakról is, a könyv többi említésénél célzottabban, kifejtettebben. A kötetben szervesül Kant, Goethe, Celan, Heaney, Rilke, Eliot, Herta Müller, s természetesen a magyarul író szerzők: „Az ikermell Arany János és József Attila” (224.), továbbá ott van Babits, Aprily, Jékely, Pilinszky, Székely Magda, Egyed Péter vagy Csordás Gábor. A kötet más fejezeteinek esszéi alapvetően nem a líráról szólnak, hanem a romániai diktatúrával terhelt megánéle-

ti krízisekről, a hazához való viszonyról vagy épp képzőművészetről (mint *A fényes háló* című, második fejezet több szövege) és más, alkalmi témákról (színház, irodalmi est, komolyzene). De műfaja — önmeghatározása szerint — *Értekező líra*. A Nyugat, s főleg az Újhold esszéista hagyománya idéződik fel általa, ami nem véletlen, hiszen a szerző maga is gyakran utal az egykori folyóirat körére, szerzőire, főként Nemes Nagyra, Lengyelre, Pilinszkyre („Szobrot *Pilinszky János*nak emelnék” — 139.). A szerző vallomása szerint Nemes Nagyt egy Rilke-vers fordítása (*A fű*) miatt szerette meg. *A Hogyan beszélünk a versről* (amelyben a „verselemzés egyik kiskatéjának” nevezi Lengyel és Nemes Nagy *Tünnékeny almáját*) vagy a *Mit tanultam Nemes Nagy Ágnes*től?, a *Lengyel Balázs sírkövére* című esszék az egykori házaspárról szólnak.

Ahogy Balla Zsófiának, vallomása szerint, Nemes Nagy esszéi tanították megérteni a költő verseit, úgy e kötet is mankót adhat az olvasónak a Balla-lírához. *A darázs fészke*nek beszédmódja nem áll távol a líráétól: diszkurzív, szubjektív, tömör, költői próza, olykor olyan sorokkal, amelyek versben is megállnák a helyüket. Sőt, e könyv éppúgy zenei, mint egy lírákötet vagy a Balla-verskorpusz, nyelvtanilag és szerkezetileg is: ugyanazok a motívumok variálódnak négy fejezetében, s olykor a zene maga is témává emelkedik.

A könyv évtizedek tapasztalatát összegzi a szerző legfőbb műfajáról: a líráról, hasonló megjegyzések által: a vers „kiemeltég, rendezettség és érzékletesség” (296.), „a világ megismerésének egyik formája” (253.), „a botránynak [háború] a megértésére és megszüntetésére tett egyik legerőteljesebb emberi kísérlet” (147.), „a legközvetlenebb *megszólítás* és szólíttatás, az *odafordulás*, az egymásra figyelés mozdulata, nyelve és látványa” (253.), „nem más, mint szünet nélküli hely- és befogadás-kérés” (171.), vagy egészen líraian: olyasmi, ami „újrateremt a vízpermet színévaltozását és a sugarak visszhangjait” (333.).

A versről való tudásunk bővülésén, illetve a kisebbségi lét megértésén túl e kötet olvasása során megelevenedik a 20. század második felének történelme, amelynek tűzfészke Kelet-Közép-Európa. A fontos témák és kérdések körül egy-egy darázs dong, kering kíváncsian, akinek vágya: szabadon szállva eldönteni, hová építi a fészket. Tartsunk egy-egy „ballazsófi-napot”, amely tulajdonképpen csak „szavakból áll, semmi más nincs, csak szavak” (Esterházy Péter: *Egy ballazsófi-nap*. In uő: *A halacska csodálatos élete*. Pannon, Budapest, 1991, 237.), ám azokból olyan gondolatok állnak össze, amelyek az egzisztenciális témáktól a poétikai és ontológiai kérdésekig vezetnek élvezetes, költői stílusban. E lassú próza legfőbb üzenete talán az, hogy „[a] kultúra az egyetlen esélyünk” (14.). (*Kalligram*, Budapest, 2019)

PATAKY ADRIENN

BÁNGI-MAGYAR ANNA (SZERK.): „SZOLGÁLTATOK AZ ÚRNAK ÖRÖMMEL!” Cigánypasztorációs kézikönyv

A könyv egy új, sokak számára ismeretlen világba enged bepillantást. Szokatlan a műfaja is: alcíme szerint kézikönyv, valójában azonban nem a szó szigorú értelmében tudományosan rendszerezett, ismeretterjesztő mű, hanem különböző műfajú írások (olykor a szerkesztő által lejegyzett beszédek) tarka gyűjteménye. Szerzőiket a cigányság örömmel végzett szolgálata köti össze, ahogy a könyv címe jelzi. Mintha egy hatalmas fórum résztvevői lennének, ahol mindenki közreadhatja a saját ismereteit, tapasztalatait, elmondhatja próbálkozásait, vallhat nehézségeiről. Itt helyet kapnak elméleti írások (például Székely János, Dül Géza, Szabóné Kármán Judit) éppúgy, mint esettanulmányok (Csapó Barbara, Kocska Ágnes, Kósa Lászlóné), tanúságtételek és vallomások (Tóth István, Orsos Zoltán, Szibig Anna, Bari József). Változatos a szerzők névsora is, akik között cigány származásúak is vannak: a cigányság sorsát szíven viselő püspöktől kezdve szerzetes, plébános, iskolaigazgató, cigánypasztorációs munkatárs és referens, szociális munkás, lelkipásztori munkatárs, vagy éppen szociálpedagógus, illetve romológiai tanszékvezető egyetemi docens. A szerkesztő, Bángi-Magyar Anna érdeme, hogy ebből a tarka egyvelegből végül egységes egész, valódi kézikönyv állt össze.

A könyv két legfontosabb üzenete mindnyájunkat érint. Az egyik: a cigányság integrációja létkérdés az egyháznak és a társadalomnak egyaránt. Az egyház csak úgy lehet katolikus, egyetemes, ha a cigányok is tagjaivá válnak — enélkül „elveszti katolicitását” (Orsos Zoltán). De a többségi magyar társadalomnak is szerves részei ők. Nemzeti sorskérdés, hogy sikerül-e az integrációjuk, különben a nemzet kettészakadásának, egy „új Trianon”-nak (Székely János) veszélye fenyeget.

A másik tanulság, amely kimondva-kimondatlanul szinte mindegyik írásban megjelenik: jelenleg csak a kezdetén vagyunk egy folyamatnak — életkérdés, hogy lesz-e folytatása és milyen. „A magyar egyház az ébredés idejében van”, „az eredmény 10–15 év múlva fog meglátszani” (Gyurka Zolt), addig számos kudarccal is számolni kell, új és új kezdeményezésekre, azokban a nehézségek ellenére is kitartó munkára van szükség. A „mustármag” reménye ez.

A cigányok szolgálatában összefügg egymással, mégis elválik a szociális segítség és a pasztorális munka. A szociális gondoskodásnak fontos szabályokhoz kell igazodnia. A jó segítség

fejlesztő hatású: önértékelésre tanít, önálló, felelős gondoskodásra nevel — különben az ingyenélést, az élőködést segíti elő, kiskorúságban és függőségben hagyja a rászorulókat. A rászorulóknak felelősségvállalásának, öntudatra ébresztésének fontos eleme az iskoláztatásuk, az elmaradtak felzárkóztatása, a tehetségesek elitképzése. A munkahelyek teremtése szorosan összefügg a rendszeres munka megszerzetésével. A tanodák, közösségi házak mindezt elősegíthetik — kérdés persze, hogy melyik út az eredményesebb: a szeregált cigány egyházközség, saját közösségi házzal, templommal, amint a hodászi példa mutatja, vagy a törekvés a fokozatos integrációra.

A pasztorációnak alapfeltétele az inkulturáció, hogy a cigányok a saját kultúrájuk szerint otthon érezhessék magukat az egyházban. Amint egy cigány származású pap megjegyzi: „az egyháznak cigánnyá kell válnia a cigányok között” (Orsos Zoltán). Ehhez föl kell fedezni a keresztény vonásokat, az „Ige magvait” a cigány kultúrában: személyes közelségben érzik Istent, a Teremtőt, nagyra értékelik a családot, a szolidaritást, erősen él bennük a Mária-tisztelet, szeretik a szentképeket, a zarándoklatokat, a zenés dicsőítő imákat. Ugyanakkor viszont sok babonás elem keveredik vallásosságukba, ezek kitisztogatása gyakran komoly nehézségekbe ütközik. Nagyon fontos azonban a többségi társadalom érzékenyítése is, s ebben az egyháznak tovább nem halasztható feladata van. A cigányok és nem cigányok kapcsolata az utóbbi évtizedek társadalmi-gazdasági változásaiban különösen megromlott. „A kapcsolat beteg, azt kell gyógyítani mindkét oldalról” (Dül Géza). A többségiek befogadóképességét csak a többség tudja javítani.

Több sikeres vagy legalábbis ígéretes kezdeményezést is megismerhetünk: a hejőkeresztúri iskola *Komplex Instruktív Programja* a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatására; az ózdi *Győztes Bárány* katolikus közösség keresztény és kulturális programjai a romák és nem romák közötti közösség építésére; a *Cursillo* és a *Háló Egyesület* programjai; a jezsuita háttérű *Lehetőségek iskolája* az iskolarendszerekből kimaradtak felzárkóztatására, legalább a nyolc általános elvégzésével; a kazincbarcikai szalézi iskola már országosan ismert igazgatójának, Molnár Gál Bélának sajátos vezetői stílusa, mellette balajti modellje; a négy alapelve (jelenlét, együttlét, közösségépítés, Isten szeretete) épülő nyitott házak; a keresztény roma szakkollégiumok tehetséggondozó feladata mentori és tutori rendszerrel. Nem utolsósorban pedig ide tartozik a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia által 2014-ben alapított Boldog Ceferino Intézet, amely folyamatos képzési és

egyéb programokkal, háttéranyagokkal segíti a cigánypasztorációt.

Több írás is foglalkozik a segítők segítségével, hiszen „hidemberek” ők, a két közösség közti kapcsolat építői, de maguk is „szbzett gyógyítók”, akikre gyakran ránehezedik a tehetetlenség, a kudarcok nyomása: szolgálatuk az elért eredmények ellenére is sokszor nagy próbatétel. Támaszt jelenthet, ha egymást támogató közösségekben vehetjük munkájukat, ha van lehetőség közösségi és egyéni szupervíziora, szakmai találkozókra.

A cél világos: egymást segítve, egymás jogait tiszteletben tartva „testvéreként éljenek együtt romák és nem romák ebben a közös hazában, hitben, türelemben, jóakarattal, türelemmel, a megbocsátás, a segítőkészség és nagylelkűség szellemében” (Székely János). (*Boldog Ceferino Intézet*, Budapest, 2019)

LUKÁCS LÁSZLÓ

BALOGH GYŐZŐ JÁNOS: A CIGÁNYARCÚ JÉZUS

A cigány származású görögkatolikus parókus könyve négy koncentrikus körön belül mozogva mutatja be a cigánypasztoráció fontosságát, távlatait, nehézségeit és gyümölcseit.

A legtágabb kört a kultúrát és az inkulturációt érintő általános megfontolások alkotják: beható missziológiai tanulmányaira támaszkodva a szerző a mai társadalomtudományok kategóriáit felhasználva olyan látképet nyújt a kultúráról, amelynek értelmében cselekvésformák, szokások és sokszor nem tudatosított meggyőződéses összessége építi fel a kultúra világát, nem pedig kizárólag a tudomány, a művészet és a jog struktúrái alkotják. Ezzel összefüggésben a missziós tevékenységtől elválaszthatatlan inkulturációnak is újfajta és árnyaltabb stratégiákra van szüksége, olyanokra, amelyek nem a misszió tárgyát alkotó kultúra kioltására, hanem a kereszténységbe való integrálására törekednek. A második kört a misszióval és az új evangelizációval kapcsolatos tanítóhivatali megnyilatkozások rendkívül gazdag és széleskörű feltérképezése alkotja: a szerző lényegében a VI. Pál utáni valamennyi vonatkozó dokumentumot ismeri és használja.

A harmadik kör Magyarországi társadalmi és egyházi viszonyainak feleltethető meg. Balogh Győző János egyértelműen a magyarországi helyzet összefüggésében gondolkodik a cigányok körében végzett evangelizációs tevékenységről, amelynek „prototípusát” (11.) a János-evangélium Jézusa és a zsidók részéről megvetett származási asszony beszélgetésében látja. Figyelembe veszi szociológiai felmérések eredményeit, számol a cigányság körében végbement belső változásokkal, részletesen szól a cigánypasztoráció terén

tevékenykedő magyar úttörőkről (főként a görögkatolikus Sója Miklósról) és ismerteti a magyar egyházmegyéek cigánypasztorációs törekvéseit (különösen érdekesek a miskolci egyházmegyeben tapasztalható fejleményekről nyújtott leírásai). Végül a könyv negyedik, legbelső köre Balogh Győző János személyes tapasztalataiból, a cigányság szokásaira, életmódjára, belső tagoltságára és egyházi magatartásmintáira vonatkozó közvetlen ismereteiből épül fel. A könyv számos pontján megmutatkozik, hogy a szerző otthonosan és szeretettel mozog a cigányság körében, ismeri és megértene igyekszik, ugyanakkor megváltoztatni és felemelni is kívánja népét és népének kultúráját. Közvetlen ismeretanyaga óriási értékkel ruházza fel művét.

Ezeket az inkább formai szervezőelvet tekintethető koncentrikus körökön belül a könyvnek több tartalmi súlypontja is megjelölhető. A három fejezetre tagolódo szöveg főként a cigánypasztoráció teológiai „paradigmaváltásával” (7.), a cigány családok, házaspárok és élettársi formák valóságával, a cigányság körében kedveltnek számító lelkeségi irányzatokkal, a cigány fiatalok nevelésével és a szociális kérdéssel foglalkozik. Nemcsak a szerző cigány származása és görögkatolikus identitása teszi egyedülállóvá a kiadványt, hanem az is, ahogyan kényesnek számító kérdésekhez nyúl. Szóvá teszi a cigányok körében megfigyelhető szenzációéhséget, a harsány vallási ajánlatokra való fogékonyságot („a szekták csábítását”: 214.) és az anyagi nyomorúságból fakadó kényszermegoldásokat. Éppen ezért olyan javaslatokat tud tenni, amelyek a cigányság legkevésbé sem idealizált, mégis értékeit óvó-féltő ismeretéből fakadnak. A kötet egyik alapkérdése, hogy a cigánysággal kapcsolatban a szociális vagy az igehirdetői feladat élvez-e elsőséget: a szerző a kétféle cselekvés komplementaritása mellett teszi le a voksát.

A kötetre ugyan ráfért volna némi szerkesztői szigor és egységesítés, mivel helyenként következetlen a tanítóhivatali dokumentumok idézésében és nem mindig tudja elkerülni az önisméltást, ám ezzel együtt is beható kutatások és önálló gondolkodás eredménye, mely részben a szerző 2019-ben *A magyar Görögkatolikus Egyház cigányok között végzett missziója 1937–2016 között* címmel megvédett doktori értekezésén alapul, és jelentős mértékben gazdagítja a cigánypasztorációval foglalkozó magyar szakirodalmat. A kötethez Orosz Atanáz miskolci püspök írt előszót, és Makkai László, a miskolci görögkatolikus roma szakkollégium igazgatója kollektív és melegszívű utószót. (*Görögkatolikus Cigánymissziós Koordinációs Iroda*, Miskolc, 2019)

GÖRFÖL TIBOR

„NE FÉLJ, A TÉL MEG FOG GYÖTÖRNI” Válogatott írások szegénységről, cigányságról, kirekesztettségről

A kötet a Gondolat Kiadó *Magyarország felfedezése* című sorozatának első darabja. Szále László (az egyik szerkesztő, maga is ismert szociográfus) előszavában rejtőzködő szociográfiának nevezi azt a hagyományt, amely két, a mostani *Magyarország felfedezése* sorozatcímmel azonos nevű kötetekben is megtestesülő szellemi előzményhez köthető: az egyik a harmincas évek (Nagy Lajos, Illyés Gyula, Kovács Imre, Erdei Ferenc, Féja Géza, Szabó Zoltán), a második a hetvenes évek hasonló kísérletei (Erdei, Moldova György, Végh Antal, László-Bencsik Sándor). A szerkesztő szerint a harmadik előzmény a 90-es évekre datálható (Závada Pál, Őrszínház Erzsébet, Iványi Gábor), amikor is a műfaj ismét erőre kapott, „de a hatalom már nem méltatta különösebb figyelemre a műveket” (8.). Ahogy a kötet két fejezetében, úgy Szále meghatározása szerint a szociográfiában is „szinte mindig van benne — legalábbis elemeiben — riport, interjú, statisztika, tanulmány, esszé, publicisztika, a legjobbaknál egy kis szépirodalom is. Mindezt együtt mondhatjuk a szociológia »könyvűműfajának«, amely jó esetben ugyanolyan alapos és hiteles vizsgálódásokon alapul, mint a szociológiai kutatás, még sincs vele számokkal, táblázatokkal, grafikonokkal — hanem emberekkel van tele, sorokkal, konfliktusokkal. Így olvasmányosabb, átélhetőbb. Másfelől mondhatjuk a riport rokonának is: ha a riport egy lokális kisvilág impresszionisztikus novellája, akkor a szociográfia ugyanennek a szisztematikus regénye” (9–10.). Ennek megfelelően a könyv közel kéttucat szerző munkáinak szövegegységeként értelmezhető, melynek különös érdekessége, hogy a válogatás anyagát a két szerkesztő (a másik Hajnáczyk Tamás) a „kellő támogatás és figyelem híján” (9.) megszünt Új Egyenlítő című folyóirat összesen négy évfolyamot megélt (2013–2016) számaiból állította össze. (Az Új Egyenlítő elődje az Egyenlítő című lap [2003–2012] volt, amelynek krédója, hogy „ökumenikus jellegű, kritikus és önkritikus szemléletű baloldali lapot akartunk szerkeszteni, amely a vajdó világban sorjázó kritikátlan és irracionális szellemi attitűdöket pontos szövegekkel és igényes képekkel próbálja meg legalább valamelyest ellensúlyozni. Elkötelezett pontosság — ez volt a tíz évfolyamot megélt Egyenlítő krédója” (Galló Béla főszerkesztő kötetbeli Lapzártájának részlete [276.]).

Az *Akinek korog a gyomra* című első fejezet — az említett folyóirat módszertanához hasonlóan — a már említett három szövegcsoporthoz építkezik (szociográfia, riport — tanulmány — párbeszéd), és a szegénység kérdését állítja fókuszába. Az igen

hangsúlyos, a riportokban és tanulmányokban is felmerülő gyakorlati és elvi természetű kérdések társadalmi közbeszéd szintjére történő emelése a *Párbeszéd* alfejezetben valósul meg, amikor is Ferge Zsuzsa és Pásztor Béla vitájának bemutatása (Köthető-e feltételhez a szociális juttatás) és ennek értelmezései (Krómer István és Németh György írásai) mintegy kvintesszenciáját nyújtják az addigaknak (149–187). A *Cigány Mumus* című második fejezet szociográfiáit, riportjait Szále László és Balogh Zoltán készítették, a tanulmányok (szám szerint három) pedig Hajnáczyk Tamás korábban megjelent munkái. Az első egy ózdi legális/illegális vízvétellel kapcsolatban úgy (2010) leírása, a második a csenyétei ruhaosztásról szól (a korabeli média hírek [2013. november, Index] szerint: „Pankrációvá fajult ruhaosztás Csenyétén”). A Mázsiz és a Magyar Iszlám Közösség közös segélyakciójának pontos leírását végzi el a tanulmány, és az ezzel kapcsolatos média-értelmezések kártekonny egyoldalúságaira (nem volt botrány, csak kiragadtak egy-egy mozdulatot a tudósítások, amelyek képi manifesztációit aztán alátámasztották a szövegek tendenciáit) hívja fel a figyelmet. A harmadik a miskolci gettóügy (2006) tanulságait elemzi, összességében arra mutatva rá, hogy „ahol nagyberuházás van, ott mindenki jól jár! Kivéve a felszámolásra ítélt nyomortelepek lakói, akik úgy keverednek a történetbe, hogy a területet, amin élnek, valaki kiszemelte magának egy kedvező befektetés reményében” (227.).

Hajnáczyk Tamás, aki a Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézet Roma Műhelyének 2015. áprilisi megalapításától a kutatója, rendületlenül munkálkodik azon, hogy a (korábban is használt, a Németh György által is markáns fogalom párral jelölt) „rózsadombi szociológusok” és a „rasszistának bélyegzettek” (231.) között egyensúlyokat, vagy legalábbis párbeszéd-tereket hozzon létre; így ebben a kötetben is (*A Cigány Mumus* szövegegysége *Párbeszéd* alfejezetében) együtt szerepel Bíró András és Szuhay Péter, illetve Németh György — akik nyilvánvalóan egészen más hangsúlyokkal és irányokban gondolkodnak a témáról — olyan szerzőkkel, akik inkább a bölcsebbnek tűnő közvetítői attitűdöt helyezik a középpontba. (Kopátsy Sándor, Csepeli György vagy éppen Hajnáczyk Tamás). A könyv egy kiadói sorozat egyik elemeként értelmezendő — fontos munka, amely jóindulatú hermeneutikája révén pontos adalékokkal szolgál a sikeres (a többségi társadalmat és a romákat éppúgy megszólító és érintő) integráció további képviseléséhez és megvalósításához. (Szerk. Hajnáczyk Tamás és Szále László; Gondolat, Budapest, 2017)

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

LÓRINCZ TERÉZ: DÉL

„Nem vagyok költő.” E kijelentéssel indul Lőrincz Teréz *Ars poetica* című verse. Holott egy 72+1 (a +1 a hátsó borítón található) verset és rövid prózai írásokat tartalmazó könyvecskét tartok a kezemben: Lőrincz Teréz első kötetét. A borítókép — színével, valamint a vonalak-szalagok futásával — és a kötet cím együtt valami izzó, valami forró érzetét keltik. E benyomásokkal indulok a kis verseskönyv felfedezésére. A sok jelentésréteget magába sűrítő *dél* valóban utal itt a Nap hevére, illetve a forró déli éghajlatra. De nem csak erre. A hátsó fülszövegen bemutatkozást olvashatunk a szerzőtől; kimondatik e néhány mondatban egy szó, amely megkerülhetetlen e költészetet vizsgálva, és tovább árnyalja a kötet cím jelentését is: *Délvidék*. Lőrincz Teréz szülőföldje, gyermekkorának otthona. Egy másik perspektívából szemlélve pedig — amint fölfedezzük az ívet, mely a gyerekkorba visszatérítő versektől a létösszegző költeményekig halad — a kötet cím utalás az életút közepére.

A *Dél* versei nincsenek ciklusokba rendezve. Valamiféle sodrásba kerülünk a kötetet kinyitva. „(...) sodródik, áramlik a létünk” — olvassuk a *Kép* című darabban. Sodródni, áramlani itt a versek, egyetlen nagy szerves egységet alkotva. A sodrás „egy múzeum távoli csöndjé”-ből indul (erősen Pilinszky *Múzeumára* emlékezett ez a múzeum), és egy hiánytól. A *Veronika* című kezdővers beszélője, miközben nézi a kendőt, a tárgyat, Veronikát keresi, az embert.

Ciklusok ugyan nincsenek, de elkülöníthetők a versek különböző rétegei. Így például a gyerekkor és az egykori otthon eltűnt világába tekintő darabok. Terükben egy elvesz(t)ett éden bontakozik ki, „ahol arca van a küldetésnek, / arca a halálnak” (*Ébredés*). Értékvesztés is társul a versek e csoportjához. A deliblái homokpusztát elhagyva, homokviharon átkelve „komisz városba” érkezik egy ifjú lány, a maga választotta pályán haladva hagyja maga mögött a „déli Napot”, s ahova érkezik, az „rideg beton” (*Vajdasági fényképre*). A vissza-hazavágás állandóságáról tanúskodik a népdalok egyszerű szépségét evokáló *Nyári rét éneke*.

Éles az ellentét a gyermekkor-versek és a nagyvárosi létről közléseket adó versek csoportja között. A jellemző fogalmak ott: kert, almafák, égbolt, végtelen; itt: beton, prés, pokol, monotonia, mérgező fény. És talán csak egyfajta föلدoldás létezik, a rés és présben: „a tölgyek alatt arany keretben izzanak / a megváltó szavak”. Ahogy e sorok is jelzik, erős a kötet anyagának irodalmi hagyományunkba való beágyazottsága. Nagy és fontos szöveg-hagyományaink ott lüktetnek a sorokban: sűrűn bukkanunk olyannyira ismerős szóra, szintagmára, rímpárra. De egész versek is megidéznek az elődöket. A *Május a Szábhegyven* című például szép Radnóti-reminiscenciaként hat, a kötet utolsó darabjai

pedig Arany mellett időznek. Itt olvashatjuk a többi között Lőrincz Teréz „*Naturam furca expellas*”-át.

A szöveggörögpusz legnagyobbrészét rövid, szabálytalan sorhosszúságú versek adják. (A versképek újra Pilinszkyt juttatják eszembe, az ő „szálkái”). Tömör közlések ezek a szövegek a létről. A lírai én jellemző állapot a magányos izzás, a szomj, a kifosztottság, a bezártság. Lélekbeli tájakra küldött jelzéseket — mondhatjuk, képeslapokat — olvasunk. Ugyanakkor a legerősebb benyomás, hogy mindig az alázat kikezdehetetlen erőteréből szól ez a líra. Hívóként a hitért harcol, versimákat mormol a költő, szavakat keres és talál „a lehetőségek megrendítő örvényé”-ből.

Ahogy újra és újra végiglapozzuk és olvassuk a kis kötet anyagát, mind több belső kapcsolódási pontot fedezünk fel. A motívumok, a kulcsfogalmak, a képek egyre csak fonódnak a versek láncában, új és új megvilágításba, mélységbe kerülnek egymás relációjában. Van két vers, melyekben megjelennek mindazok a kulcsszavak és alapmotívumok (vágó, kút, szomjúság, nap, örök, lángolás, tükör), melyek szövik-fonják Lőrincz Teréz líráját. E két vers mindegyike jelentős a címe okán is: a *Dél* a kötet címadó verse, a *Teréz* pedig lelki önarckép, emellett a névadó szent alakjának megidőzésén keresztül a nevet állítja a fókuszba, amely az arcnak mintegy nyelvi leképezése. A zene kedvéért hosszú l-l-el ejtett Avila sajátos, játékos benyomást teremt.

Érzékletes képekkel teli, intellektuális, intenzív költészet Lőrincz Terézé. A szikár szabad versekből kicsengenek időmértékes sorok, rímek; jelentős az ütemhangsúlyos verselésű darabok száma is. A vallási-filozófiai hagyomány, amelyre és amelyből építkeznek, épp olyan gazdag, mint az irodalmi. A hátsó borítón olvasható négysoros (*Önéletrajz*) — jelzésértékű a kötet anyagából való ilyenfajta kiemelése — sűrítve mutatja föl ezt, felvetve a szabadság, a szabad akarat metafizikai kérdéseit. Egy költő verseit tartjuk a kezünkben, akinek saját döntése nyomán a Márta-lét jutott osztályrészül, holott talán Mária szeretett volna lenni. (Szintén e köré a motívum köré szerveződik egy másik önarckép-vers, a *Márta fohásza*.)

A kötet a végső megmértetés felé halad: és nemcsak az alkotó, hanem a mű is megítéltetik. „(...) Szent Péterhez viszik, / abból Ő egy kortyot iszik / megízleli s kimondja” (*Áldomás*). Az utolsó versek életvégi pozícióból, az összegzés hangján szólnak. Hangvételük mégis derűsebb, játékosabb az addigiaknál. Egész biztosan köze van ehhez Arany Jánosnak.

*Ars poetica*val indítottam e rövid ismertetést, ugyanígy zárom. Ezúttal a versek gondolatiságával és hangulatvilágával erős egységben lévő prózai írásokból idézek: „Szomorú királyságom birodalma a hangulatok finom egymásba rezdülő, határtalan világa, az álmokképek partjai között lüktető sejtelmek

forrása, a hang nélküli beszéd” (*Képek és jegyzetek*). (Fekete Sas Könyvkiadó, Budapest, 2019)

BORSODI HENRIETTA

BABITS MIHÁLY: RIPORTOK, INTERJÚK, NYILATKOZATOK, VALLOMÁSOK

Babits Mihály 1911-ben megpróbálta elkészíteni a *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja* számára az önéletrajzát, ám igyekvése a következő két mondatba torkollott: „Aki az életemre kíváncsi, olvassa a verseimet. Amit még mondhatnék, csak unatná a publikumot.” Lévén, hogy ez a megnyilvánulása pályafutásának korai szakaszához köthető, joggal feltételezhetné a nagyközönség, hogy az ilyesfajta szerény magatartás a későbbi évek során átalakult. Ám hogy ez milyen kevésbé helyes feltételezés, arról nemcsak a publikált nyilatkozatok tanúskodnak, hanem Török Sophie egyik visszaemlékezése is: Babits több alkalommal is megígértette a feleségével, hogy soha nem járul hozzá ahhoz, hogy rövid, befejezetlen, tökéletlen nyilatkozatai nyilvánosságra kerüljenek. Az olvasók most mégis egyetlen vaskos kötetbe összegyűjtve tekinthetik át a mindezidáig csak újságok és folyóiratok oldalain megjelent, vagy nyilvánosság elé sem került „sikertelen” nyilatkozatokat.

A *Riportok, interjúk, nyilatkozatok, vallomások* című kritikai kiadás 36 év anyagát gyűjti össze, és 216 tételben igyekszik betűhű formában felidézni a magyar irodalom egyik legjelentősebb korszakát, de mindenekelőtt e korszak kiemelkedő alakját. A kötetben nem tudományos jelleggel megszerkesztett szövegek kaptak helyet, hanem aktualitásokat előtérbe helyező újságcikkek: megtudhatjuk, mit gondol Babits a női ideálról, az amerikai „keep smiling” (tessék mosolyogni) jelenségről, a Miklós Antal elleni sikertelen bombamerényletről, vagy a színpadi persziflázs-járványról. Jóllehet a könnyedebb, vagy kevés megformálást igénylő megnyilvánulások nem estek nehezeére a költőnek, annál inkább terhére voltak az interjúk, különösképp azok, amelyeket nem írásban kértek tőle.

Azok az újságírók, akik személyesen készíthettek interjút az egyébként közéleti szereplőként is nyilvántartott Babitscal, kivétel nélkül megjegyezték, hogy a hivatalos beszélgetés alatt végig zavarban volt, lassan és bizonytalanul adott választ minden egyes kérdésre. Való igaz, hogy a Nyugat első nemzedékének kiemelkedő tagja sosem az Ady-féle magabiztosság benyomását keltette, és versei, regényei sem erről tanúskodnak, ugyanakkor mégis meglepő az a fajta szerénység, amely az újságok számára készített cikkekben kiviláglik. Érdekes ez annak fényében is, hogy sokáig tanárként tevékenykedett,

számos előadást és beszédet tartott, valamint hogy a kulturális közeg szinte összes szereplőjét ismer-te — beleértve az interjút készítő újságírókat is, akik néha korábbi tanítványai voltak. S a legtöbb esetben attól sem kellett tartania, hogy ismeretlen közegbe kerül, hiszen a beszélgetések jórészt a saját otthonában történtek.

Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy a különböző cikkekben megmutatkozó Babits elsősorban költő, író, műfordító és szerkesztő volt. Ezek mind magányos tevékenységek, amelyeket legmagasabb szinten társaság nélkül lehet művelni. Számos írásban találkozhatunk az átgondolt, magányos munka eredményével is, amelyek olykor egy-egy interjúban hangzanak el, mégis érezhető, hogy a gondolatok nem azonnali válaszként születtek. Több esetben igyekszik hangsúlyozni például azt, hogy milyen nagy mértékben megsza-porodtak a kiadott könyvek, amelyek azonban jórészt nem minősülnek irodalomnak, mindössze látszat-irodalomnak — így tehát az is kevésbé örvendetes hír, hogy több az olvasó, mivel legtöbbször a minőség nélküli könyvekhez nyúlunk. Ugyanígy több alkalommal nyilatkozott arról, hogy mi a „megfelelő” politikai magatartás az írók számára, s talán éppen ezeknél az óvatosan és nagyon pontosan megfogalmazott mondatoknál érezhető igazán az, hogy előre átgondolt és hosszasan csiszol-gatott megnyilvánulásokról van szó. Emellett állandóan visszatérő kérdés volt az irodalom aktuális helyzete, annak jövőbeni lehetőségei, valamint a határon túli irodalom is: az ezekre adott válaszokból jól kirajzolható egy gondolatmenet, amely a pesszimista gondolatoktól egészen a reményteljes jövő felé lép.

A Magyar Napló Kiadó kritikai kiadású kötetével tovább árnyalja Babits Mihály eddig talán kevésbé ismert oldalát. Hogy miért van erre szükség napjainkban, azt éppen egy tőle idézett gondolattal illendő alátámasztani, miszerint a múlt tisztelete jelenti az egyetlen lehetséges utat a fejlődés felé: „mert aki még nem érzett át semmit, az gyerek”. Megérte-e tehát Török Sophie részéről az ígért megszegése? A kötet elolvasása után erre a kérdésre csakis igenlő válasz adható: a kutatók nagy örömmel üdvözölhetik az egy könyvbe gyűjtött cikkeket az információkkal és magyarázatokkal kiegészítve, az egyszerű érdeklődők pedig egy többé-kevésbé ismerős, érzékeny művész gondolatait olvashatják. Ezekon felül pedig nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az összefoglalt 36 év a magyar újságírás egyik legizgalmasabb és legmozgalmasabb korszakába enged betekintést. A konklúzió pedig nem más, mint hogy a publikum a legkevésbé sem unatkozik. (Sajtó alá rend. Téglás Andrea, Téglás János; *Magyar Napló*, Budapest, 2018)

BONIVÁRT ÁGNES

SOMMAIRE*Les Tsiganes et la pastorale pour les Tsiganes*

- JÁNOS SZÉKELY: Citoyens de la même patrie, fils du même Père
 FERENC VÁRDA: Sur la pastorale pour les Tsiganes
 KINGA SZABÓ-TÓTH: Les chances et les possibilités des enfants tsiganes
 JUDIT SZABÓNÉ KÁRMÁN: Le village Alsószentmárton — le passé et le présent
 GYŐZŐ JÁNOS BALOGH: L'activité missionnaire envers les Tsiganes en Hongrie
 ■ Entretien avec Miklós Vecsei, vice-président du Service de
 bienfaisance hongrois de l'Ordre de Malte
 JAN-HEINER TÜCK: Sur l'oeuvre de Peter Handke, lauréat du prix Nobel de littérature

INHALT*Zigeuner und Seelsorge für Zigeuner*

- JÁNOS SZÉKELY: Bürger eines Reiches, Kinder eines Vaters
 FERENC VÁRDA: Über die Seelsorge für Zigeuner
 KINGA SZABÓ-TÓTH: Chancen und Möglichkeiten der Roma Kinder
 JUDIT SZABÓNÉ KÁRMÁN: Das Dorf Alsószentmárton — Vergangenheit und Gegenwart
 GYŐZŐ JÁNOS BALOGH: Mission unter den Zigeunern in Ungarn
 ■ Gespräch mit Miklós Vecsei, Vizepräsident des Ungarischen
 Malteser Hilfsdienstes
 JAN-HEINER TÜCK: Das Lebenswerk des Nobelpreisträgers Peter Handke

CONTENTS*Gipsies and their Pastoral Care*

- JÁNOS SZÉKELY: Citizens of one Homeland, Children of one Father
 FERENC VÁRDA: About the Pastoral Care of Gipsies
 KINGA SZABÓ-TÓTH: Opportunities and Chances of Roma Children
 JUDIT SZABÓNÉ KÁRMÁN: The Village Alsószentmárton — Past and Present
 GYŐZŐ JÁNOS BALOGH: Mission Among the Gipsies in Hungary
 ■ Interview with Miklós Vecsei, Vice President of the Hungarian
 Charity Service of the Order of Malta
 JAN-HEINER TÜCK: About the Lifework of the Nobel Prize Winner Peter Handke

Főszerkesztő: GÖRFÖL TIBOR

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Készült a Séd Nyomdában, Szekszárdon

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 7.200,- Ft, fél évre 3.600,- Ft, negyed évre 1.800,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 7.200,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA
 KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
 a Közjóért

nka
 Nemzeti Kulturális Alap